

ACADEMICA

REVISTĂ EDITATĂ DE ACADEMIA ROMÂNĂ

DIRECTOR: ACAD. IOAN-AUREL POP, PREȘEDINTELE ACADEMIEI ROMÂNE

Nr. 4-5, Aprilie-Mai 2024
Anul XXXIV • 402-403

DIRECTORI:

Acad. Mihai DRĂGĂNESCU
(director fondator)
octombrie 1990 – ianuarie 1994

Acad. V.N. CONSTANTINESCU
februarie 1994 – ianuarie 1998

Acad. Eugen SIMION
februarie 1998 – aprilie 2006

Acad. Ionel HAIDUC
mai 2006 – aprilie 2014

Acad. Ionel-Valentin VLAD
mai 2014 – decembrie 2017

Acad. Cristian HERA
ianuarie 2018 – aprilie 2018

Acad. Ioan-Aurel POP
mai 2018

COORDONATOR:

Acad. Marius ANDRUH
Vicepreședinte al Academiei Române

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Redactor-șef
Dr. Narcis ZĂRNESCU

Redactori I
Dr. Andrei MILCA
Mihaela-Dora NECULA

CONSILIUL EDITORIAL:

Acad. Ioan-Aurel POP
Acad. Marius ANDRUH
Acad. Mircea DUMITRU
Acad. Dumitru MURARIU
Acad. Nicolae-Victor ZAMFIR
Acad. Ioan DUMITRACHE

Acad. Dan BĂLTEANU
Acad. Cristian HERA
Acad. Constantin IONESCU-TÎRGOVIȘTE
Acad. Maria ZAHARESCU

SECTOR TEHNIC:

Grafică
Lect. dr. Roland VASILIU

Operatori-corectori
Aurora POPA
Monalisa STANCA

Responsabili de număr:
Mihaela-Dora Necula
Andrei Milca
Narcis Zărnescu

Coperta 1: *Strânsul fânului*, Camil Ressu,
din colecția Academiei Române

E-mail: academica@acad.ro

revista_academica2006@yahoo.com

Adresa web: http://www.acad.ro/academica2002/pag_academica.htm

Tel. 021 3188106/2712, 2713; Fax: 021 3188106/2711

Ziua Academiei Române

- Ioan-Aurel Pop, *Ziua Academiei – 2024* 6
- Ion Tighineanu, *Academia Română – în avangarda cercetării științifice în spațiul românesc* . . . 8

Academia Română – dialog-dezbatere la nivel național

- Ioan-Aurel Pop, *Proiectul național românesc în orizontul secolului 21: Reinterpretări și reevaluări la centenarul publicării lucrării „Istoria civilizației române moderne” de Eugen Lovinescu* 11

Discurs de recepție

- Lucia-Doina Popov, *Mărturii și modele ale cercetătorului în halat de laborator* 16
- Maya Simionescu, *Cuvânt de răspuns* 27

Simpozion „Academician Nicolae Cajal”

- Viorel Jinga, *Nicolae Cajal – un nume de o puternică rezonanță* 32
- Irina Cajal, *Academicianul Nicolae Cajal – un model de demnitate umană*. 34

Masă rotundă: „Principiul divergenței și cel al selecției naturale la Charles Darwin”

- Mircea Flonta, *Remarci introductive* 37
- Mircea Dumitru, *Minte și limbaj în context evoluționist* 38
- Cătălin Vasilescu, *Divergențe și un principiu. De ce a întârziat Darwin 20 de ani publicarea teoriei selecției naturale?*. 44

Conferințele Academiei Române

- Liviu Franga, *Vasile Pârvan – profilul unui savant scriitor sau poezia memoriei (III)*. 58

Convorbiri

- Cătălin Mosoia, Interviu cu prof. univ. dr. Cătălin Tănase, membru corespondent
al Academiei Române: *Perspective privind Comisia pentru Ocrotirea Monumentelor
Naturii din cadrul Academiei Române* 64

Cultură scrisă

- A.C. Cofan, *Chipul interior al creației (sau discurs despre perenitate)*. 71
Stoica Lascu, *O nouă sinteză monumentală a istoriografiei noastre – „Enciclopedie.
Centenarul Războiului de Întregire și al Marii Uniri (2014–2020)”* 75

Preocupări contemporane

- Cristina Elena Popa Tache, *Dileme contemporane. Autonomia individuală de a refuza
utilizarea internetului și comparația sa cu dreptul de a refuza educația* 79

Personalități istorice

- Alexandru Porțeanu, *2024 – Anul Avram Iancu* 88

In memoriam

- Doina-Florica Velican 90
Nicolae Dinculeanu 91

Cronica vieții academice 92

Apariții la Editura Academiei 95

Ghid pentru autori 97

Ziua Academiei Române

ACADEMICA 2024



Ziua Academiei – 2024*

Acad. Ioan-Aurel Pop

Președintele Academiei Române



Academia Română, instituție fondată la 1 aprilie 1866, a fost de la începuturile ei erudită (savantă), enciclopedică, națională, activă în societate. Azi sărbătorim 158 de ani de la înființare.

A fost **națională**, adică reprezentativă pentru cultura din întreg spațiul românesc. Conform decretului de înființare, cei 21 de membri fondatori erau personalități marcante din România de atunci și din teritoriile românești aflate sub stăpânirea imperiilor străine: habsburgic (Transilvania, Banat, Maramureș, Bucovina), țarist (Basarabia) și otoman (din rândul românilor din Peninsula Balcanică). A fost **erudită** (savantă) fiindcă i-a primit în rândurile sale pe cei mai cultivați oameni, mai instruiți, mai învățați, deopotrivă la nivelul specialității și al culturii generale. A fost **enciclopedică**, fiindcă a primit în rândurile sale specialiști în diferite domenii ale cunoașterii, gata să colaboreze pentru progresul științei. A fost **activă social**, fiindcă i s-a cerut de la început de către comunitatea românilor să fie o prezență vie în viața publică. În acest sens, Academia și-a asumat rolul de consa-

crare a valorilor intelectuale de prim rang, de coordonatoare a științelor și artelor și de factor de echilibru în funcționarea și dezvoltarea României.

În 1879 „Societatea Academică Română” a fost declarată, printr-o lege specială, „institut național”, sub numele de Academia Română – „persoană morală și independentă în toate lucrările, de orice natură” –, denumire ce s-a menținut apoi neîntrerupt până astăzi; doar în perioada 1948-1989 ea a primit, pe lângă denumirea de „Academie”, și numele statului român, figurând astfel ca „Academia Republicii Populare Române” (în intervalul 1948-1965) și „Academia Republicii Socialiste România” (în perioada 1965-1989); din 1990 a revenit la denumirea ei firească, tradițională, de Academia Română.

Pe când Academia Română avea peste o jumătate de secol de viață, România întregită abia se naștea. Atunci, într-o ședință solemnă a instituției noastre, la 14 mai 1919, Nicolae Iorga remarcă marea schimbare, pregătită și înfăptuită și de către Academie: „Pentru întâia oară, membrii

* Alocuțiune rostită la sesiunea aniversară „Ziua Academiei Române – 158 de ani” (4 aprilie 2024, Aula Academiei Române)



Academiei Române care vin să participe la lucrările ei, închinată în cea mai mare parte cunoașterii limbii și trecutului românesc, n-au de trecut granița [...]. Când urmașii își vor închipui România Mare, cum zugravii vechi înfățișează fundațiunile sfinte de pe vremuri, purtate pe mâinile ctitorilor, la dreapta va sta, în locul domnului ziditor, regele Ferdinand I, șef de oaste biruitoare; la stânga însă, unde apare în smerite haine mohorâte vlădica pregătitor, sfătuitor și consacrat, cerem un loc, cerem acest loc din stânga pentru cărturarul român, propovăduitor neobosit, de-a lungul secolelor, al unității naționale”. Academia Română întruchipează astfel prototipul „cărturarului român” – elogiat de Iorga – și se află între acele câteva instituții de căpătâi care au ctitorit România. De aceea, marele istoric socotea Academia drept o „fundațiune sfântă”, aidoma unei biserici.

Academia Română a cunoscut, asemenea tuturor instituțiilor de cultură ale țării, vitregiile regimului comunist totalitar, ale cărui ingerințe s-au făcut simțite din plin. Astfel, au fost excluși din Academie 114 membri titulari, corespondenți și de onoare, considerați, datorită gândirii, operei și convingerilor lor politice, drept neadaptabili noilor orientări ale culturii și ostili regimului comunist. Epurări s-au făcut și în rândurile cercetătorilor din institutele Academiei. Totodată, proprietățile Academiei au fost și ele supuse naționalizării. Ulterior, Academia a fost deposedată, adesea fără formele legale elementare, de fundații, de unele colecții de documente, monede, piese arheologice și opere de artă, transferate abuziv altor instituții și recuperate parțial după 1989.

Academia Română este o alcătuire omească și, prin urmare, ea are toate calitățile și

defectele unor asemenea creații imperfecte. Cu toate acestea, Academia Română are și a avut în toată existența ei o anumită unicitate, bazată pe independența spiritului creator al elitei intelectuale de cel mai înalt nivel, elită pe care o reunește sub cupola ei.

Academia conservă tradiția bună (de aceea, ea este „conservatoare”), dar se adaptează și noului. Mileniul al treilea îndeamnă la o reorganizare a instituției, după reguli potrivite erei digitale. Probabil că s-ar cuveni să nu mai funcționăm în cadrul a 14 „secții”, ci a patru-cinci clase sau departamente, după grupurile mari de științe (discipline). Vom face acest lucru în urma unor discuții din Adunarea generală, a unor consultări cu academiile de ramură și cu Academia de Științe a Moldovei. Colaborarea cu Academia din dreapta Prutului a devenit acum un cuvânt de ordine. Vom face ca în viitor majoritatea activităților noastre să se desfășoare împreună cu ai noștri colegi de la Chișinău. De la cele două academii, românii așteaptă foarte mult.

În fața acestui copleșitor rol istoric al Academiei noastre, jucat de peste un secol și jumătate, conducerea Academiei ar trebui să funcționeze de la sine, luând exemple din trecutul glorios al instituției. Strategia Academiei noastre este marcată nu numai în toate actele oficiale cu putere de lege sau de regulament, ci și în menirea sa istorică, în toate înfăptuirile sale din perioadele de libertate, egalitate, frăție și democrație, succedate de la 1866 încoace. Prin urmare, instituția are în sine marea forță intelectuală și morală de a funcționa după rânduială, după cutumă, după tradiție și după exigențele timpului nostru.

La mulți ani!

Academia Română – în avangarda cercetării științifice în spațiul românesc*

Ion Tighineanu

Membru de onoare al Academiei Române

Stimate domnule președinte al Academiei Române academician Ioan Aurel Pop,
Stimați membri ai Academiei Române,
Onorată asistență,

În numele Prezidiului Academiei de Științe a Moldovei și al întregii comunități științifice din Republica Moldova felicit cordial membrii Academiei Române în această frumoasă zi, când cu 158 de ani în urmă a luat naștere Academia Română, ca simbol al modernității și al alinierii europene a României, or, după cum avea să afirme istoricul academician Dan Berindei „un Parlament cultural al tuturor românilor”. Astăzi, Academia Română a devenit pe bună dreptate forul științific principal al României, principalul promotor al valorilor autentice și al culturii naționale, fiind, după cum este scris pe portalul instituției, un „simbol al spiritualității, forum al consacrării, spațiu al cercetării fundamentale”.

Noi, cercetătorii științifici din stânga Prutului, suntem mândri că la fondarea Academiei Române au pus umărul și basarabeni notorii: Costache Stamate, Ioan Străjescu și Alexandru Hâsdeu. Ulterior unii reprezentanți ai Basarabiei au fost aleși în calitate de membri de onoare ai Academiei Române, printre ei regăsindu-se și Ștefan Gonata, cercetător cunoscut prin reușita aclimatizării în Basarabia a viței-de-vie franceze.

Ne bucură faptul că actualmente tradiția de a alege membri de onoare continuă, în condițiile noilor realități ale spațiului românesc de la interfața a două secole și milenii. Astăzi, Academia Română și Academia de Științe a Republicii Moldova promovează o intensă colaborare, scopul că-

reia este apropierea celor două maluri ale Prutului prin crearea unui spațiu științific și cultural comun, apropiind cele două înalte instituții academice și prin alegerea reciprocă a membrilor de onoare. Voi menționa doar câțiva membri ai Academiei noastre, care relativ recent au fost aleși în această calitate: Gheorghe Păun, Ioan Dumitrache, Dumitru Murariu, Ion Hadârcă, Gheorghe Cojocaru.

Ne inspiră faptul că Academia Română continuă să fie în avangarda cercetării științifice în spațiul românesc, ocupând o poziție respectabilă în Europa și în lume. Cel mai recent clasament SCImago pentru sectorul cercetare-dezvoltare situează Academia Română pe locul întâi în România din cele 46 de unități de cercetare reținute de acest sistem de evaluare internațional. În context vom menționa, că în clasamentul internațional SCImago se regăsește și Academia de Științe a Moldovei, fapt datorat în mare măsură fortificării colaborării cu importante asociații internaționale și Academii europene și naționale, și în primul rând cu Academia Română. În particular, Academia de Științe a Moldovei a avut o contribuție remarcabilă la evenimentele din cadrul Anului Internațional al Științelor Fundamentale pentru Dezvoltare Durabilă, iar actualmente este membru al Coaliției globale de promovare a Deceniului Internațional al Științelor pentru Dezvoltare Durabilă proclamat la 25 august 2023 de către Adunarea generală a Națiunilor Unite.

Planul de Acțiuni comune aprobat de Biroul Prezidiului Academiei Române și Prezidiul Academiei de Științe a Moldovei la 4 aprilie 2023 și actualizat la 2 aprilie curent oglindește la justa valoare apropierea fără precedent a celor două

* Alocuțiune rostită la sesiunea aniversară „Ziua Academiei Române – 158 de ani” (4 aprilie 2024, Aula Academiei Române)



Academii. În conformitate cu acest Plan de acțiuni devine o frumoasă tradiție sărbătorirea împreună a Zilei Culturii Naționale la 15 ianuarie și a Zilei Limbii Române la 31 august, precum și cinstirea memoriei personalităților notorii din spațiul românesc. În septembrie 2024 vom marca împreună 150 de ani de la nașterea celebrului astronom român Nicolae Donici, originar din Dubăsarii Vechi, actualmente Republica Moldova, membru fondator al Uniunii Astronomice Internaționale. Ne așteaptă un an bogat, cu noi activități și lansarea concursului Premiilor celor două academii, o premieră absolută în funcționarea Academiei Române și a Academiei de Științe a Moldovei. O certă deschidere și impulsioneare a apropierei noastre se anunță prin relansarea activității editoriale a Editurii Academiei Române, ce va spori diseminarea rezultatelor științifice în tot spațiul românesc.

În aceste timpuri marcate de dezinformare și provocări majore în regiune și în lume crește rolul celor două Academii în promovarea identității noastre, cultivarea limbii române, studierea istoriei, păstrarea și valorificarea tradițiilor, a patrimoniului cultural, crearea unui spațiu comun românesc al științei și culturii. Membrii Academiei se implică plenar și în procesul de pregătire a cadrelor tinere prin cursuri de lecții, prelegeri publice, contribuții la Școli de vară etc. Devine o fru-

moasă tradiție participarea elevilor din Republica Moldova la Școli de vară organizate de Academia Română și viceversa.

Ne bucură faptul că opinia publică apreciază și respectă activitatea instituțiilor academice, conform sondajelor sociologice, acordând Academiei Române și Academiei de Științe a Moldovei un grad înalt de încredere. Vom lucra în continuare pentru afirmarea spațiului românesc comun al științei și culturii în lumea modernă. Anume cu acest scop organizăm de Ziua Europei, pe 8 mai 2024, Conferința comună cu genericul „Consolidarea spațiului științific românesc în context european”.

În numele Prezidiului Academiei de Științe a Moldovei și al întregii comunități științifice din Republica Moldova, exprim sincere mulțumiri Academiei Române pentru suportul și susținerea acordată cercetătorilor din stânga Prutului pe parcursul asocierii la Programele Comunitare Cadru și integrării în spațiul european de cercetare. Aduc încă o dată cordiale felicitări conducerii și tuturor membrilor Academiei Române cu prilejul celei de-a 158-a aniversări de la fondare. Vă dorim realizări frumoase în continuare, proiecte cu impact major pentru societate, succes în pregătirea cadrelor tinere și în promovarea științei și culturii, pace și sănătate. La mulți ani, Academia Română!

Academia Română – dialog-dezbateri la nivel național

ACADEMICA 2024



Proiectul național românesc în orizontul secolului 21: Reinterpretări și reevaluări la centenarul publicării lucrării „Istoria civilizației române moderne” de Eugen Lovinescu*

Acad. Ioan-Aurel Pop

Președintele Academiei Române

Scopul acestei adunări speciale este dat de faptul că astăzi vor fi anunțate patru evoluții de importanță națională care au în centru Academia Română:

1. Lansarea și parametrii generali ai inițiativei numite „Proiectul Național Românesc în Orizontul Secolului 21: Reinterpretări și Reevaluări la Centenarul *Istoriei Civilizației Române Moderne* de Eugen Lovinescu”.

2. Crearea la București a unui Centru Regional al Academiei Europene (*Academia Europaea Bucharest Regional Knowledge Hub*), entitate care urmează să funcționeze în coordonare cu Academia Română.

3. Organizarea în 2025, de către Academia Română în colaborare cu Academia Europeană, a unei mari Conferințe internaționale la București cu tema „Sincronism. Civilizația Occidentală, Modernizare și Globalizare în perspectiva Secolului 21”, prilejuită de Proiectul Lovinescu și lansarea Centrului Regional al Academiei Europene (*Academia Europaea Bucharest Regional Knowledge Hub*).

4. Organizarea în 2026 a Conferinței Anuale a Academiei Europene la București.

Am să încep cu anunțul privind lansarea și parametrii generali ai inițiativei numite „Proiectul Național Românesc în Orizontul Secolului 21: Reinterpretări și Reevaluări la Centenarul *Istoriei Civilizației Române Moderne* de Eugen Lovinescu”.



Este vorba despre o dezbatere națională despre natura, evoluția și destinul proiectului național-statal-cultural român în noua lume a mileniului trei. *Istoria civilizației române moderne* de Eugen Lovinescu este o lucrare fundamentală a culturii române și un reper intelectual și ideologic. Publicată în 1924 (vol. 1) și 1925, ea dezvoltă o teorie și o analiză a fenomenului de sincronizare cu valorile culturale și modelele instituționale occidentale. Mai mult, în mod implicit, ea creează un cadru pentru o analiză comparativă și critică a influențelor și schimbărilor aduse de contactul cu civilizația occidentală – reacții, contrareacții, delimitări, sinteze, alternative și clivaje – oferind astfel posibilitatea dezvoltării unei perspective cuprinzătoare asupra evoluției culturale a proiectului național-statal-cultural român în secolele al XIX-lea și al XX-lea. Altfel spus, lucrarea oferă cadrul organizării, în jurul tezelor sale, a

* Alocuțiune susținută la dialogul-dezbateri „Proiectul național românesc în orizontul secolului 21: reinterpretări și reevaluări la centenarul publicării lucrării «Istoria civilizației române moderne» de Eugen Lovinescu” (8 mai 2024, Aula Academiei Române)

parametrilor întregii dezbateri naționale cu privire la proiectul și fenomenul național românesc, o dezbateri la care au contribuit major gânditori, precum Titu Maiorescu, Constantin Dobrogeanu-Gherea, Constantin Stere, Ștefan Zeletin, Mihail Manoilescu, Virgil Madgearu, Dimitrie Gusti etc.

La centenarul publicării acestei lucrări și în recunoașterea importanței temei și a ideilor avansate de Eugen Lovinescu, Academia Română, în parteneriat cu o parte dintre cele mai importante și relevante instituții culturale, academice și intelectuale naționale lansează un dialog-dezbateri la nivel național privind proiectul național-statal-cultural român în secolul al XXI-lea.

Luând ca reper tezele și ideile avansate de Lovinescu, precum și de întreaga pleiadă de gânditori români care s-au aplecat din unghiuri complementare sau opuse asupra fenomenelor discutate și teoretizate de acesta în influența sa lucrare, Academia Română și partenerii săi organizează o serie de evenimente publice în care mediul academic, intelectual și publicistic românesc este chemat să discute, evalueze, reconsidere, redefiniească și elaboreze marile teze și teme ale acestei perene dezbateri naționale. În discuție nu vor fi doar tezele și teoriile lui Eugen Lovinescu, ci și întregul set de teorii, perspective și abordări alternative sau complementare care au fost dezvoltate și discutate în sfera culturală, intelectuală și academică românească în ultimii o sută de ani.

Prin acest demers, inițiativa urmărește să aducă o contribuție dublă:

- (a) Pe de o parte, la relansarea și revigorarea demersurilor de cercetare și contribuție academică și intelectuală la înțelegerea istoriei, naturii și identității societății și statului românesc în lumea contemporană,

- (b) Pe de altă parte, proiectul își propune să contribuie în mod direct la modul în care discursul public și dezbateri publică în România abordează problemele majore cu care se confruntă din punct de vedere practic societatea română de azi și statul român contemporan, în noile circumstanțe istorice ale secolului 21.

Din punct de vedere operațional, proiectul presupune organizarea unei serii de proiecte și

evenimente publice în perioada 2024–2025. Aceste evenimente vor include prelegeri, mese rotunde, expoziții, reeditări și noi publicații, lansări de carte și prezentări de lucrări și dezbateri ale cercetătorilor, profesorilor, intelectualilor și publiciștilor din România și străinătate, axate pe un set de teme și un program de lucru care vor fi anunțate public pentru fiecare eveniment în parte. Evenimentele vor fi deschise publicului larg.

Inițiativa acestui demers, Academia Română, speră că acesta va contribui la consolidarea dialogului cultural și academic în România, oferind o platformă pentru diseminarea ideilor și promovarea discuțiilor critice și constructive, dincolo de clivajele doctrinare, ideologice sau politice.

Toate aceste evenimente, desfășurate pe durata unui an și jumătate (mai 2024-decembrie 2025), vor avea un moment de vârf în luna martie a anului 2025, când **la București se va desfășura o mare conferință internațională organizată în parteneriat cu Academia Europaea**: „Sincronism. Civilizația Occidentală, Modernizare și Globalizare în perspectiva Secolului 21”. Conferința va reuni importanți cercetători din țară și din străinătate și va avea ca temă centrală problema sincronismului, a relației dintre culturile naționale și cultura europeană în procesul modernizării, văzută ca preludiv pentru evoluțiile europene curente și dezbaterile privind natura și viitorul civilizației europene în secolul 21.

Conferința va fi o contribuție la relansarea și redefinirea dezbaterii naționale cu privire la cultura și civilizația română contemporană dar în același timp va fi și o contribuție la discuțiile și dezbaterile curente din Occident cu privire la cultura și civilizația europene în contextul noii lumi globale a mileniului 3.

Conferința din martie 2025 va fi însă asociată și cu un alt eveniment de o importanță majoră pentru lumea academică românească. Este vorba de o mare realizare a comunității academice, universitare și intelectuale românești, și anume **inaugurarea la București a unui Centru Regional al Academiei Europene – Academia Europaea Bucharest Regional Knowledge Hub**.

Noul centru, care este gândit ca o entitate ce urmează să funcționeze în coordonare cu Academia



Română, va asigura o racordare instituțională și o infrastructură pentru corelarea mai strânsă a comunităților academice și intelectuale românești cu cele europene. Mai mult, acest centru regional își asumă, în structura generală a specializărilor și competențelor comunității academice europene, un rol în dezbaterile contemporane din domeniul științelor socio-umaniste care vizează viitorul cultural, identitar și intelectual al spațiului european în noile circumstanțe ale mileniului al treilea, așa cum sunt ele determinate de globalizare și revoluția tehnologică.

În sfârșit, îmi face o deosebită plăcere să anunț că, în contextul evoluțiilor și evenimentelor mai sus prezentate, **România va avea onoarea de a organiza în 2026, la București, Conferința anuală a Academiei Europaea.** Este un eveniment fără precedent atât din punct de vedere instituțional, cât și din punct de vedere simbolic. Este, din punctul de vedere al evoluției civilizației române moderne, un moment de mare semnificație, un moment pe care, în calitate de istoric, mă simt foarte emoționat să-l anunț public.

În sfârșit, există un motiv suplimentar pentru care consider că ședința de astăzi a Academiei și anunțurile făcute astăzi au o importanță simbolică și instituțională națională foarte mare. Acest motiv suplimentar este dat de faptul că în spatele acestui demers, sau ale acestei serii de demersuri ale Academiei Române, se află o concentrare de forțe naționale din domeniul academic, universitar, intelectual și cultural fără precedent.

Așa cum am spus deja, perioada începând din mai 2024 până la marea conferință internațională din martie 2025 și până la sfârșitul anului 2025,

va fi marcată de o serie de evenimente de factură și dimensiuni diferite, unite însă prin tema comună a naturii, evoluției și destinului istoric al civilizației române moderne în contextul evoluției și destinului istoric al civilizației europene și occidentale moderne.

Pentru a vă da în mod direct, nemijlocit o imagine cu privire la magnitudinea acestei concentrări de forțe, mă voi limita la a vă citi simpla listă de instituții și organizații care și-au anunțat participarea, precum și inițiativele pe care le așază în această succesiune de evenimente publice.

ACADEMIA ROMÂNĂ, Secția de Filosofie, Teologie, Psihologie și Pedagogie

• **Eveniment:** Identitatea națională și criza sistemelor de guvernare în secolul 21

BANCA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI

• **Eveniment:** „Un secol de economie românească”

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI

• **Eveniment:** Lovinescu și lovinescianismul: Reinterpretări și reevaluări la centenarul *Istoriei civilizației române moderne* de E. Lovinescu

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”, CLUJ-NAPOCA și REVISTA *DILEMA*

• **Eveniment:** Sincronismul lovinescian: Implicații pentru paradigmele psihoculturale ale României

MUZEUL MUNICIPIULUI BUCUREȘTI SUB PATRONAJUL CASEI REGALE

• **Eveniment:** Colocviul Regal VII, Sincronisme: România și Europa

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA și MUZEUL NAȚIONAL AL LITERATURII ROMÂNE

• **Eveniment:** Civilizația română modernă: perspective istorice și literare

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE și MUZEUL NAȚIONAL AL LITERATURII ROMÂNE

• **Eveniment:** Civilizația română în dezbatere: Starea lumii românești 1918–1944, tradiție și modernitate

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ și MUZEUL NAȚIONAL AL LITERATURII ROMÂNE

• **Eveniment:** Identitatea civilizației române moderne văzută din afara granițelor României

UNIVERSITATEA DE VEST DIN TIMIȘOARA

• **Eveniment:** E. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*. Efecte de ecou

UNIUNEA SCRITORILOR DIN ROMÂNIA

• **Eveniment:** E. Lovinescu și contemporanii săi

MUZEUL MUNICIPIULUI BUCUREȘTI

• **Eveniment:** Synchronism

MUZEUL NAȚIONAL AL LITERATURII ROMÂNE

• **Eveniment:** Avangarda românească, avangardă europeană: Perspective moderne, post-moderne și post-umane

KPMG și UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI

• **Eveniment:** Funcționalism, modernizare și transformările ordinii socio-economice europene: David Mitrany și opera sa

MUZEUL MUNICIPIULUI BUCUREȘTI

• **Eveniment:** Fuga de competiție. Instituții și instituționalism în România modernă

MUZEUL NAȚIONAL AL LITERATURII ROMÂNE

• **Proiect 1:** Reeditare a unei ediții bibliofile a *Istoriei civilizației române moderne*

• **Proiect 2:** Caietele Centenarului: Perspective și evaluări la centenarul *ICRM*

MUZEUL MUNICIPIULUI BUCUREȘTI

• **Titlu serie:** Idei în Agora: Sincronism. Fațete ale modernismului român și european

ACADEMIA DE STUDII ECONOMICE

• **Eveniment:** Economia românească și marile transformări tehnologice globale: trenduri, provocări, scenarii

Aceste instituții și aceste evenimente reprezintă doar primul val. Am convingerea că, în perioada imediat următoare, alte organizații și instituții se vor alătura acestei inițiative naționale. De exemplu, recent s-au alăturat Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași și Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului.

Vreau să închei prin a mulțumi tuturor celor implicați în acest proiect fără precedent. Scriem acum împreună o pagină de istorie intelectuală românească și pregătim terenul pentru alta, care se deschide către viitor.

În calitate mea de istoric, spun toate acestea cu emoția dată de conștiința faptului că, iată, construim împreună ceva cu totul unic și special. Încercăm să redefinim și recalibrăm împreună proiectul național românesc în raport cu noile circumstanțe ale mileniului trei. Este o sarcină istorică pe care ne-o asumăm, este o sarcină istorică pe care Academia Română este hotărâtă să o ducă până la capăt alături de dumneavoastră.

Să fie totul într-un ceas bun!

Discurs de recepție



Mărturii și modele ale cercetătorului în halat de laborator*

Acad. Lucia-Doina Popov

Stimate domnule președinte,

Stimați membri ai Prezidiului Academiei Române,

Distinși colegi,

Onorat auditoriu,

Primul meu gând este cel de mulțumire pentru votul favorabil pe care mi l-ați acordat în urmă cu peste un deceniu, în momentul titularizării în înaltul for al științei și culturii reprezentat de Academia Română. Mă aflu în fața dumneavoastră pentru a prezenta tradiționalul discurs de recepție; emoția care mă copleșește astăzi acoperă valurile de emoții din cei peste 50 de ani de căutări, împliniri, bucurii, dezamăgiri, noi decizii și re-formulări care compun atmosfera în care se modelează cariera și personalitatea unui cercetător științific.

Pentru astăzi, am ales un subiect pe care îl port constant în suflet, omagierea modelelor vieții mele științifice, desfășurată zi de zi „în halatul de laborator”. Titlul discursului este: *Mărturii și modele ale cercetătorului în halatul de laborator*. Cu timpul mărunțit de varii îndatoriri cotidiene, nu ajungem să mărturisim îndeajuns maeștrilor noștri gratitudinea și admirația ce le-o purtăm și, de multe ori, ajungem să o facem prea târziu, scriam în „Academica” în urmă cu câțiva ani [1]. Prilejul discursului de astăzi poate fi un astfel de moment. Sunt sigură că fiecare poartă în suflet „ceva special”, greu de cuprins în cuvinte, pentru cei care i-au marcat calea în viață, precum învățătorul din cursul primar, un profesor din anii de liceu sau de facultate, îndrumătorul pașilor în cercetare, sau chiar un prieten, un coleg.

În anii '60, la Facultatea de Chimie a Universității din București am avut profesori de

excepție, adevărate modele. Amintesc aici numai pe prof. Petre Spacu la Chimie anorganică, prof. Ilie Murgulescu la Chimie-Fizică, prof. Mihai Pascu la Fizică. Fiecare dintre aceștia merită perpetuu prinosul de recunoștință și reverența generației mele. Începând cu anul III, cursul specific de Biochimie – specialitatea aleasă de mine – avea loc în Amfiteatrul Voinov al Facultății de Biologie. Șef de catedră era acad. **Eugen Macovschi** care a fost apoi și conducătorul tezei mele de doctorat. A fost un mentor și un model al vieții mele în halatul de laborator. Personalitatea sa o voi evoca în prima parte a discursului de astăzi.

Dar, când a apărut propriu-zis „biochimia”? În 1877 chimistul Felix Hoppe-Seyler folosește pentru prima dată cuvântul „Biochemie” (în germană) în primul număr al publicației „Zeitschrift für Physiologische Chemie”, ca sinonim pentru „chimia fiziologică”, recomandând crearea unor institute de biochimie în cadrul universităților [2].

La noi în țară, Emanoil Riegler, membru al Academiei și profesor de chimie la Facultatea de Medicină din Iași, a descoperit formarea unei colorații violet în urma reacției dintre proteine și oxidul de cupru, în mediu alcalin, colorație a cărei intensitate este proporțională cu cantitatea de proteină. Metoda a fost publicată în 1914 în „Zeitschrift für Analytische Chemie” și stă la baza „reacției biuretului” devenită apoi o tehnică clasică de determinare a concentrației proteice [3]. Un alt membru al Academiei, Dimitrie Călugăreanu, ținea în 1909 un curs de „chimie fiziologică” la Universitatea din București, Facultatea de Științe ale Naturii. Specific pentru dozarea proteinelor, fenolilor, polifenolilor și substanțelor reducătoare

* Discurs de recepție (11 aprilie 2024, Aula Academiei Române)

anti-oxidante este „reactivul Folin (Otto) – Ciocâlteu (Vintilă)” utilizat și astăzi, în întreaga lume [4]. Radu Vlădescu, profesor de Chimie biologică la Facultatea de Medicină Veterinară din București, a inițiat studii privind rolul zincului în organismul animal, iar Haralamb Vasiliu, profesor la Facultatea de Agronomie din Iași, a publicat, în 1936, ipoteza asupra aranjamentului în spirală al lanțurilor polipeptidice din structura proteinelor. Exemplele citate sunt priorități în știință [3].

Aceasta era atmosfera (contextul) în care a apărut tânărul **Eugen Macovschi**, născut la Chișinău la 4 februarie 1906. Tot acolo a absolvit liceul, iar la Cluj a urmat două facultăți cu profil științific, cea de Chimie (în perioada 1924-1928; absolvită cu calificativul „magna cum laude”) și cea de Științe ale Naturii (1926-1939). În plus, și mai puțin obișnuit pentru un tânăr pasionat de știință dar înzestrat cu sensibilitate sufletească deosebită, a urmat la Cluj Conservatorul de muzică, Secția pian. În perioada 1933-1934, tânărul Eugen Macovschi a fost bursier al guvernului francez și s-a specializat la Paris în *Biochimie*, sub îndrumarea prof. Gabriel Bertrand, cel care a introdus termenul de „oxidază” și conceptul elementelor „în urme”. Alte specializări au fost în *fiziologia sistemului neuro-muscular*, în Laboratorul de Fiziologie Generală și Toxicologie condus de prof. Louis Lapique, o personalitate științifică remarcabilă la începutul secolului XX și în *chimie toxicologică*, la prof. Emil Kohn-Abrest (profesor la Universitatea din Paris, membru al Academiei Regale de Medicină a Belgiei, „Cavaler și Ofițer al Legiunii de Onoare”, decorat cu ordinul Coroanei României în grad de Comandor, pe lângă alte onoruri).

La 28 de ani, în anul 1934, Eugen Macovschi a obținut titlul de doctor în chimie organică; teza sa de doctorat a cuprins reacțiile fotochimice ale o-nitrobenzilidenpoliolilor, un subiect nou pentru acea epocă. În 1942 a fost ales membru titular al Academiei de Științe din România, având colegi la Secția de Chimie pe prof. Gh. Spacu și prof. Costin D. Nenițescu. În anul 1945 a fost ales membru al Academiei de Medicină din România. Anul 1948 are o dublă semnificație: profesorul Eugen Macovschi a fost ales membru al Academiei RP Române și, în același an, a întemeiat Institutul de Biochimie afiliat Academiei, al cărui director a

fost până în anul 1972. În 1967 a primit titlul de doctor docent [5].

A fost membru al unor prestigioase societăți științifice: Societatea de Chimie Biologică, Franța, Comisia Internațională pentru Chimia și Biochimia Acizilor Nucleici, Cehoslovacia, Uniunea Internațională pentru Protecția Vieții, Luxemburg, membru în conducerea International Society for the Study of Origin of Life, SUA. A primit Premiul și Medalia „Claude Bernard” pentru medicină experimentală, Franța (1965).

Parcursul carierei didactice – acad. Eugen Macovschi.

La vârsta de 25 de ani a fost preparator și, apoi, asistent la Departamentul de Chimie organică al Facultății de Științe ale Naturii din Cluj. După perioada de specializare, la revenirea în țară, a ocupat prin concurs postul de conferențiar la Catedra de chimie organică de la Politehnica din Timișoara (1934-1940). La manifestarea prilejuită de împlinirea vârstei de 60 de ani colegul său, acad. Virgil Ianovici (1900-1990, Facultatea de Geologie-Geografie a Universității din București) relatează episodul concursului la care a participat dr. Eugen Macovschi, candidat pentru o catedră universitară de Biochimie la Facultatea de Medicină a Universității din Iași): „*Era un eveniment participarea la un concurs pentru ocuparea unei catedre. Toți din generația tânără din Universitatea din Iași ne-am dus să asistăm la prezentarea candidaților. Toată simpatia noastră era pentru unul din candidații de la Iași; însă felul cum a expus Eugen Macovschi prelegerea pentru candidatură ne-a cucerit... și, cu toată strângerea de inimă pe care o aveam pentru candidatul nostru, a trebuit să recunoaștem și să fim plăcut impresionați nu de candidatul ieșean care a reușit, ci de cel care nu a reușit până la urmă. S-a spus atunci că a fost un candidat fără noroc; eu spun însă că Universitatea ieșeană a fost fără noroc*”.

Tot prin concurs, Eugen Macovschi a devenit profesor titular la Catedra de Chimie-Biologie, Facultatea de Științe ale Naturii (astăzi, Facultatea de Biologie) din Universitatea București (1940-1971). O scurtă precizare: începând cu deceniul al 5-lea, denumirea Catedrei de Chimie-Biologie din Universitatea București s-a individualizat, devenind Catedra de Biochimie. Schimbarea de titulatură corespunde accelerării descoperirilor

din biochimie. 1953 este anul descifrării structurii de spirală dublă a ADN-ului de către americanul James D. Watson și britanicul Francis Crick, anul identificării unor noi compuși biologic activi, precum și a principalelor căi metabolice.

Evoc statura de dascăl a acad. Eugen Macovschi prin cuvintele colegilor săi la aniversarea amintită. Acad. Miltiade Filipescu (1901-1993, geolog și paleontolog) își amintește: „*Când eram șef de lucrări, de la studenții chimiști la care făceam lucrări de microchimie auzeam vorbindu-se de un profesor tânăr venit la Facultatea de Științe Naturale și care preda chimia biologică. Atunci, din curiozitate, m-am dus și am asistat la lecțiile lui Eugen Macovschi. ...am avut impresia că în biochimia de la Facultatea de Științe Naturale s-a realizat un imens salt calitativ. Lecțiile prof. Macovschi, la care am asistat, au fost magistrale și m-au făcut să spun: Iată un om care va contribui la mărirea prestigiului Universității noastre și a științei românești*”. Cum se desfășurau „lecțiile” ne spune un alt participant la aniversare (din păcate numele său ne lipsește): „...cu scrisul său mărunț și clar a scris în partea de sus stânga a tablei planul lecției. Apoi a început să dezvolte fiecare punct; a fost o lecție model care s-a imprimat în mintea cadrelor didactice prezente (asistenți și șefi de lucrări)... Apoi, am procedat și noi la fel în lecțiile noastre... Atunci și acum vă recunosc ca profesor al meu și al celorlalți colegi din facultate”.

Ca studentă, în anii '60 am admirat expunerea liberă a cursului, fără foi ajutătoare; grupările chimice reactive erau marcate cu cretă de varii culori, permițând înțelegerea constituirii structurilor complexe și logica desfășurării proceselor biochimice; lecțiile sale erau un exemplu nu numai de biochimie, ci și de „didactică a biochimiei”. În lipsa facilităților de astăzi (la care nici nu visam), cursul devenea „animat”, iar studentul reținea corect și temeinic noile cunoștințe încă de la predare [1].

Acad. Eugen Macovschi a introdus și a călăuzit generații de studenți chimiști și biologi pe terenul magic, în continuă efervescență al biochimiei. Era apreciat și iubit de studenți; sensibilitatea sa sufletească a facilitat, cred, această apropiere. Remarcabil este și faptul că profesorul Eugen Macovschi a deschis studenților chimiști și

biologi nu numai porțile minții, dar și pe cele ale Institutului de Biochimie; partea experimentală a lucrărilor de diplomă (licență) ale studenților chimiști și biologi beneficiind de baza materială (reactivi, aparatură) din Institut, pusă la dispoziție cu generozitate de director.

Omul de știință – acad. E. Macovschi.

Academicianul Eugen Macovschi este autorul a peste 200 lucrări științifice publicate între 1929, anul primei lucrări de chimie organică publicată în *Bulletin de la Société Chimique de France*, și 1985, anul ultimei lucrări, asupra naturii materiei vii, apărută în *Revue Roumaine de Biochimie*. Parcursul operei sale reflectă evoluția cunoașterii de la reacțiile chimiei organice, la reacțiile, tot chimice, care explică funcționarea celulelor vii. Din pleiada studiilor sale, menționez cercetări de chimie organică urmate de abordarea mecanismelor implicate în permeabilitatea membranelor vii pentru substanțe toxice (împreună cu doamna dr. Eufrosina Macovschi, soția sa), studiul permeabilității membranelor lichide, artificiale și a celor vii [6, 7], studiul substanțelor macroergice și al ionilor implicați în excitabilitatea sistemului neuromuscular, descifrează împreună cu colaboratorii cinetica reacțiilor enzimactice, domeniu nou pentru anul 1952 în care a publicat cinetica și constantele de reacție ale enzimei catalaza (care descompune apa oxigenată). Alte direcții – cercetarea reacțiilor enzimactice în medii macroheterogene și a naturii și structurii materiei vii, „biostructura” [8, 9]. Privind retrospectiv, traseul carierei științifice a acad. Eugen Macovschi urmează pe cel al noii ramuri a științei, biochimia. În patrimoniul Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova există o comunicare prezentată la Academia Română și două dintre cărțile acad. Eugen Macovschi, „Biostructura” și „Natura și structura materiei vii” [8, 9]. În acestea din urmă prezintă o imagine originală asupra structurii viului, pe care o caracterizează ca având „o serie de aspect ipotetice. Cercetările viitoare vor confirma pe unele din ele și vor impune modificarea sau chiar abandonarea altora”. Acad. E. Macovschi a fost un inovator; a elaborat noi metode biochimice și fizico-chimice destinate laboratorului clinic și nu numai, a imaginat aparate noi. A stimulat creativitatea colaboratorilor, studenților și doctoranzilor în pas cu evoluția tehnologiilor

specifice domeniului. De altfel, personalitatea sa concretizează în cercetarea din laboratorul de biochimie îndemnul lui Albert Einstein de a transmite/transfere și altora „*virusul*” contagios al creativității [10].

Acad. Eugen Macovschi este fondatorul primului institut de biochimie sub egida Academiei Române.

Acad. Eugen Macovschi a fost întemeietorul și directorul Institutului de Biochimie al Academiei Române (1948-1972)[11]. Situată în Str. Docenților la nr. 20, clădirea, inițial „la roșu”, a fost adaptată și înzestrată cu toate facilitățile pentru cercetare științifică în (bio)chimie. La manifestarea prilejuită de împlinirea vârstei de 60 de ani, prof. Horia Slușanschi de la ICAR (Institutul de Cercetări Agronomice al României) afirma: „*Acad. Eugen Macovschi a ridicat din nimic un institut care se bucură de faimă și care este o «pepinieră» vie, productivă, cu cele mai frumoase perspective pentru chimia românească în viitor*”. Laboratoare specializate găzduiau nuclee de cercetare în domeniile care dobândeau tot mai multă substanță: biochimia comparată, biochimia contracției musculare, imunochimia, biochimia acizilor nucleici, biochimia plantelor. Există un laborator utilat adecvat pentru experimentele folosind radioizotopi, iar anii '70 au adus introducerea unor varii tehnologii de cromatografie, alături de primele sisteme de electroforeză în gel, inclusiv de poliacrilamidă. Academicianul Eugen Macovschi a fost un promotor entuziast al unor domenii noi deschise de biochimie. A dovedit preocuparea constantă pentru expunerea cercetătorilor la mediul academic european prin participarea acestora la schimburi inter-academice, burse în străinătate, organizarea de conferințe științifice.

Activitatea de cercetare din institut era intensă și, stimulate de noile abordări experimentale în biochimie, publicațiile erau valoroase, fapt certificat de solicitările de extrase primite din întreaga lume [11]; cu cât lucrarea era mai interesantă, cu atât soseau mai multe „cereri de extrase” – acesta era parametrul de evaluare din anii '60-'70. În institut aveau loc sistematic seminarii (asupra unor lucrări nou apărute și/sau a lucrărilor care urmau a fi publicate de colectivul de cercetare), prezentări ale referatelor de doctorat, susțineri de teze de doctorat. Documentarea oferită de

biblioteca institutului, prin grija acad. Eugen Macovschi cuprindea publicațiile internaționale majore de indexare: Chemical Abstracts, Biological Abstracts și, mai apoi, Current Contents. Aceasta din urmă era un volum cu apariție săptămânală, care includea tot ce s-a publicat în lume în acest interval. Ceream extrase de la autori, eram tot timpul conectați la nou.

O mențiune aparte se cuvine celor două reviste științifice apărute sub auspiciile Academiei Române, la inițiativa acad. Eugen Macovschi: „*Studii și Cercetări de Biochimie*” (în 1956) și „*Revue Roumaine de Biochimie*” (în 1964). La manifestarea aniversară de care aminteam anterior, profesorul Ion Vasilescu spunea: „*în 1956, apariția revistei «Studii și Cercetări de Biochimie» a dat posibilitatea tuturor cercetătorilor biochimisti din țara noastră să poată publica lucrările lor într-o revistă de specialitate. Această revistă a avut un succes deosebit*”. În anii '60 și '70 revistele institutului erau incluse în schimburile cu străinătatea ale Academiei Române, institutul beneficiind „la schimb” atât de publicații periodice, cât și de cărți valoroase din afară. Singura obligație era aceea de a redacta o recenzie asupra acestora în „*Revue Roumaine de Biochimie*”. S-a putut astfel îmbogăți și actualiza permanent biblioteca institutului.

Acad. Eugen Macovschi și Academia Română.

Statura academică a profesorului Eugen Macovschi s-a conturat încă din tinerețe: membru titular al Academiei de Științe din România (1942), membru al Academiei de Medicină din România (1945) și membru al Academiei Române (1948). A condus în calitate de președinte Secția de științe geologice, geografice și biologice a Academiei Române. Secția se întrunea în ședințe ordinare, precum cea din 26 martie 1964, în care acad. Eugen Macovschi a prezentat profilul Institutului de Biochimie și colaborările aferente. Secția organiza în această Aulă manifestări științifice; un exemplu este colocviul cu tema „Cercetări de ultrastructură în biologie” din 22 noiembrie 1971, consemnat în *Analele Academiei* [12].

În 1961, acad. Eugen Macovschi a înființat Comisia de Biochimie. Aceasta a funcționat timp de 24 de ani sub conducerea sa în calitate de președinte. Activitatea Comisiei s-a desfășurat pe

baza unui Regulament de funcționare aprobat de conducerea Academiei Române, cu filiale în principalele centre universitare ale țării, cu planuri și rapoarte anuale. Comisia de Biochimie a avut practic atribuțiile unei societăți, iar unele dintre manifestările științifice aferente s-au desfășurat sub cupola Academiei Române, precum cea din 24 octombrie 1980, menționată în Analele Academiei [13]. Atmosfera firească de lucru din institut a fost curmată brusc la începutul anilor '70, după „vizita” unui înalt demnitar al vremii. A urmat rapid pensionarea directorului și „reorganizarea” Institutului. Dar acad. Eugen Macovschi mai avea încă multe „de făcut”. Iată ce declara: *„Am asistat nu demult la o sărbătorire a unui profesor de la Secția de Medicină, acad. Ștefan Gh. Nicolau (1874-1970), în vârstă, simpatic și iubit. Ce m-a surprins a fost că dânsul, la 92 de ani, a prezentat un plan de activitate cu ce mai are de făcut și ce mai vrea să facă în următorii 20 de ani. Acum, să știți că eu nu vreau să repet această chestiune, dar mai am încă foarte multe de făcut.”* „Reorganizarea” a constat în mutarea Institutului în clădirea Institutului de Biologie „Traian Săvulescu”, devenit Institutul Central de Biologie. Institutul de Biochimie a fost scos de sub egida Academiei Române și transformat într-o secție. Epoca directorului întemeietor se încheie.

Moștenirea rămasă de la acad. Eugen Macovschi este întemeierea primului Institut de Biochimie, statuarea biochimiei românești, deschiderea de orizonturi esențiale în domeniul biomedical, mentoratul unei pleiade de cercetători pe care-i regăsim ca membri ai Academiei Române și/sau în elita universitară din Europa, Canada și SUA. Personal, am în minte îndemnul său înțelept de a trece peste eșecuri (și câte nu sunt pentru un experimentator...) cu cuvintele *„lucrurile neplăcute se uită, nu contează. Important este să știi să treci peste ele și să privești în viitor”*. Confruntat cu „vânturile-valurile” vremurilor, prima voce care s-a auzit după 1989 a fost cea a doamnei dr. Cecilia Motaș, refăcând situația inițială, Institutul de Biochimie sub egida Academiei Române. Acest nou început a fost continuat cu success de directoarea dr. Ștefana Petrescu, care a racordat cercetarea din institut la deschiderile mereu noi ale biochimiei, asigurând totodată prestigiul și vizibilitatea internațională a institutului.

Doamnelor și domnilor,

Evoc în continuare personalitatea care mi-a marcat primii pași într-o lume nouă pentru cercetarea științifică de la noi, biologia celulară modernă. Acesta a fost **acad. Nicolae Simionescu**, co-fondator împreună cu doamna acad. Maya Simionescu al Institutului de Biologie și Patologie Celulară, inovator și mentor. Dar când a apărut biologia celulară modernă? Răspunsul este: odată cu *„descoperirea organizării structurale și funcționale a celulei”* [14] de către savantul George E. Palade. Premiul Nobel pentru Fiziologie sau Medicină primit împreună cu profesorii Christian de Duve și Albert Claude în 1974 a încununat contribuțiile sale esențiale în stabilirea proceselor fundamentale ale biologiei celulare și în elucidarea căilor procesului de secreție al proteinelor [15]. *„Logica organizării organelor intracelulare a fost un punct de cotitură în științele biomedicale”* [16].

Nicolae Simionescu (1926-1995) s-a născut la București, unde a absolvit Facultatea de Medicină. Fiind încă student, a fost intern/rezident în chirurgie, iar după absolvire, preparator la Clinica de Chirurgie a prof. Ion Juvara [17]. Despre această perioadă, prof. Juvara își amintește: *„Îl cunosc pe dr. Simionescu din 1953 când, în dorința mea de a avea colaboratori tineri și dornici de a se instrui, a fost numit în Clinica Chirurgicală pe care o conduceam. Am lucrat împreună patru ani, tânărul dr. Simionescu distingându-se prin întreaga sa activitate ca un element ieșit din comun, poate prea bun pentru a rămâne doar un «simplu chirurg».* Așa se face, probabil, că a trecut în cercetarea științifică fundamentală” [17]. A fost cadru didactic la Departamentul de anatomie al Facultății de Medicină și, apoi, la Facultatea de Farmacie.

Începând cu anul 1957, dr. Nicolae Simionescu a fost cercetător principal și conducător al Secției de Morfologie la Institutul de Endocrinologie din București [18], al cărui director era acad. Ștefan Milcu. Iată cum îl privește acad. Milcu: *„În acest tânăr, care a apărut în fața mea, am simțit imediat patosul, acea forță interioară căreia nu-i rezistă nimic. Ce tensiune interioară, ce aspirație spre cunoaștere, căci în fond, știința la asta ne aduce: la cunoaștere și la o reflectare mai reală a tot ceea ce vedem căutând, dacă ai insomnie, explicația a tot ce ai văzut în ziua aceea. Și el într-adevăr a demonstrat-o din plin. Nicolae*

Simionescu știa că atunci când începe o cercetare dacă trebuie să stea noaptea, rămâne noaptea până termină și i-am spus: «Vezi că acolo au trecut mulți și nu au văzut, poate vezi tu.» Și într-adevăr, în cancerul glandei tiroide, în care trecuseră alții, el a reușit să vadă cancerul medular. Acei ochi pătrunzători și mintea care se ascundea îndărătul lor au pătruns în ceea ce alții nu au văzut. A fost un descoperitor” [19]. Rezultatele cuprinse în publicațiile sale au confirmat ceea ce remarcase prof. Șt. Milcu: dr. Nicolae Simionescu a făcut descoperiri majore în endocrinologia suprarenalei, tiroidei, paratiroidelor, hipofizei, glandei pineale și timusului, la care printre co-autori găsim și numele Mayei Simionescu, remarcabilă cercetătoare.

În 1969, laboratorul dr. Nicolae Simionescu este vizitat de prof. George E. Palade care făcea parte dintr-o delegație a prestigioasei Academii de Științe a SUA. Impresionat de ideile și rezultatele echipei dr. Nicolae și Maya Simionescu, le adresează invitația de a lucra în departamentul condus de dânsul la Universitatea Rockefeller, SUA, pentru un an, poate doi, în calitate de „Research Associate”. În fapt, aceasta s-a transformat în 10 ani de colaborare (1970-1979), continuați apoi la Universitatea Yale, inclusiv în poziția de *visiting Professor* de Biologie Celulară, între 1978 și 1995.

Cu un deceniu înaintea întemeierii institutului din București, prof. Nicolae Simionescu notează propriile-i gânduri: „O, dacă aș putea crea un crâmpel de viață adevărat, măcar pentru generația următoare de cercetători...”, iar mai apoi, precizează: „Credem, și eu și Maya, în puterea instituțiilor. Să faci... o școală pe care să o ridici la rangul de instituție. Cum în anii în care noi am început activitatea în America, virtual biologia celulară nu exista în România, gândul de a fi întemeietorii acesteia aici l-am avut în permanență” [20]. Cei doi co-fondatori au conceput primele schițe și un plan detaliat pentru viitorul institut. Cu sprijinul prof. George E. Palade, autoritățile au aprobat înființarea Institutului de Biologie și Patologie Celulară (IBPC). Acad. Nicolae Simionescu a fost directorul institutului de la înființare (1979) până în februarie 1995, anul plecării sale în Eternitate.

Parcursul carierei didactice – acad. Nicolae Simionescu.

Acad. Nicolae Simionescu a avut un remarcabil talent pedagogic. Iată ce își amintește acad.

Constantin Popa, care i-a fost student la Facultatea de Medicină: „Expunerea logică a lecțiilor în conexiunea structură-funcție era răsplătită de aplauze. Cursul pe care-l predă nu se observa că era pregătit dinainte... venea parcă la o discuție între colegi. Cursurile erau fascinante... el venea la cursuri fără hârtii, fără notițe și rareori folosea niște planșe. Avea niște cursuri de o claritate de cristal... Calitatea aceasta a cursului era extraordinară” [21]. În 1978, studenții din anul I al Facultății de Medicină de la Universitatea Yale l-au propus pentru Premiul Bohum acordat celui mai bun profesor al facultății.

La Universitatea Yale, devine conferențiar/profesor, făcând simultan învățământ și cercetare științifică. Talentul său didactic și descoperirile din cercetare au fost remarcate de comunitatea științifică biomedicală internațională, fiind invitat pentru prelegeri de biologie celulară la prestigioase universități precum Columbia, Harvard, UCLA, Japonia, Franța și Portugalia. Lecțiile de mare clasă pe care le-a ținut la Universitatea din New York au captivat studenții care vedeau pentru prima dată transportul de trasori prin endoteliul vascular și, în premieră absolută, peisajele aproape lunare ale tehnicii de înghețare-fracturare. Ce căutam acolo? Încă din 1977, domnul profesor și doamna Maya Simionescu au selectat câțiva tineri care, ca bursieri Fulbright, au fost specializați în biologie celulară modernă în laboratoare de prestigiu din SUA, inclusiv în folosirea tehnologiilor specifice, implementate în viitorul institut din București. Pe parcursul anilor, un număr semnificativ de cercetători au urmat acest tip de specializare și și-au remodelat cariera științifică.

Felul în care a ctitorit în institut *școala de biologie celulară modernă*, împreună cu doamna acad. Maya Simionescu dovedește împlinirea visului de a crea o școală ridicată la rang de instituție și un exemplu de patriotism genuin. Cu o strategie pertinentă a cultivat curiozitatea științifică a colaboratorilor/echipei și a deschis noi orizonturi.

Acad. Nicolae Simionescu – cercetătorul, omul de știință.

Concepția sa despre cercetare îi caracterizează personalitatea: „Cercetarea științifică este mai mult decât o profesie, este un mod de a trăi, cu strădanii reușite alături de încercări nereușite, iar între ele marea agitată a îndoielilor care te

invită la înțelepciune. Iar în lupta dintre bucuria succeselor și amăreala eșecurilor, principalul instrument de conservare rămâne pasiunea. În viitorul apropiat, știm înspre ce ne îndreptăm, dar nu știm ce vom găsi... Am elaborat planuri, dar nu și predicții, pentru că, în realitate, dacă lucrurile ce vor fi găsite vor fi într-adevăr noi, ele sunt prin definiție necunoscute azi. Suntem tonificați de fiecare observație nouă și, în același timp fericiți că suntem atât de ignorați încât să facem din fiecare zi, când reintrăm în laborator, o confruntare cu propriul nostru intelect.”

Opera științifică a acad. Nicolae Simionescu este impresionantă, peste 600 de articole în monografiile naționale și internaționale, cărți etc. „*numeric nesemnificativ*”, cum spunea dânsul. Eu am încercat să o sumarizez, după cum urmează:

Câteva exemple de metode noi: Metoda de studiu anatomic cu ajutorul unei substanțe plastico-opace, Galoiglucosele de masă moleculară mică, ca mordanți în microscopia electronică, Procedul de obținere a membranei plasmatică a celulelor endoteliale prin veziculare indusă chimic și Trasori de masă moleculară mare și mică pentru detectarea sialoglicoconjugatelor prin microscopie electronică.

O mențiune – aici am dat doar cifre. Egal de importanți sunt co-autorii lucrărilor (I. Juvara, Șt. Milcu, G. E. Palade, Maya Simionescu, etc.) și revistele în care au apărut, precum „J. Cell Biology”, de la Rockefeller Press, „Endokrinologie” (Germania), „Folia Endocrinologica” (Italia), dar și „Revue roumaine d’endocrinologie” și „St. cerc. Endocrinologie”, alături de alte titluri.

Publicații	Domeniu /Subdomeniu	Număr
Monografii, capitole în tratate internaționale	Endocrinologie	10
	Biologia celulară a peretelui vascular	23
	Ateroscleroză	11
	Anatomie	9
Lucrări științifice publicate în țară și peste hotare	Anatomie/Chirurgie	17
	Endocrinologie (generală, suprarenale, tiroidă, paratiroidă, hipofiză, pineală, timus, pancreas)	131
	Sistem cardiovascular (vascularizație, biologia celulară a peretelui vascular, transportul transendotelial al macromoleculelor, microdomenii diferențiate ale suprafeței endoteliului)	41
	X Receptori celulari (pentru histamină, albumină, transcitoză și transcitoză mediate de receptori)	14
	Patologia celulară a peretelui vascular (aterogeneză, diabet, hemostază, biologia celulară a plachetelor sanguine)	34
Filme științifice asupra unor tehnici chirurgicale		4
Metode noi în biologia celulară		7

În 1978 primește împreună cu dr. Maya Simionescu Premiul internațional „Arthur and Lucian Award” pentru cercetări în bolile circulatorii. Este acordat pentru prima oară în lume de Universitatea McGill, Montreal, Canada.

Întemeierea Institutului de Biologie și Patologie Celulară.

Deschiderea oficială a IBPC a avut loc la 3-5 septembrie 1979 printr-un Simpozion inaugural româno-american, cu tema „Transportul moleculelor în sistemele celulare”. La deschiderea oficială au participat ca invitați doi laureați Nobel, profesorii George E. Palade și Christian de Duve, alături de alte personalități de prestigiu în biologia celulară internațională, prof. Günter Blobel (viitor laureat Nobel), profesorii Marilyn Farquhar și David Sabatini din SUA și Werner Franke din Germania. Cu acest prilej, în „cartea de aur” a IBPC, prof. George E. Palade nota: „*A început ca un vis. Au trecut ani, dar cu trecerea anilor visul a prins încet, dar sigur, viață. S-a deschis într-adevăr o fereastră spre viitor*”.

Având drept deviză „*Biologia celulară și moleculară în beneficiul sănătății omului*”, obiectivele institutului, conturate încă de la înființare, sunt: (1) cercetare biomedicală, (2) pregătirea viitoarelor generații de cercetători din țară în biologie celulară modernă prin programe de doctorat, programe post-doctorale, (3) promovarea la scară națională a biologiei și patologiei celulare și (4) facilitarea colaborărilor și schimburilor internaționale. Acad. Nicolae Simionescu a fost conducător pentru doctorat în biologie celulară și moleculară (1982-1995).

Concepția sa era următoarea – „*Nu se poate construi nimic durabil, dacă în materialul de con-*

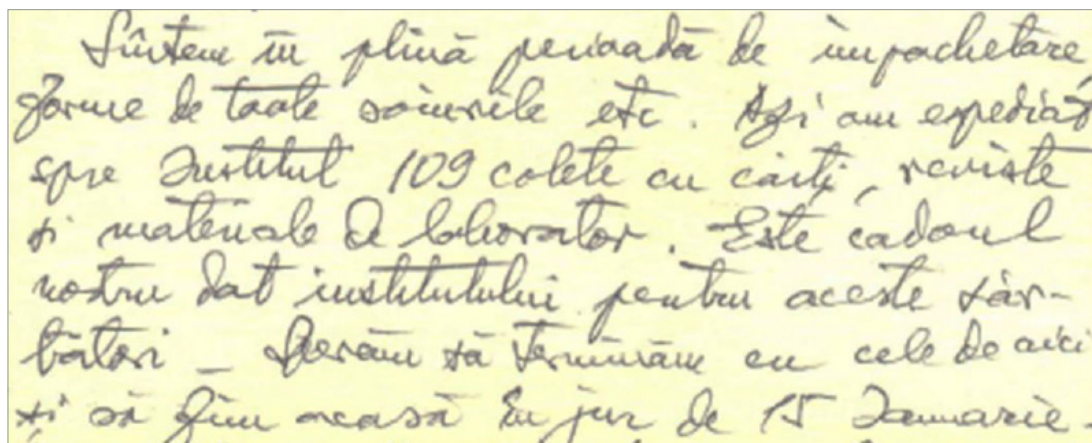
strucție nu este adăugat – QUANTUM SATIS – suflet. Fără dăruire nu poți deveni niciodată ceea ce admiri”.

Acad. Nicolae Simionescu – descoperiri și concepte, azi clasice.

Pe baza rezultatelor anterioare, profesorul Nicolae Simionescu introduce în 1979 un nou termen și concept, „transcitoza”, care definește transportul vezicular, bidirecțional al macromoleculelor între sânge și țesuturi, descifrat în detaliu împreună cu acad. Maya Simionescu și echipa Institutului. Cercetările biomedicale din ultimele decenii conturează transcitoza ca fiind o cale de transport constitutivă în toate celulele epiteliale polarizate; nu numai macromoleculele traversează celulele epiteliale, ci și bacteriile, virușii, genele, precum și compușii din categoria „nanomedicinei”. Mai mult, transcitoza este folosită azi în terapie pentru transportul de medicamente/ nanocompuși etc. prin bariera hemato-encefalică și prin epiteliul mucoasei digestive.

Alte descoperiri: liposomii extracelulari, cea mai precoce modificare cu care debutează leziunea aterosclerotică, receptorii pentru albumină („Albumin Binding Proteins”), receptorii produșilor de glicare avansată („Advanced Glycation End products receptors”) (în colaborare cu David Stern, Universitatea Columbia, New York).

În condițiile tăierii fondurilor de cercetare de către guvernanti, institutul a beneficiat între 1981-1989 de trei granturi de cercetare câștigate de profesor de la NIH-SUA, de 11 tone de aparate, publicații, chimicale aduse de către profesorii Nicolae și Maya Simionescu din SUA. Într-o felicitare de Crăciun, menționează următoarele:



Sîntem în plină penură de împachetare
Jurnale de toate soiurile etc. Azi am expediat
spre Institut 109 colete cu cărți, reviste
și materiale de laborator. Este cadoul
nostru dat institutului pentru aceste săr-
bători - sperăm să terminăm cu cele de aici
și să fim acasă la jum. de 15 Ianuarie.

Fondurile au susținut și trei workshop-uri româno-americane organizate de institut.

În 1990, IBPC este ales Instituție Membră a rețelei UNESCO-Molecular Cell Biology Network. Împreună cu acad. Maya Simionescu câștigă prin competiție de la FIRCA-NIH-SUA două grant-uri de cercetare (trei ani fiecare) în colaborare cu prof. S. Silverstein și dr. D. Stern de la Universitatea Columbia, New York.

Zi după zi, în institut se construia „școala de biologie celulară modernă”. Seminariile, discuțiile cu caietul de experimente în față și comentariile profesorului la examene erau o sursă nescăpată de inspirație. Înzestrat cu o minte analitică și o memorie prodigioasă, domnul profesor cunoștea nu numai ce se lucra în varii laboratoare internaționale, ci și pe cercetătorii care raportau datele științifice. Avea caiete dedicate fiecărui proiect/cercetător, putând urmări dinamica rezultatelor obținute. Conexiunile structură – funcție – procese biochimice intracelulare ne lărgeau orizontul de la mica problemă urmărită la masa de laborator, la implicațiile acesteia la nivel de organism. La avizier afișase un îndreptar asupra redactării corecte a lucrărilor (apărut în 1995). A fost adeptul lucrului temeinic, bine făcut cu rezultate acceptate spre publicare la nivel internațional sau comunicate la congrese de prestigiu. Spunea „*Accept pedeapsa exigenței, Detest iertarea indolenței*”. Covârșitoare a fost și expunerea cercetătorilor români la manifestările științifice internaționale organizate de institut. Amfiteatrul devenea neîncăpător pentru cercetătorii și cadrele didactice din întreaga țară care veneau să afle noutățile din domeniu. Mulți participanți mărturiseau că aceste sesiuni științifice au fost prilejul fericit de a înțelege – de la sursă – biologia celulară modernă.

Diseminarea biologiei celulare moderne în România – Societatea Națională de Biologie Celulară.

Diseminarea biologiei celulare moderne în țara noastră a fost un țel major al prof. Nicolae Simionescu. Astfel, la 2 iunie 1982, la inițiativa sa, este fondată Societatea Națională de Biologie Celulară (SNBC) sub auspiciile IBPC. Primul președinte al SNBC a fost prof. Nicolae Simionescu. În discursul inaugural, prof. Nicolae Simionescu preciza următoarele: „...Să ne aducem aminte de minunații cărturari și oameni de știință ai țării

noastre care în vremuri grele au știut să găsească resursele spirituale și fizice pentru a crea asociații și societăți științifice și culturale care au modulat hotărâtor istoria social-politică și culturală a țării. Să înțelegem obligația ce ne revine de a lăsa generațiilor viitoare un început de drum.”

Scopul SNBC (azi Societatea Română de Biologie Celulară, SRBC) a fost și este promovarea progreselor științifice în domeniul biologiei celulare și moleculare normale și patologice în toate universitățile și centrele de cercetare din țară, organizarea și dezvoltarea cooperării multidisciplinare specifice acestui domeniu, sprijinirea cercetărilor fundamentale de largă perspectivă. În 1982, SNBC a fost afiliată Societății Europene de Biologie Celulară (ECBO) și, ulterior, Federației Internaționale de Biologie Celulară. Inițial, au fost constituite șase filiale ale SNBC la București, Cluj-Napoca, Craiova, Iași, Timișoara și Tg. Mureș.

Din anul 1995, acad. Maya Simionescu este președintele SRBC.

Acad. Nicolae Simionescu în Academia Română.

Prof. Nicolae Simionescu a fost membru al Academiei Române (din 1991, corespondent în 1990), vicepreședinte al Academiei Române (februarie 1994-februarie 1995) și vicepreședinte al Academiei de Științe Medicale din România. A avut în minte o reformare generală a Academiei, științifică și organizatorică. A considerat Academia ca locul unde trebuie să coexiste „*Maxima Scientia et Maxima Moralia*”, a inițiat acțiuni organizatorice privind cercetarea științifică și primul sistem de finanțare competitivă a cercetării prin granturile Academiei Române [19].

A inaugurat în mai 1994 în revista „Academica” rubrica „*Quo Vadis Academia?*” în care afirma:

„1. Academia este o parte și o emanație a cercetării științifice;

2. Academia are nevoie de un sistem de criterii obiective pentru evaluarea unei candidaturi;

3. Academia are nevoie să primească tineri științisti;

4. A emis conceptul generația „calendaristică” vs. generația „științifică” [19].

Acad. Nicolae Cajal, președintele Secției de Științe Medicale a Academiei Române și președinte al Academiei de Științe Medicale, afirma:

„Începuturile lui «*Quo Vadis Academia*» erau cu adevărat credințele lui și cred că ar fi fost și trebuie să fie în continuare gândite și preluate, pentru că reprezintă momente cruciale în evoluția cercetării științifice în țara românească”.

Acad. Nicolae Simionescu – titluri și onoruri.

1967, Premiul „Gheorghe Marinescu” al Academiei Române; 1975, Medalia Facultății de Medicină din Thessaloniki, Medalia Societății de Științe Medicale și a Facultății de Medicină din Tokyo; 1978, Pfizer Fellow al Institutului de Cercetări Clinice din Montreal, Premiul „The Louis and Artur Lucian International Award”, Universitatea McGill, Montreal (împreună cu Maya Simionescu); 1986, Medalia Rokitanski a Academiei Internaționale de Patologie; 1987, Medalia celei de a 900-a aniversări a Universității din Bologna; 1992, Medalia Universității René Descartes, Paris.

Alte funcții ocupate: Fundația Română pentru Știință – președinte fondator; Comitetul Național pentru Biotehnologie Moleculară – președinte; Academia de Științe Medicale – vicepreședinte; Comisia Superioară de Atestare – vicepreședinte.

Dar când a avut timp pentru realizările vieții sale? Răspunsul îl găsim în cuvintele prof. Guido Mayno, SUA: „*Deși pentru comunitatea științifică internațională el a reprezentat chintesența cercetătorului autentic, în viața sa particulară a găsit timpul necesar să compună muzică la pian, să picteze și să scrie poezii, fiind și în aceste domenii un admirabil MODEL pentru mai tinerii săi colaboratori*”. Exemplific printr-un extras din alocuțiunea sa la comemorarea lui Mihai Eminescu în institut (15 iunie 1989): „*O comunitate științifică care privește spre viitor...este vital interesată de a identifica, promova și ocroti acele realități care poartă în ele permanența spiritului și geniului creator al poporului nostru... Această comemorare este o luptă împotriva apatiei, pentru că așa cum spunea un celebru gânditor, nepăsarea este treapta cea mai de jos a libertății*”.

Semnalez aici și volumul de poeme apărut postum prin grija doamnei acad. Maya Simionescu [22]. În ansamblu, portretul acad. Nicolae Simionescu corespunde cu nivelul cel mai înalt din cugetarea scriitorului american William Arthur Ward: „*Profesorul mediocru relatează. Profesorul bun explică. Profesorul foarte bun demonstrează. Un mare profesor este o sursă de inspirație*”.

Moștenirea lăsată de acad. Nicolae Simionescu este admirabil sintetizată de cuvintele acad. Nicolae Cajal: „*Cred că nu trebuie să vorbim de Nicolae Simionescu la trecut, trebuie să vorbim de Nicolae Simionescu care există prin gândirea lui și va exista în continuare prin tot ce a făcut pentru crearea școlii de biologie celulară și știința românească*”.

Mă înclin cu recunoștință mentorilor mei care mi-au influențat în mod hotărâtor întreaga mea activitate.

În sfârșit, din parcursul biologiei celulare din ultimii ani, descifrez la orizont potențialul medicinei mitocondriale în asigurarea stării de sănătate și în tratamentul unor varii patologii, precum diabetul zaharat, obezitatea și hipertensiunea arterială.

*

La finalul acestui discurs vă cer îngăduința de a-mi achita datoriile față de toți cei care au făcut posibil evenimentul special de astăzi: părinților, care au asigurat atmosfera de studiu de acasă și m-au instruit în spiritul lucrului serios, temeinic făcut.

În ultimii 40 de ani am fost alături de o personalitate specială, doamna acad. Maya Simionescu, model de inspirație creatoare, energie și optimism. Îi mulțumesc că m-a acceptat printre colaboratorii domniei-sale și mi-a arătat – prin propriul exemplu – calea de la o întrebare importantă la experimente pertinente și apoi la comunicarea rezultatelor în publicații valoroase din comunitatea științifică biomedicală.

Mulțumesc de asemenea dnei **acad. Dorina Rusu**, cu ajutorul căreia am adâncit aspecte legate de acad. Eugen Macovschi și Academia Română. Colegii din cei peste 50 de ani petrecuți în halatul de laborator, precum și soțul meu, coleg „de lucru” acasă, au constituit o sursă permanentă de încurajare și susținere.

Vă mulțumesc pentru răbdare și atenție.

Bibliografie

1. D. Popov, *Academicianul Eugen Macovschi, Omgul unui discipol*, *Academica* XXIII (2), 55-57, 2013.
2. E. Baumann and A. Kossel, *Zur Erinnerung an Felix Hoppe-Seyler*. „*Zeitschrift für physiologische Chemie*”, Bd. XXI, 1895.
3. L. M. Buruiană, *Contribuții românești în biochimie*, „*St. cerc. Biochim.*”, 24, 3-14 (1981).

4. J.D.Everette, Q.M. Bryant, A.M. Green, Y.A. Abbey, G.W. Wangila, R.B. Walker, (2010). *Thorough Study of Reactivity of Various Compound Classes toward the Folin–Ciocâlteu Reagent*. „J. Agric. Food Chem.” 58: 8139–8144. doi:10.1021/jf1005935.
5. „In memoriam”, *Academicianul Eugen Macovschi* (1906-1985), „Studii și cercetări de biochimie”, 28, 103-114, 1985.
6. E. Macovschi, Eufrosina Macovschi, *Untersuchungen über die Permeabilität lebender Membranen*. „Arch. exp. Pathol. Pharmacol.” 185, 309-324, 1937.
7. E. Macovschi, *Recherches sur la permeabilite des membranes liquides*. „Bull Scient Acad Roumaine” 30, 465-..., 1948.
8. E. Macovschi, *Biostructura*, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 1969.
9. E. Macovschi, *Natura și structura materiei vii*, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 1972.
10. JuicyQuotes.com
11. L-D Popov, *Academicianul Eugen Macovschi, întemeietorul școlii românești de biochimie*, „Revista de politica științei și scientometrie” – serie nouă, 2(4), 350-353, 2013.
12. Analele Academiei RS România, XXI, pp. 47-48, 1977.
13. Analele Academiei RS România, XXX, p. 134, 1980.
14. Edstrom J-E. Nobel Prize Award Ceremony Speech. Nobelprize.org [Internet]. 1974.
Available from: http://nobelprize.org/nobel_prizes/medicine/laureates/1974/presentation-speech.html.
15. Zorca SM, Zorca CE, *The legacy of a founding father of modern cell biology: George Emil Palade (1912-2008)*. „Yale J Biol Med.” 2011 Jun; 84(2):113-116.
16. Tartakoff AM. *George Emil Palade: charismatic virtuoso of cell biology*. „Nat Rev Mol Cell Biol.” 2002;3(11):871-876.
17. Prof. Ion Juvara, în *Amintiri la sfert de veac*, Institutul de Biologie și Patologie Celulară „Nicolae Simionescu” 1979-2004, editura Monitorul Oficial, pp. 32-33.
18. Professor Nicolae Simionescu, *Curriculum Vitae*, Revue Roumaine de Biochimie, 33: 15-71, 1996.
19. Acad. Maya Simionescu, *Nicolae Simionescu: Prin propriile cuvinte...prin cuvintele contemporanilor... în Institutul Simionescu, 30 ani, imposibilul nu există.../Memento Nicolae Simionescu*, editori: Ileana Mânduțeanu, Loredan Ștefan Niculescu, Maya Simionescu, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2009, pp. 27-44.
20. Prof. Nicolae Simionescu în interviu cu dl. Nicolae Tzone, în *Institutul Simionescu, 30 ani, Imposibilul nu există.../Memento Nicolae Simionescu*, editori: Ileana Mânduțeanu, Loredan Ștefan Niculescu, Maya Simionescu, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2009, pp. 111-128.
21. Acad. Constantin Popa, *Întâlnirea mea cu profesorul Nicolae Simionescu*, în *Institutul Simionescu, 30 de ani, ...imposibilul nu există. Memento Nicolae Simionescu*, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2009, pp. 48-54.
22. Nicolae Simionescu, *Poeme*, Fundația Națională pentru Știință și Artă. 2020.

Cuvânt de răspuns*

Acad. Maya Simionescu

Stimate domnule președinte,
Onorat Prezidiu,
Onorați membri ai Academiei Române,

Discursurile de recepție la Academia Română au o tradiție îndelungată cu rădăcini puternice în istoria academiei noastre. Este desigur un moment special în care, membrii Academiei Române apar în fața confracților, își justifică prezența, gândindu-se cu prețuire la persoanele care le-au marcat existența, evoluția și modul de a gândi. Este un moment de reflecție – stop cadru – un moment care ne marchează și emoționează. Azi sunt onorată să prezint tradiționalul răspuns la discursul de recepție al uneia dintre cele mai distinse și valoroase cercetătoare, acad. Doina Popov.

Dragă Colega,

V-am ascultat discursul ținut în această venerabilă și frumoasă Aulă. Ați abordat o problemă însemnată, rolul esențial al mentorului în formarea cercetătorului, rolul laboratorului în care tânărul în halat alb își vede, ascultă, observă măestrui – și toate acestea prin experiența personală. Vedeți, iar ajungem la experiențe... De fapt toată viața noastră e o experiență care trebuie trăită cu multă grijă pentru ca rezultatul experimentului să fie bun.

Dumneavoastră ați vorbit despre mentori. Eu aș vrea să vorbesc despre dumneavoastră. Biografia pe care o aveți, explică – în parte – modul dumneavoastră de „a exista” în cercetare. Colega noastră are o rodnică filiație. Prima șansă avută a fost mediul în care a crescut și educația pe care a primit-o: mama, doamna prof. Aurora Popescu, distinsa chimistă, profesor de biochimie la Facultatea de Medicină „Carol Davila”. Tatăl, domnul

Octavian Popescu, jurist și autor al unor importante cărți de profil. Mediul familial a contribuit mult la calitățile native ale colegei noastre: respect pentru carte, pentru muncă, pentru cercetare, pentru căutarea adevărului.

A fost în fiecare an premiantă atât la Școala elementară, cât și la Liceul „Gh. Lazăr”, din București. A urmat Facultatea de Chimie (secția de Biochimie) a Universității din București, pe care a absolvit-o în 1965 cu Diplomă de merit. Teza de licență a fost urmată de teza de doctorat (în domeniul enzimologiei) condusă de acad. Eugen Macovschi.

În 1965 și-a început activitatea în cercetare lucrând 9 ani în calitate de stagiar la Institutul de Biochimie al Academiei RSR. Din 1974, când Institutul de Biochimie a fost inclus în Institutul Central de Biologie, a fost cercetător științific grad III, la acesta din urmă. În 1977, a avut loc un eveniment important în viața colegei noastre. Prof. Nicolae Simionescu – care își căuta tineri de valoare pentru noul Institut de Biologie și Patologie Celulară pe care împreună îl concepeam la București – a intuit capabilitățile tinerei cercetătoare Doina Popov și a selecționat-o pentru o bursă Fulbright în SUA. A lucrat un an la faimoasa Universitate din New York (NYU), SUA, în Departamentul de biologie celulară condus de reputatul „pionier” al biologiei celulare, bunul nostru prieten – prof. David Sabatini, cercetător din școala profesorului George Palade.

În 1978 s-a întors în țară și a început activitatea în Institutul de Biologie și Patologie Celulară (IBPC). A parcurs toate gradele de ierarhie în cercetare (CS3, CS2, CS1). Și-a completat

* Cuvânt de răspuns la discursul de recepție susținut de acad. Lucia-Doina Popov
(11 aprilie 2024, Aula Academiei Române)

pregătirea bună pe care o avea prin stagii de specializare post-doctorală în biologie celulară/ electrofiziologie/ farmacologie în SUA, Danemarca, Marea Britanie, Germania.

Doamnelor și domnilor,

Permiteți să vă expun direcțiile principale de cercetare, de creație științifică și realizările kolei noastre.

La început (1965-1974) proiectele de cercetare ale dr. Doina Popov au fost în domeniul enzimologiei. Au rezultat 29 de lucrări științifice originale publicate în „Revue Roumaine de Biochimie” și „Studii și cercetări de Biochimie”, reviste ale Academiei Române.

În perioada stagiului de perfecționare în SUA a cercetat o enzimă lisosomală importantă b-glucuronidaza, proiect din care a rezultat o lucrare valoroasă publicată în „Journal of Cell Biology”, lucrare care are în prezent numeroase citări.

În IBPC, dr. Doina Popov și-a concentrat proiectele pe tema principală a Institutului nostru, și anume, biologia și patologia celulară a sistemului cardiovascular. Inițial a studiat structura și funcția unei celule cheie a sistemului, celula endotelială – moleculele exprimate pe membrana celulei și receptorii ei caracteristici. Nu a uitat nici țesutul conjunctiv în care sălășluiesc aceste celule în perețele vaselor. Împreună cu colaboratorii a dovedit rolul unor receptori (i.e. pentru albumină) de pe celula endotelială și de pe celulele inimii, cardiomiocite, de a facilita preluarea din circulație a moleculelor (a albuminei- și a acizilor grași pe care îi cară) necesare asigurării sursei de energie pentru contracția inimii.

Un proiect de suflet al kolei noastre a fost studiul patologiei diabetului a cărui principală complicație este boala cardiovasculară. A demonstrat rolul proteinelor îmbătrânite ireversibil (vedeți, și proteinele îmbătrânesc...) în diabet și pentru prima oară a adus dovezi asupra interacțiunii existente între proteinele îmbătrânite și receptorii specifici aflați pe membrana endoteliului vascular. Lucrările grupului sunt intens citate.

Pentru facilitarea cercetărilor asupra diabetului, a obținut un model experimental original: hamsterul cu diabet de tip 2 (prin expunere la o dietă specială). Pe acest model a raportat modificările morfopatologice ale endoteliului endocardic, vascu-

laturii plămânului, ale capilarelor inimii, rinichiului și ale retinei în diabet. A evidențiat factorii care duc la hipertensiune sau la alterarea reactivității vasculare și instalarea disfuncției vaselor în diabet.

O continuare firească a acestor rezultate au fost proiectele în care kolea noastră și grupul ei de cercetare au gândit la strategii de corectare a disfuncției vaselor în diabet. În premieră a demonstrat experimental, efectele vasodilatatoare ale unor tratamente medicamentoase și mecanismele celulare implicate.

Un volum substanțial de studii au fost dedicate cercetării *sindromului metabolic*. Rezultatele au evidențiat disfuncțiile care, în acest caz, se instalează la nivel sistemic și care anunță iminența unor evenimente trombotice în diabetul de tip 2. Sunt date importante? Desigur, ele pot fi considerate puncte de plecare în inițierea unor terapii noi, specifice în sindromul metabolic.

Foarte interesant, în ultimii 8 ani, când alții stau liniștiți în retragere, kolea noastră a abordat un domeniu nou și foarte modern, anume al rolului unui organit celular, mitocondria, în patologia celulară. Mitocondriile sunt sursă de energie a celulei, fără de care ele nu ar putea trăi. Rezultatele în acest domeniu sunt atât de numeroase încât, în zilele noastre, se vorbește chiar de o medicină mitocondrială. Doctor Doina Popov a scris câteva lucrări de sinteză excelente despre disfuncția mitocondrială în diabet, hipertensiune și posibilitatea transplantului mitocondriilor sănătoase pentru înlocuirea celor disfuncționale în patologia inimii, etc.; articole intens citate, unele considerate de Web of Science ca făcând parte din primele 1% lucrări în domeniul Biologie Moleculară și Genetică.

Dragă Kolea,

Ești o personalitate recunoscută în domeniu. Rezultatele dumneavoastră au apărut în reviste și cărți de înalt prestigiu internațional. Sunteți co-editor al unei monografii internaționale [*Cellular Dysfunction in Atherosclerosis and Diabetes*, 2004] lucrare distinsă cu Premiul „Nicolae Simionescu” al Academiei Române. Ați scris 9 capitole în monografia internațională și 4 capitole în monografia națională. Ați publicat 121 de articole în Jurnale cu factor de impact și în reviste ale Academiei Române, 9 lucrări în rezumat și ați avut 118 comunicări la manifestări științifice naționale

și internaționale. Lucrările dumneavoastră au fost preluate de către comunitatea științifică internațională, așa cum reiese din numărul de citări în Web of Science/ Scopus (2092/ 2313) și din Indicele Hirsh 24/26 în Web of Science/Scopus.

V-ați bucurat de o înaltă reputație internațională și națională având invitații frecvente de a fi referent pentru Grant-uri, expert evaluator/ raportor la Comisia Europeană la Bruxelles. Ați avut colaborări excelente cu prof. Peter Shepherd, University College London, UK, prof. Frank Dietmar Böhmer, Friederich Schiller University, Jena, prof. Juan Antonio Rosado, University of Extremadura, Caceres, Spain și cu prof. Monika Pischetsrieder, Universitatea din Erlangen, Germany.

Ați fost aleasă membră în numeroase comitete internaționale, editor asociat și membră în diverse comitete editoriale și referent la numeroase publicații științifice internaționale.

Pentru meritele dumneavoastră în 1993 ați fost aleasă membru corespondent al Academiei de Științe Medicale și apoi membru titular. Și foarte important, în anul 2001 ați fost aleasă membru corespondent al Academiei Române și în 2011 membru titular.

Lăudabil este faptul că în toți acești ani de activitate intensă ați servit cercetarea românească. Ați fost evaluator pentru finanțare Grant-uri la Academia Română, la Ministerul Educației și Cercetării, expert evaluator la CNCSIS, expert în Comisia de Biologie și Biochimie a Consiliului Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare.

Peste 30 de ani ați fost secretar științific al IBPC, membru activ în conducerea Institutului și un factor hotărâtor în bunul mers al cercetării. Peste 38 de ani ați coordonat echipe de tineri cercetători cu care ați implementat numeroase noi tehnologii. Ați îndrumat mulți tinerii din Institut și ați condus teze de doctorat în domeniul „Biologie” din anul 2000. Nu v-a lipsit activitatea didactică: ați ținut excelente cursuri de biologie celulară la Institutul de Biochimie, la Facultatea de Biologie, la Universitatea Ovidius din Constanța și în cadrul „*Postdoctoral Fellowship Programme*” la Institutul de Chimie Macromoleculară „Petru Poni”, Iași. În plus, ați ținut prelegeri anuale la cursul post-universitar de perfecționare „De la Biologia Ce-

lulară și Moleculară la Medicina Secolului XXI”, din IBPC.

Contribuțiile originale ale acad. Doina Popov, profunzimea și noutatea lor au fost recunoscute prin Premiul „Emil Racoviță” al Academiei Române, Premiul „C. Velican” al Societății Române de Biologie Celulară, Premiul „Ion Moraru” de imunologie fundamentală și altele.

Dragă Colega,

Prezentarea dumneavoastră de azi m-a pus pe gânduri. S-a întâmplat ca unul dintre mentorii dumneavoastră să fie și mentorul meu – acad. Nicolae Simionescu. Un mentor care ne-a croit amândurora gândirea de cercetător. Un model de conduită etică în cercetare și în viață. De la mentorul nostru am învățat că ai dreptul și este bine să visezi, dar în același timp să ai forța să-ți îndeplinești visele. Mă întreb adesea, dacă noi, actualii mentori suntem cel puțin la fel de buni ca maestrul pe care noi am avut șansa să îi avem.

Dragă Colega,

Fără curiozitate, fără cercetare, lumea ar rămâne învăluită în mister. Dumneavoastră, aș spune în termeni academici, v-ați dedicat viața cercetării. Așa este. Ați avut curiozitatea și curajul să vă puneți întrebări grele, să căutați răspunsuri în întunecimea necunoașterii și să săpați până la izvorul cunoașterii.

Pregătindu-mă să vă ascult azi, mă gândeam la șansa noastră de a fi cercetători și a fi implicați în Știință. Se spune că „Știința face posibilul, cercetarea face imposibilul, posibil.” Cred că „cercetarea” este o imensă și nesfârșită deschidere spre infinit, o imensă nevoie a omului de a înțelege natura din jur sau natura din noi. Știința, cercetarea sunt nesfârșite; eu le asemui cu „Coloana fără de sfârșit” a lui Brâncuși: înfrânge cerul, sparge văzduhul necunoscut și este infinită.

Dar cercetătorii? Sunt niște nebuni frumoși (vorba lui Fănuș Neagu) care au o relație specială cu lumea din jur. Sunt niște cutezători care urcă treaptă cu treaptă drumul greu, spre adevăr, spre cunoaștere.

Cred că a face cercetare este o șansă. Să descoperi, ne-descoperitul, să cunoști necunoscutul, să vezi nevăzutul, să poți să separi neadevărul de adevăr și știința de non-știință și pseudo-știință.

Cu siguranță, adevărul există, este aici în natura înconjurătoare sau în natura din noi. Pentru că așa cum spune Eminescu „Natura nu minte niciodată”! Așteaptă doar să fie descoperită!

Am mai spus că asemuiesc drumul spre adevăr cu o ascensiune pe Himalaia. Pornesc mulți, șerpași și alpiniști, fiecare urcă până la o anumită înălțime (etapă). Unul ajunge în vârf. Mai ia și premiu. Excelent. Dar egal de important și intelectual satisfăcător este „drumul” spre vârf, spre cunoaștere, spre adevăr. Satisfacția apare la fiecare pas din acest drum pentru că cercetătorii știu că fiecare pas contribuie la cucerirea vârfului, a Cunoașterii.

Doamnelor și Domnilor,

În final, permiteți-mi câteva cuvinte despre omul – doamna acad. Doina Popov.

Am încă în memorie tânăra cercetătoare care a venit la mine să discutăm proiectul la care urma să lucreze. M-a marcat maturitatea tinerei din fața mea, politețea fără cusur, privirea deschisă și fața zâmbitoare, grija pentru detalii, exactitatea ideilor și gândirea obiectivă.

Am avut șansa să colaborăm mulți ani. Am petrecut împreună, zile și seri târzii în Institut

încercând să ne înțelegem rezultatele sau eșecurile, pentru ca a doua zi să o luăm de la capăt... cu aceeași curiozitate și interes.

Mi-am dat seama de atunci că avem în comun ceea ce aș numi „rezistența la eșecuri și bucuria succeselor”. Amândouă consideram că în cercetare, eșecul nu este un sfârșit, ci o provocare care te îndeamnă de a încerca din nou și din nou cu mai multă înțelepciune.

Timpul nu a schimbat-o pe doamna dr. Doina Popov. A rămas aceeași persoană responsabilă, cu dorința de a fi utilă, cu dragoste necondiționată pentru Institut, pentru prieteni, colaboratori, pentru cercetare și pentru Știință.

Dragă Colega,

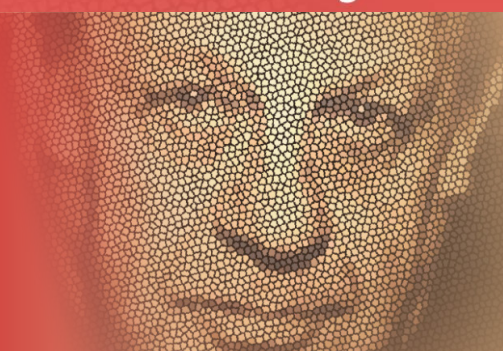
Astăzi, prin susținerea discursului de recepție, ați dovedit ca ați urcat cu seninătate și ați contribuit major la cuceririle de vârf ale cercetării. Mai mult, astăzi ați îndeplinit, dragă prietenă, forma finală a intrării în Academia noastră.

Pentru ceea ce ați realizat și ați însemnat pentru societatea noastră științifică, stimată doamna doctor Lucia Doina Popov, vă transmit cu bucurie tradiționala formulă academică „Fii binevenită în rândurile membrilor titulari ai Academiei Române”!

Simpozion „Academician Nicolae Cajal”



Simpozion “Academician Nicolae Cajal”



Nicolae Cajal – un nume de o puternică rezonanță*

Viorel Jinga**

Doamnelor și domnilor academicieni,
Distinși invitați,
Onorată audiență

Mulțumindu-vă pentru onoranta invitație de a fi și astăzi, în mijlocul dumneavoastră, la un eveniment de înaltă ținută academică precum această festivitate de deschidere a Simpozionului științific „Academician Nicolae Cajal”, permiteți-mi să vă aduc tuturor salutul personal cordial, precum și pe cel al întregii comunități academice a Universității de Medicină și Farmacie „Carol Davila” din București și, în mod deosebit, pe cel al studenților din anul trei al Facultății de Medicină care formează, începând cu anul 2021, frumoasa generație ce poartă numele marelui nostru profesor.

Iată-ne în fața unui nou moment omagial dedicat academicianului Nicolae Cajal și într-un arc peste timp, de două decenii, de la plecarea dintre noi a marelui profesor, pentru a fi martorii unui alt punct de referință pentru medicină și cercetarea științifică românească ce se configurează astăzi prin acest deosebit simpozion ce poartă numele uneia dintre cele mai emblematice personalități ale virusologiei, culturii și politicii românești.

Pentru că numele academicianului Nicolae Cajal nu este legat numai de virusologie sau de medicină, reputatul profesor reprezentând și astăzi, pentru noi toți, un exemplu elocvent al devotamentului, al dăruirii și al dragostei față de pro-

fesia de medic și de cea de dascăl, față de pacient și mai ales față de idealurile de unitate și progres ale României.

Un nume de o puternică rezonanță pe care îl vom purta întotdeauna, nu doar noi, ci și generațiile următoare, cu profundă recunoștință și înaltă considerație, către viitorul medicinei și al cercetării științifice medicale românești.

Și consider că se cade ca acest simpozion deosebit să poarte pe întreg parcursul său și în descătușarea sa eliberatoare de știință și cunoaștere aprofundată motto-ul ce patronează, de altfel, și atât de sugestiv Fundația Academician Nicolae Cajal: „O școală de gândire se aseamănă cu formarea unei perle... O școală de gândire include însă și sufletul.”

Pentru că ori de câte ori ne dorim să înfăptuim ceva trainic este imperios să punem în fundamentul operei noastre și suflet, mult și chiar foarte mult suflet.

Discipol al marelui profesor Ștefan S. Nicolau, Nicolae Cajal spunea despre mentorul său astfel: „Pentru noi, care i-am fost discipoli în viață și în știință, opera cea mai însemnată și mai valoroasă a profesorului Ștefan S. Nicolau rămâne întemeierea și dezvoltarea școlii românești de inframicrobiologie”.

Fondat în 1949 de către academicianul Ștefan S. Nicolau ca Institut de Inframicrobiologie, astăzi Institutul de Virusologie „Ștefan S. Nicolau”, unitate de cercetare a Academiei Române, este

* Discurs susținut la Simpozionul „Academician Nicolae Cajal” (28-29 martie 2024, BAR)

** Profesor dr., rectorul Universității de Medicină și Farmacie „Carol Davila”

cea mai reprezentativă matrice românească în domeniul virusologiei, medicinei celulare și moleculare, al imunologiei și al ingineriei medicale și se bucură de implicarea continuă a unora dintre cei mai buni cercetători, mare parte dintre ei fiind prezenți aici, în această frumoasă sală.

Și trebuie să precizez că sunt extrem de onorat, nu doar să fiu contemporan cu domniile lor, dar și coleg și prieten în cadrul Universității de Medicină și Farmacie „Carol Davila” din București, unde reușesc să reafirmă excelența în virusologia românească, păstrând această fascinantă și mereu provocatoare disciplină pe tărâmul performanței academice.

Iar pentru remarcabilele rezultate, pentru efortul continuu și pentru devotamentul de care nu se despart niciodată, ducând în Excelsior idealurile academicienilor Ștefan S. Nicolau și

Nicolae Cajal, nu pot decât să le aduc și cu această ocazie sincerele mele aprecieri și infinite gânduri de mulțumire.

Și sunt convins că prin prezența la acest simpozion, prin lucrările științifice specifice și prin interactivitatea constructivă, acești deosebiți prieteni, dascăli de prestigiu și cercetători științifici de top, vor reuși să reliefeze încă o dată valoarea imuabilă a școlii românești de virusologie.

Închei aici scurta mea intervenție, urându-vă succes deplin tuturor în acest nou și fascinant periplu al cercetării de excelență în domeniul virusologiei și al construirii de noi strategii și terapii inovative care să ne facă tuturor mult mai ușoară lupta cu toți acei dușmani invizibili și imprevizibili, precum recent înfrântul virus SarsCov-2.

Vă mulțumesc.

Academicianul Nicolae Cajal – un model de demnitate umană*

Irina Cajal**

Stimate domnule ministru Alexandru Rafila,
Stimate domnule profesor
Ștefan Constantinescu,
Excelențele Voastre, distinși oaspeți,
dragii prieteni,

Recent s-au împlinit 20 de ani de la trecerea în viața de dincolo a părintelui meu drag, iar Simpozionul „Academician Nicolae Cajal”, ajuns la cea de-a 18-a ediție, dedicat cercetării fundamentale în medicină, medicină translațională, virusologie, medicină celulară și moleculară, reprezintă un eveniment semnificativ care aduce în prim plan cele mai recente cercetări științifice în domeniu. Realizarea fiecărei ediții a simpozionului dedicat memoriei profesorului Cajal reprezintă, pe de-o parte, un omagiu adus înaintașilor din acest domeniu, așa cum au fost în domeniul virusologiei profesorii academicieni Constantin Levaditti și Ștefan S. Nicolau, dar și, pe de altă parte, un moment de recunoștință adusă muncii și efortului actual realizat în domeniul cercetării științifice medicale de cei care au continuat demersul acestora (precum acad. Costin Cernescu și echipa sa, acad. Irinel Popescu și echipa sa, acad. Ștefan N. Constantinescu și mulți alții).

Școala românească de medicină a reprezentat, după mărturisirea academicianului Nicolae Cajal, prelungirea propriei sale familii, iar orice amintire a momentelor petrecute în familia noastră, dar și în familia lărgită a Academiei Române, a

Fundației „Menachem H. Elias” și a Federației Comunităților Evreiești din România îmi creează un mare dor.

Fascinat de Cursul de inframicrobiologie susținut de savantul Ștefan Nicolau (1896-1967), Nicolae Cajal a ajuns colaboratorul profesorului său, devenind specialist în virusologie, după cum bine știm. Nicolae Cajal a crezut în valoarea școlii, în importanța și rolul mentorilor pentru elevii lor, cunoașterea fiind obligatoriu legată de apartenența la o școală științifică. În România, o astfel de școală a fost inițiată și dezvoltată de Victor Babeș, Constantin Levaditti, Ștefan S. Nicolau, Nicolae Cajal și continuată de generațiile următoare de cercetători implicați în virusologie medicală aplicată.

Mă simt onorată că în cadrul simpozionului participă alături de noi, specialiști de referință din numeroase domenii medicale.

Profesor universitar de virusologie și șef de catedră din 1966, Nicolae Cajal a împletit activitatea profesorală cu cercetarea științifică, devenind în 1967 director al Institutului de Virusologie al Academiei Române „Ștefan S. Nicolau”, unde a dezvoltat școala națională de virusologie, care a format generații de cercetători și care a avut un impact extraordinar asupra sănătății publice din România.

Recunoașterea deplină a profesorului Nicolae Cajal, a venit odată cu acordarea titlului de membru corespondent (1963) și apoi de membru titular (1990) al Academiei Române, fiind recunoscut

* Discurs susținut la Simpozionul „Academician Nicolae Cajal” (28-29 martie 2024, BAR)

** Subsecretar de Stat în Guvernul României la Ministerul Culturii și directorul Fundației Familiei „Menachem H. Elias”

pe plan internațional ca membru al Academiei de Științe din New York, al Societății Regale de Medicină din Londra, al Societății Internaționale de Patologie Comparată și al Societății Franceze de Microbiologie. A fost vicepreședinte al Academiei Române în perioada 1990-1994, dar și președinte al Fundației „Menachem H. Elias” (1994-2004). Începând cu anul 1977, Nicolae Cajal a mai deținut și funcția de director al Departamentului de Asistență Socială și Medicală din cadrul Federației Comunităților Evreiești din România.

Întreaga activitate de cercetare în domeniul virusologiei a profesorului Cajal este continuată în prezent de academicianul Ștefan N. Constantinescu și de doamnele doctor Carmen Diaconu și Simona Ruță, precum și de către alți colaboratori.

Academicianul Nicolae Cajal a rămas în memoria culturală a României ca profesor, medic, cercetător, om implicat în numeroase acțiuni politice și sociale; o prezență umană luminoasă în comunitate, în cel mai înalt sens al cuvântului. În toate domeniile în care a activat, în public și privat, Nicolae Cajal a dat dovadă de viziune, pragmatism și disponibilitate pentru inovație. Dincolo de toate acestea, tata a rămas pentru mine un model de bunătate, blândete și înțelepciune, un model de demnitate umană.

Dacă ar fi să adun într-o frază calitățile și talentele profesorului Cajal, aş spune – talentul de

a trăi demn, de a trăi frumos, de a se dăruia, de a construi, de a crede în menirea omului pe pământ și în misiunea lui de a face lumea mai bună, mai trăitoare. În ultima săptămână petrecută împreună, tata mi-a dăruit un trandafir roșu, de 1 martie, și mi-a șoptit cu acel aer ușor glumeț și solemn: „Te rog, Irina, să nu pleci capul niciodată, să-ți păstrezi demnitatea și să nu renunți la cel mai mare dar al familiei Cajal: bucuria de a face bine celorlalți, să faci bine este un imens privilegiu, să faci bine este un privilegiu pentru tine, în primul rând”.

Mărturisesc că orice aducere aminte de părintele meu îmi trezește un sentiment de nostalgie, de aceea vă rog să-mi permiteți să închei această scurtă evocare a parcursului profesional al tatălui meu cu un moment de reculegere.

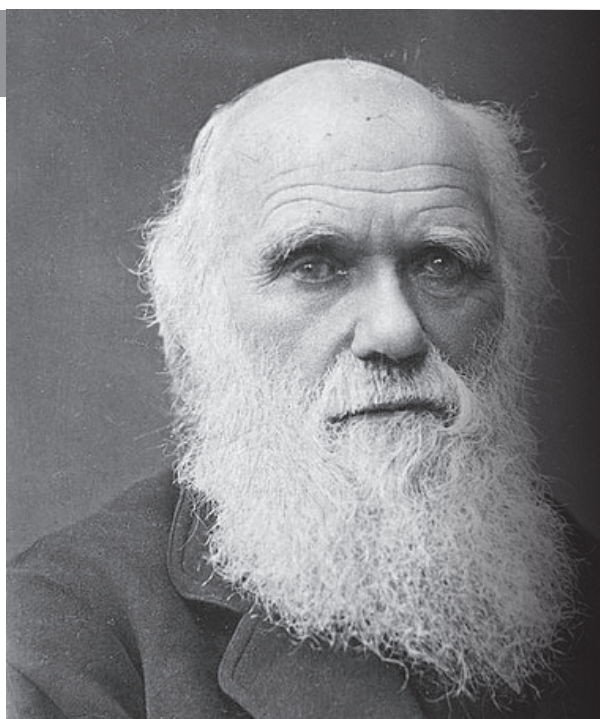
Fie ca memoria tatei să rămână în inimile noastre, să avem curajul să continuăm moștenirea pe care ne-a lăsat-o, „să avem privilegiul să facem bine”, într-o perioadă în care este atâta nevoie!

Vă mulțumesc tuturor celor implicați în organizarea celei de-a 18-a ediții a Simpozionului „Academician Nicolae Cajal” și tuturor celor prezenți la dezbaterile științifice!

Ne vedem anul viitor, la a 19-a ediție a Simpozionului dedicat omului care a fost toată viața în slujba semenilor săi și a crezut în spiritul dreptății și al păcii.

Masă rotundă: „Principiul divergenței și cel al selecției naturale la Charles Darwin”

ACADEMICA 2024



Remarci introductive*

Acad. Mircea Flonta

Astăzi numele lui Charles Darwin este mai des pronunțat și scris chiar decât cel al altor cercetători ai naturii de cel mai înalt rang, cum au fost Newton sau Einstein. Idei și considerații ale lui Darwin sunt foarte des invocate în articole de cercetare, în manuale, tratate și antologii ale multor discipline, în literatura de istorie și filosofie a științei, ca și în discursul public. Este, prin urmare, firesc să ne întrebăm în ce constă actualitatea excepțională a ideilor sale.

Cercetarea științifică este prin excelență o activitate în care se progresează. Asta înseamnă că rezultatele obținute la un moment dat de cercetători nu sunt *infirmate*, dar ele sunt *depășite*. Cum trebuie înțeleasă această afirmație? Într-un domeniu sau altul al cercetării, progresul reprezintă o lărgire și o adâncire a cunoașterii existente. Niciun rezultat al cercetărilor anterioare nu va fi contrazis și înlăturat, ci dimpotrivă, justificat într-un anumit orizont al experienței. În acest orizont, rezultatele oricărei cercetări științifice autentice rămân valabile pentru totdeauna.

Sprîjinită pe rezultate ale cercetării, teoria evoluției speciilor a lui Darwin nu a fost înlăturată și nu va fi înlăturată. Ea a fost însă, sub diferite aspecte dezvoltată și, în acest sens, depășită. Pe de

altă parte, orientările generale pe care le oferă teoria lui Darwin cercetării evoluției vieții pe pământ, orientări cum sunt abordarea nu în termeni de entități, ci de populații, gândirea probabilistă, gradualismul, principiul divergenței și al selecției în lumea vie, își păstrează pe deplin actualitatea. Cercetarea științifică a evoluției vieții a înaintat mult după Darwin. Înaintarea a avut însă loc pe acea cale care a fost deschisă prima dată de opera lui Darwin: explicația comportării orientate spre scop a ființelor vii prin corelații obiective, acele corelații ce sunt controlabile și reproductibile empiric.

Actualitatea științei darwiniene va putea fi apreciată și dintr-o altă perspectivă. Abordări și explicații de tip darwinian și-au probat importanța și valoarea în multe domenii ale științelor vieții și, dincolo de acestea, în domenii de cercetare cum sunt economia, antropologia, psihologia, sociologia și chiar și în studiile politice. Cu deosebire în domenii ca neuroștiințele, științele cogniției și filosofia minții. Masa rotundă de azi își propune să evidențieze îndeosebi potențialul euristic al unor teme ale gândirii darwiniene, cu referire specială la așa-numitul principiu al divergenței.

*Cuvânt introductiv rostit la Masa rotundă „Principiul divergenței și cel al selecției naturale la Charles Darwin” (Clubul Academicienilor, 29 martie 2024)

Minte și limbaj în context evoluționist*

Acad. Mircea Dumitru

Vicepreședinte al Academiei Române

Rezumat

Modelul științei darwiniene al evoluției indivizilor dintr-o specie prin intermediul mecanismului variațiilor interne aleatorii ale caracteristicilor biologice ale acestora, care sunt filtrate prin selecția naturală impusă din exterior de către mediul la care organismul în cauză se adaptează, a cunoscut în anii din urmă o aplicare la caracteristici non-biologice ale indivizilor și, prin urmare, o extindere semnificativă la domenii pentru care acest model nu a fost conceput în mod inițial și, așadar, la care nici nu a fost aplicat vreodată. În studiul de față explorez o astfel de aplicație și extindere la conceptul central pentru domeniul filosofiei minții și respectiv al filosofiei limbajului, anume la conceptul de *semnificație* (*meaning*).

Introducere.

Concepte, probleme, întrebări

Concepțiile dominante în filosofia actuală a minții, dezvoltate pentru a răspunde la problema minte-corp și la chestiunea caracterului fenomenal-subiectiv al conștiinței, sunt motivate de viziuni metafizice ample, de natură materialist-fizicalistă (cum sunt, de pildă, teoriile reduționiste ale identității minte-corp, sau teoriile eliminativiste). Dar această viziune materialist-reduționistă sau eliminativistă ne pune în fața unei încurcături conceptuale greu de rezolvat, anume cum să armonizăm sau să compatibilizăm proprietatea actelor noastre mentale de a fi semnificative cu procesele neurofiziologice care susțin, sau în care rezidă, aceste acte mentale.

Problema crucială pentru înțelegerea unitară a locului nostru în schema generală a lucrurilor este cum anume să dăm seama de caracterul semnificativ al proceselor mentale, dar și de conținutul produselor sau al rezultatelor la care conduc aceste procese, în contextul unor explicații naturalist-fizicaliste ale mecanismelor care susțin desfășurarea acelor procese mentale? Cum anume se integrează mintea și semnificația stărilor mentale și a actelor de limbaj în schema generală a lumii naturale? Altfel spus, cum anume este posibil sensul sau semnificația reprezentărilor mentale și ale limbajului într-o lume guvernată – și totodată închisă față – de legile fizice naturale?

Ne aflăm, fără îndoială, într-un impas și nu avem nici o idee clară cum anume să ieșim din această fundătură teoretică. Imaginea noastră globală despre natură, dar și despre actele semnificative ale minții umane (reprezentările mentale și limbajul), este profund divizată. Pe de o parte, științele care furnizează cele mai reușite și plauzibile explicații despre natura biofizică a omului conturează un tablou naturalist-fizicalist și reduționist în care, metodologic vorbind, omul este abordat și explicat aidoma unei mașinării bio-chimice complexe, guvernată de legi care aparțin domeniului închis cauzal al realității fizice și care, tocmai de aceea, poate fi obiectul unei cercetări științifice obiective care aspiră să producă explicații cauzale.

Pe de altă parte, însă, psihologia simțului comun, sau pur și simplu imaginea noastră manifestă obișnuită despre om, îl reprezintă pe acesta ca pe un agent rațional și conștient, ale cărui decizii și acțiuni fac obiectul unor explicații intenționale

* Comunicare în cadrul manifestării „Principiul divergenței și cel al selecției naturale la Charles Darwin”, masă rotundă organizată de Secția de filosofie, teologie, psihologie și pedagogie a Academiei Române, în Clubul Academicienilor, la data de 29 martie 2024.

sau teleologice bazate pe opinii, preferințe și scopuri: stările mentale (atitudinile propoziționale) au un conținut reprezentational, iar oamenii acționează pe baza acestor reprezentări după tiparul „silogismului” practic dorințe/preferințe – opinii – acțiuni; oamenii *doresc* anumite lucruri sau *urmăresc* să se producă anumite stări, respectiv *preferă* o stare altei stări, au *opinii* (reprezentări mentale) despre ce acțiuni trebuie întreprinse pentru a realiza dorințele respective și *decid* cum anume să canalizeze energia voinței pentru a acționa în vederea satisfacerii scopurilor lor de a-și îndeplini dorințele sau preferințele.

Din păcate, luate ca atare, imaginea științific-reducționistă, pe de o parte, și imaginea manifestă a simțului comun, pe de altă parte, nu par să fie ușor de integrat și de compatibilizat. Ele au, însă, luate separat și fiecare în contextul ei de validitate și de legitimare, puternice temeiuri care le conferă o plauzibilitate ridicată și nu există nici o motivație mai profundă, teoretică sau practică, pentru a renunța la una dintre ele. Dar atunci, cum anume ar putea fi menținute ambele imagini?

Așa cum este de așteptat, atunci când avem de-a face cu un astfel de impas teoretic, soluțiile la această problemă a integrării, care sunt documentate în istoria filosofiei și a științei, au pendulat între cele două poziții extreme ale spectrului răspunsurilor logic-posibile și acceptabile la problema minte-corp, anume dualismul și respectiv reducționismul sau eliminativismul materialist. Răspunsurile se grupează în două categorii principale de reacții la întrebarea dacă poate fi realizată integrarea explicativ-teoretică a minții și a semnificației reprezentărilor mentale și a limbajului în domeniul atotcuprinzător al lumii fizice.

Starea actuală a problemei poate fi caracterizată, în mare, ca o confruntare argumentativă între două poziții metafizice radical opuse: (i) *incompatibilismul* și (ii) *compatibilismul naturalist*.

Astfel, pe de o parte, există grupul de concepții care se subordonează unui concept *incompatibilist*, potrivit căruia perspectiva descrierii științifice, obiective, asupra fenomenelor mentale-conștiente și punctul de vedere manifest, al simțului comun, asupra acelorași fenomene nu pot fi armonizate și nu sunt coerente luate împreună. Din această categorie fac parte două grupe de concepții

care sunt diametral opuse, dar care sunt elaborate pe baza aceluiași principiu de excluziune: una dintre perspective o anulează pe cealaltă; una face apel la intuițiile noastre comune cu privire la dimensiunea conștientă a mentalului și socotește că perspectiva obiectiv-științifică nu este aptă să cuprindă și o explicație a domeniului mentalului, în timp ce cealaltă consideră viziunea simțului comun ca fiind esențialmente greșită și că numai știința poate oferi o abordare corectă a fenomenelor psihologice și subiectiv-conștiente. Pe scurt, pentru a pune nume acestor perspective incompatibiliste, avem în vedere aici, pe de o parte, concepția carteziană, potrivit căreia, în fondul lucrurilor, perspectiva obiectiv-științifică este iremediabil incompletă pentru că nu ne poate oferi o explicație a conștienței ființelor umane și pe de altă parte, concepția materialist-eliminativistă, pentru care, dimpotrivă, psihologia simțului comun este o teorie falsă, care trebuie respinsă și eliminată de o (viitoare) abordare științifică obiectivă, completă și corectă.

Filosofia contemporană a minții este dominată, totuși, de un grup de concepții care se plasează într-un perimetru conceptual și argumentativ *compatibilist-naturalist*. Astfel, concepția standard în acest domeniu foarte activ al filosofiei contemporane este funcționalismul. Conform acestei doctrine, psihologia simțului comun este o teorie generală despre arhitectura, structura și organizarea cogniției umane, care definește într-un mod implicit și naiv natura stărilor mental-cognitive umane, cum ar fi, în principal, opiniile, preferințele, dorințele, sau emoțiile. Toate aceste stări sunt concepute ca niște stări funcționale. Opiniile, preferințele și toate celelalte stări mentale sunt genuri sau tipuri funcționale definite prin intermediul rolului lor cauzal, adică prin ce anume fac sau produc ele în economia arhitecturii mentalului, și nu prin constituția lor fizică, adică prin natura sau morfologia substratului material pe care se produc aceste stări mentale. În principiu, o stare mentală, definită suficient de abstract și prin apel la țesătura de relații cauzale în care este prinsă, fie drept cauză a altor stări sau acțiuni, fie drept efect al altor stări sau acțiuni, poate fi realizată pe substraturi sau suporturi materiale diverse, a căror morfologie sau structură poate varia mult de la o

substanță la alta. Această caracteristică a uneia și aceleiași stări-tip mentale de a fi instanțiabilă pe suporturi fizice diferite poartă numele de *realizabilitate multiplă*. Acesta este conceptul central folosit de funcționaliști pentru a submina argumentarea materialist-reducționistă sau teoria identității-tip minte-creier.

Partea bună a lucrurilor cu această viziune compatibilist-naturalistă este aceea că funcționalismul oferă perspectiva unei soluții la problema integrării: oamenii sunt deopotrivă structuri biochimice extrem de complexe și agenți raționali, intenționali și conștienți. Versiunea cea mai elaborată, frecventată și influentă a funcționalismului actual este așa-numita teorie computațională a minții, care oferă drept concept explicativ integrator ideea că rolul unei stări mentale de a media între stimuli și comportament trebuie să fie explicat în termeni computaționali: stările mentale sunt computații sui-generis asupra reprezentărilor mentale.

Oricât de puternică și fertilă, concepția funcționalistă trebuie să se confrunte, totuși, cu serioase dificultăți conceptuale și explicative. Astfel, pe de o parte, incompatibiliștii de factură dualistă insistă asupra ideii că funcționalismul oferă prea puțin, căci această concepție nu ne oferă o explicație serioasă și credibilă a relației dintre cogniție și conștiința subiectivă; pe de altă parte, incompatibiliștii eliminatiști se plâng de faptul că funcționalismul definește arhitectura cauzală a stărilor mentale la un nivel mult prea abstract, nespecific și generic, în timp ce cogniția reală este un proces complex mult mai înrudit în structura neuro-fiziologică a creierului.

Este perfect legitim, atunci, ca într-o astfel de situație teoretică și conceptuală închisă ermetic să intervină în mod firesc nevoia și tentația teoreticianului de a explora și de a experimenta diverse ipoteze explicative și hermeneutice. Una dintre aceste ipoteze, care și-a probat fertilitatea în câteva domenii teoretice plasate dincolo de domeniul originar și original al biologiei în care a fost pentru prima oară formulată, este ipoteza evoluționistă darwiniană. Ajungem, în felul acesta, la ideea de a aplica temele și conceptele darwiniene (evoluționiste) în filosofia minții și a limbajului.

Darwinianismul ca soluție compatibilist-naturalistă pentru problema integrării

Întrebarea care ne preocupă aici va fi, așadar, aceasta: este darwinianismul o soluție compatibilist-naturalistă pentru problema integrării? Și dacă da, atunci care sunt promisiunile teoretice ale acestei abordări și care sunt, complementar, dificultățile cu care va trebui să ne confruntăm?

Angajarea față de un răspuns sau altul la întrebările precedente ne cere să lămurim, în mod prealabil, o presuposiție deopotrivă teoretică și metodologică pe care aceste interogații o poartă cu sine. Anume, aceea că există o pretenție epistemică substanțială legitimă că modelul darwinian poate fi exportat din biologie în alte domenii ale cunoașterii, inclusiv la câteva domenii din științele sociale și umaniste. Darwinianismul s-ar bucura de acest gen de privilegiu, deoarece, în forma sa abstract-structurală, explicația darwiniană a evoluției prin mecanismul selecției impuse de ecologia externă asupra variațiilor produse de natura internă a entităților supuse evoluției ar avea efectul liberator (devastator?) al unui „acid universal” (Daniel Dennett), care ne învață că modul specific în care poate să se producă / să apară complexitatea este un proces a cărui sintaxă sau alcătuire abstract-formală este neutră față de domeniul în care se produc acele procese evolutive. Mulți naturaliști lucrează azi, de fapt, pe baza acestei asumptii. Ei dezvoltă modelul prin articularea și aplicarea lui la alte domenii decât acela avut în vedere, în mod originar, de către autorul său principal.

Redus la forma sa cea mai abstractă și generică, modelul explicativ darwinian rezidă în următorul mecanism de filtrare exogenă sau externă impus asupra unor variații aleatorii endogene sau interne: organismul, entitatea, sau unitatea care trece printr-un proces evoluționist produce, prin intermediul unor mecanisme endogene, *variații aleatorii* ale unor trăsături definitorii pentru entitatea respectivă; mediul natural, social, conceptual etc. *selectează* doar acele entități ale căror variații aleatorii se dovedesc a avea un potențial adaptativ ridicat și le selectează pe acestea în virtutea acelor trăsături; dat fiind un anumit interval de timp rezonabil, selecția contribuie, în manieră non-finalistă și non-intențională, la fixarea acelor trăsături cu

potențial adaptativ ridicat prin intermediul mecanismului transmiterii acestora la generațiile care au trecut testul luptei pentru supraviețuirea celui mai apt. Heritabilitatea trăsăturilor cu potențial adaptativ ridicat generează schimbări adaptative locale, indiferent de natura entităților: gene, organisme, idei etc.

Dar ce anume urmează să fie abordat prin prisma acestui model explicativ care aspiră să aibă vocație universală? Cum am văzut, deja, raționalizarea sau explicarea acțiunii umane în teoria interpretării (sau psihologia simțului comun) apelează la conexiunea pe care o asigură un gen special de silogism practic sau acțional: oamenii acționează pe baza unor stări mentale individualizate în termenii conținuturilor lor (opinii, dorințe, preferințe etc.). Modelul simplificat al acestui silogism este structura tripartită *Dorințe / Preferințe – Opinii (Credințe) – Acțiuni*, prescurtat D/P – O – A.

Stările mentale sunt, în mare vorbind, reprezentări ale lumii care au un conținut intențional (sunt *despre* ceva care există în mod real sau ideal). Marea problemă, în care s-au împotmolit toate încercările sistematice dezvoltate recent în filosofia minții de orientare analitică, este aceasta: Ce anume este o reprezentare? Această întrebare fundamentală se ramifică în alte câteva chestiuni la fel de dificile și de urgente. Ce face ca substanța sau conținutul unei reprezentări să fie exact ceea ce este și, mai ales, cum se face că în marea majoritate a cazurilor, în mod tipic, atunci când avem nevoie de un anumit conținut pentru a efectua o anumită acțiune, acest conținut devine disponibil, din punct de vedere epistemic, conștiinței noastre? Adică, plasând întrebările la un nivel mai specific, ce face, de pildă, ca reprezentarea mea (conceptul meu) de, să zicem, *hipopotam* să fie despre hipopotami? Ce face ca anumite structuri neurochimice din creier să fie constitutive pentru (sau identice cu?) un *simbol* al hipopotamilor?

Dar întrebarea din urmă pare să creeze o disonanță în setul de întrebări, destul de omogene, care îi premerge. Căci punerea ca atare a problemei relațiilor dintre structurile neurochimice din creier și reprezentări mentale, concepte sau simboluri pare să ne transpună într-un alt registru de cunoaștere. Relațiile naturale dintre ceea ce se întâmplă în creier și reprezentările noastre mentale sunt mai

degrabă relații cauzale neuro-fiziologice decât relații logice, criteriale sau convenționale, adică acel gen de relații care te aștepti să dea seamă de natura reprezentățională a unui concept sau reprezentări. Cauzalitatea naturală pare să aparțină altei familii de concepte și să determine un alt gen de cercetare decât acela cu care suntem obișnuiți în cercetările tradiționale de filosofie a limbajului și a minții întreprinse cu mijloace logice și analitic-conceptuale.

Naturalistul substituie relația convențională cu una fizic-cauzală. Dar atunci, nu este câtuși de puțin surprinzătoare întrebarea acestuia cu privire la elucidarea naturii semnificative a reprezentărilor în termenii unor conexiuni naturale. Modul său preferat de a pune această problemă va fi acesta: *Ce relație naturală există între un simbol mintal și referentul său din lumea externă? Ce conferă semnificație simbolurilor mintale?*

Dar simplitatea formulării întrebării nu trebuie să ne înșele cu privire la dificultatea sarcinii ca atare de a elucida această relație dintre reprezentarea mintală și ceea ce este reprezentat. De fapt, această problemă este un adevărat „coșmar” pentru naturalist și pentru întregul său program de naturalizare a semanticii, deoarece conceptele nu sunt nici imagini, nici modele sau prototipuri prezente în creier ale lucrurilor, nici abilități de recunoaștere.

Exact în legătură cu această dificultate ne punem întrebarea dacă este util modelul darwinian „Variabilitate – Selecție – Heritabilitate” pentru sarcina de a explica conținutul mental și semanticitatea reprezentărilor mentale. Prima sugestie serioasă care poate să pună în mișcare o strategie naturalistă de tip darwinian pentru explicarea naturii reprezentării este aceea că un concept al meu de *hipopotam* este despre hipopotami datorită **istoriei naturale a acestui concept**. În acest context explicativ, un concept este un mecanism adaptativ – el direcționează comportamentul meu în relație cu hipopotamii. Mecanismele mentale sunt adaptări.

Elaborarea acestei idei conduce, așa cum se poate observa de pildă în argumentele construite de Fred Dretske și respectiv de Jerry Fodor, la susținerea că simbolul mintal co-variază, în mod tipic, cu ceea ce desemnează sau semnifică acesta.

Dar, oricât de plauzibilă și de promițătoare pare să fie această rută explicativă, ideea nu este lipsită de dificultăți și de fapt ea trebuie să facă față unor probleme serioase. Iată câteva dintre acestea: sunt situații în care co-variația avută în vedere aici lipsește, sau în care co-variația este instabilă, sau, de asemenea, avem situațiile în care conceptele au în mod evident caracter reprezentational, dar nu au cu ce anume să co-varieze, deoarece conceptele în cauză sunt vide, iar o astfel de situație este foarte greu de acomodat cu genul de abordare semantică naturalistă pe care-l urmărim aici.

O soluție la dificultățile care se ridică în fața modelului schițat mai sus este modelul alternativ teleosemantic, datorat lui David Papineau și respectiv lui Ruth Millikan, bazat pe conceptul de funcție biologică. Potrivit acestui nou model, gândurile/conceptele au funcții biologice: ele orientează comportamentul prin care organismul se adaptează la trăsături ale mediului. Evoluția, socotește Ruth Millikan, este aceea care modelează și formează creierul nostru să producă reprezentări prin intermediul anumitor metode de interacțiune fizică cu ceea ce este reprezentat, interacțiuni care sunt controlate de către reguli foarte abstracte de proiecție. Ceea ce conectează o percepție sau un gând la o stare de lucruri pe care o reprezintă este un anumit gen de *desing* evoluționist (cf. Ruth Millikan, 1993). Gândul lui *Y* este *despre X* deoarece funcția gândului este de a-i permite individului *Y* să se adapteze la prezența lui *X* în mediul său. Eroarea de reprezentare se datorează eșecului funcției, tot așa cum o malfuncție a unui organ rezidă în eșecul funcției sale proprii biologice.

Schematic, planul de naturalizare a reprezentărilor mentale și a celor semantice se articulează în jurul următoarei idei, pe care Ruth Millikan o exprimă foarte limpede: „Sistemele cognitive sunt proiectate de către evoluție pentru a produce imagini abstracte ale mediului înconjurător al organismului și pentru a fi orientate de către aceste imagini în producerea acțiunilor potrivite. Aceasta poate să implice derivarea unor imagini adiționale prin combinarea unor imagini vechi în acord cu anumite principii (inferențe, raționamente). Poate să implice, de asemenea, formarea reprezentărilor scopurilor, imagini care ghidează organismul să producă sau să evite ceea ce reprezintă (a-și ima-

gina, a se teme că, a dori, a avea intenția). În cazul oamenilor, *designul* biologic include principii foarte generale în concordanță cu care sunt formate conceptele pe baza inputului senzorial corespunzător, inclusiv inputul din percepția pe care o mijlocește limbajul. Formarea conceptelor adecvate este învățarea de a reprezenta sau de a cartografia în gândire ceea ce *este* identic *ca fiind* identic. Pe această abilitate sunt construite abilitățile de a face judecăți, apoi inferențe corespunzătoare și, de asemenea, abilitățile de a dobândi dorințe potrivite și de a le satisface.” (Ruth Millikan, 1993, pg. 11.)

Dificultăți și probleme pentru modelul darwinian-evoluționist

Naturalismul semantic este un program foarte frecventat azi. Cred, însă, că el se confruntă cu dificultăți serioase, greu de surmontat. Desigur, pe de o parte, semantica cuvintelor (word meaning), bazată pe conceptul de intenție comunicativă (modelul Grice), este mai ușor de acomodat evoluționismului. Dar, pe de altă parte, semantica de adâncime a structurilor propoziționale, teoretizată și elucidată fie sub o formă veri-condițională (Tarski, Davidson), fie sub una model-teoretică (Tarski, Montague), pare să fie mult mai greu, dacă nu chiar imposibil de acomodat!

Problema cea mai dificilă aici este înțelegerea în manieră evoluționistă a structurii sintactice de adâncime a limbajului. Dar nu numai! Dacă adoptăm drept fundal și prototip al psihologiei cognitive teoria computațională a minții, în care gândirea este considerată un calcul sui-generis cu reprezentări mentale și concepte, iar conceptele / gândurile sunt structuri de informații, atunci ce genuri de dovezi avem că aceste structuri au cunoscut o evoluție semnificativă într-o perioadă istorică rezonabilă? Pare să fie cât se poate de clar și de evident că explicațiile pe care oamenii le dau comportamentelor propriilor lor semeni în termenii conținuturilor atribuirilor de atitudini propoziționale nu s-au modificat semnificativ în lungi perioade de timp. (*X* l-a denunțat pe *Y* pentru că a crezut că *Y* l-a trădat și s-a temut că *Y* urmărește să-i facă rău etc. etc.)

Revenind la limbaj, însă, trebuie remarcat că teoria evoluționistă pune la grea încercare imaginea ineistă despre sintaxă și, în general, despre limbaj,

care se desprinde din concepția, standard astăzi, a lui N. Chomsky. Este foarte greu de armonizat, pe de o parte, o concepție care susține că limbajul este o specializare cognitivă distinctiv umană, că învățarea unei anumite limbi rezidă în învățarea unui set de reguli abstracte, iar cunoașterea noastră a acestor reguli este codificată fizic în creier și că dispunem de informații bogate înnăscute despre forma generală a limbajului, cu concepția evoluționistă, pe de altă parte, potrivit căreia limbajul este o adaptare. Dacă lucrurile ar sta așa, atunci limbajul ar trebui să cunoască o pregnantă evoluție, dar evoluția limbajului, mai ales la nivelurile profunde ale sintaxei, nu este un fenomen evident.

Nu este mai puțin interesant să reflectăm la tema epistemologică a profilului unei concepții evoluționiste despre conținut mintal și limbaj: la ce gen de teorie a conținutului, de semantică și de epistemologie conduce modelul V-S-H? Modelul are un profil mixt. El combină trăsături și elemente care corespund unor paradigme distincte ale teoretizării limbajului și mentalului. Astfel, dimensiunile variabilității și heritabilității din modelul evoluționist corespund bine profilului epistemologic al teoriei computaționale a minții și sunt compatibile cu teoriile internaliste despre conținutul mental și semantic. Caracteristica variabilității interne a trăsăturilor filtrate prin selecție este compatibilă cu cerința semantică internalistă de a identifica și caracteriza conținutul atitudinilor propoziționale (al opiniilor, mai ales), fără apel la factori externi. Pe de altă parte, dimensiunea selecției naturale converge cu externalismul conținutului mental și semantic, iar din punct de vedere epistemic se integrează programul unei epistemologii reliabiliste (*epistemic reliabilism*).

La prima vedere, problemele acestui model hibrid mixt sunt problemele care se acumulează cu fiecare dintre cele două mari genuri de programe de cercetare ale semanticității mentalului și limbajului, adică problemele externalismului, foarte acut puse în relief de criticile de genul acelor

elaborate de J. Fodor, dar și problemele internalismului, evidențiate de criticile unor generații întregi de gânditori care merg, de pildă, pe urmele lui H. Putnam.

O sugestie pentru o posibilă depășire a acestui impas în care suntem prinși de concepțiile care au polarizat câmpul cercetărilor în domeniul teoriei conținutului și ale interpretării este aceea ca filosofii minții și ai limbajului să lucreze, prin analogie cu teoria sintetică a evoluției, în vederea construirii unei teorii sintetice a conținutului mintal și a semnificației limbajului.

Toate aceste sugestii, doar schițate la sfârșitul acestui studiu, sper că vor fi dezvoltate și completate într-un studiu viitor.

Bibliografie

Fred Dretske, *Explaining Behavior: Reasons in a World of Causes*, A Bradford Book, The MIT Press, 1991.

Fred Dretske, *Naturalizing the Mind*, The MIT Press, 1997.

Jerry Fodor, *Psychosemantics: The Problem of Meaning in the Philosophy of Mind*, A Bradford Book, The MIT Press, 1989.

Jerry Fodor, *A Theory of Content and Other Essays*, A Bradford Book, The MIT Press, 1992.

Jerry Fodor, *The Mind Doesn't Work That Way: The Scope and Limits of Computational Psychology*, The MIT Press, 2001.

Jaegwon Kim, *Philosophy of Mind*, Westview Press, Third Edition, 2010.

Jaegwon Kim, *Mind in a Physical World: An Essay on the Mind-Body Problem and Mental Causation (Representation and Mind)*, The MIT Press, 2000.

Graham Macdonald, David Papineau (eds.), *Teleosemantics*, Oxford University Press, 2006.

Ruth Millikan, *Language, Thought, and Other Biological Categories: New Foundations for Realism*, The MIT Press, 1987.

Ruth Millikan, *White Queen Psychology and Other Essays for Alice*, The MIT Press, 1995.

David Papineau, *Thinking about Consciousness*, Oxford University Press, 2004.

Divergențe și un principiu. De ce a întârziat Darwin 20 de ani publicarea teoriei selecției naturale?*

Cătălin Vasilescu**

Rezumat

Darwin formulează principiul selecției naturale în 1838, după care nu publică nimic 20 de ani. Știe că riscă mult, pentru că ideile despre evoluția speciilor „pluteau în aer” și că poate să apară un altul care să i-o ia înainte. Ceea ce se și întâmplă în iunie 1858, când tânărul, strălucitul naturalist Alfred Russel Wallace, aflat în expediție în Arhipelagul Malaez, inspirat, elaborează rapid exact aceeași teorie. Îi trimite manuscrisul chiar lui pentru o părere de specialist. Darwin este devastat de similitudinile de idei și chiar de cuvinte!

Sub amenințarea pierderii priorității, Darwin forțează tipărirea ideilor sale asupra evoluției speciilor (împreună cu manuscrisul lui Wallace) în faimoasa publicație comună din 1858. Aici menționează pentru prima dată alături de „principiul selecției naturale” și „principiul divergenței”. Motivele pentru care Darwin a amânat 20 de ani prezentarea modelului nu sunt clare nici în ziua de astăzi. Au fost discutate teama de a ieși în public cu o teorie care intra în coliziune cu creaționismul și dogmele religioase și dorința de a acumula argumente care să sprijine o idee atât de revoluționară. În acest articol prezentăm ipoteza că rezervele sale se datorau faptului că la acel moment nu exista o bună teorie a eredității. Genetica avea să se nască la multe decenii după moartea lui Darwin, iar pangeneza, teoria lui asupra transmiterii caracterelor la urmași, nu făcea posibilă evoluția speciilor prin selecție naturală. Gânditorul de la Down House era desigur extrem de frământat de lacunele mode-

lului său și a încercat să le rezolve vreme de două decenii. Soluția pe care a găsit-o (unii presupun că și inspirat de manuscrisele lui A.R. Wallace) este chiar principiul divergenței.

Introducere

Istoricii științei se întreabă și astăzi care sunt motivele pentru care Darwin a amânat un timp atât de îndelungat publicarea modelului său de evoluție a speciilor. A fost ceva ce l-a oprit să iasă în lume cu *my theory*, cum își numea el cu o tandră posesie paternă construcția teoretică, atâta amar de vreme. Ceva ce nu a mărturisit deschis nici în corespondența cu cei mai apropiați prieteni și nu a scris nici în jurnalele sau în autobiografia sa.

Unii presupun că *a fost o fire slabă*, că se temea de furtuna de reacții care avea cu siguranță să urmeze, deși cei mai mulți biografi ar sugera că, dimpotrivă, era un caracter foarte tare, ca savant, în orice caz. Era un om de știință impecabil, întotdeauna în căutarea unei argumentații solide: nu a publicat nimic pentru că, după părerea lui, nu avea ce să publice. *Teoria lui pur și simplu era lacunară*, iar el știa asta foarte bine. Era un cercetător corect până la capăt și nu putea ieși în lume cu o idee care nu este perfect argumentată.

Dar de ce spunem „lacunară”? A fost, poate, *până ce l-a citit pe Malthus, în toamna lui 1838*, vor gândi mulți. Din momentul în care a avut revelația că selecția naturală, ca analogie a selecției artificiale, funcționează în întreaga lume vie, pare să fi intrat în posesia ultimei piese a acestui imens

* Comunicare în cadrul manifestării „Principiul divergenței și cel al selecției naturale la Charles Darwin”, masă rotundă organizată de Secția de filosofie, teologie, psihologie și pedagogie a Academiei Române, în Clubul Academicienilor, la data de 29 martie 2024. Textul este preluat cu permisiunea editurii din volumul lui Cătălin Vasilescu, „Dragul meu Wallace. Istoria zilei în care sir Charles Darwin și-a pierdut eleganța”, publicat de Humanitas în 2024. Autorul adresează calde mulțumiri prof. Adrian Miroiu cu care a purtat îndelungate și aprinse discuții despre principiul divergenței la Darwin.

** Profesor de chirurgie la Universitatea de Medicină și Farmacie din București și șef al Clinicii Chirurgie Generală a Institutului Clinic Fundeni

puzzle care este teoria evoluției speciilor. Teoria era, în forma pe care a dat-o Darwin, completă, am fi zis. Sau pare completă mai tuturor oamenilor secolului XX. Dar, pentru el, nu era nici pe departe completă: *my theory* avea un defect congenital care i-ar fi fost, se temea el, fatal.

Într-un fel sau altul, darwinismul este și astăzi o teorie care domină gândirea științifică... Dar o domină fiindcă, pentru noi, problemele sunt mai mici decât pentru Darwin în 1850, care pur și simplu nu avea o bună teorie a transmiterii caracterelor de la părinți la urmași. Genetica încă nu se născuse, și asta era o mare, foarte mare dificultate pentru el. La ora aceea, despre Mendel nu se discuta mai deloc.

Atunci când spunem „darwinism”, ne gândim imediat, poate involuntar, la așa-zisul „neodarwinism”, la rezultatul „marii sinteze” a teoriei evoluției speciilor cu genetica modernă. Noi i-am citit pe Dobzhansky și pe Mayr și am făcut și genetică la biologie în clasa a IX-a. Pentru noi, cei de astăzi, totul se leagă, totul are sens. Dar suntem foarte departe de situația lui din 1850. Trebuie să ne fie clar că acest darwinism primordial, originar, era rezultatul unei gândiri de tip mecanic, specifică secolului al XIX-lea. Repet (nu de alta, dar pentru că este esențial): îi lipsea o bună teorie a eredității.

Reținem că avea o teorie încă din 1838. Cei slabi, neadaptați, pier în masă. Cei puternici, adaptați, supraviețuiesc, se împerechează între ei și transmit urmașilor trăsăturile care conferă adaptare.

Este, cum s-a arătat, o analogie cu obținerea unei noi rase de animale domestice: dacă un crescător dorește vaci cu coarne lungi, atunci va selecta vacile și boii cu cele mai lungi coarne și îi va separa astfel încât să se împerecheze între ei. Iar dintre urmașii lor va selecta din nou exemplarele cu coarnele cele mai lungi și le va împerechea între ele. Transferul este ușor de înțeles: în cazul animalelor sălbatice, lupta pentru supraviețuire joacă rolul crescătorului, ea face selecția. Dacă, dintr-un motiv oarecare, a devenit mai profitabil pentru o anumită specie să aibă coarne lungi, exemplarele cu cele mai mari coarne vor fi „avantajate”; vor supraviețui, se vor înmulți și treptat vor deveni dominante. La un moment dat, vom putea chiar să afirmăm că și-a făcut apariția o nouă specie, să-i

zicem specia „Coarne mari”. Așa îl înțelegem pe Darwin cel de la 1838, 1842 și 1844, cel cu „manuscrisul de sub scară”.

Explicația pare simplă, de bun simț, ușor de înțeles, dar, la o privire mai atentă, vom constata că am fost superficiali, că lucrurile nu pot sta așa. Analogia dintre crescătorul de animale domestice și selecția naturală ține până la un punct. Crescătorul vrea animale cu coarne mari, le alege pe cele mai... „cornute”, le izolează și ele se împerechează. În sălbăticie, antilopele cu coarne lungi sunt, să presupunem, cumva avantajate. Au șanse de supraviețuire mai mari etc. Dar – atenție – cum se întâmplă ca în sălbăticie animalele cu cele mai mari coarne să se împerecheze între ele? Că doar nu le „alege nimeni”, nu le izolează nimeni brusc pe cele cu coarne lungi astfel încât să fie *constrânse să se împerecheze cu alte animale cu coarne lungi*.

Crescătorul le separă din acest moment de restul turmei și ele sunt *obligate să se împerecheze cu alte animale cu coarne mari*. În natură, nu se poate întâmpla asta. Acolo, își pot alege liber partenerul, după pofta inimii! Nu există nicio garanție că vor considera partenerii cu coarne mari mai atractivi, mai sexy. Natura acționează pe perioade foarte, foarte lungi. Crescătorul e grăbit, vrea să obțină rasa dorită foarte repede, în câteva generații. Este adevărat, natura poate aștepta mii și mii de generații succesive, destul timp pentru ca o așa-zisă „presiune evolutivă” să își facă efectul. Natura acțiunii este aceeași, analogia pare corectă, doar ritmul ei este altul.

Pentru noi, ca neodarwiniști care am asimilat „marea sinteză”, fuziunea evoluționismului cu genetica, lucrurile par să se lege. Foarte probabil că așa și funcționează în realitate. Darwin însă habar nu avea de transmiterea mendeliană, de segregarea caracterelor. Încercarea de a gândi toate astea având în cap nu genetica modernă, ci teoria lui despre transmiterea caracterelor, așa numita „pangeneză”, se va lovi de mari, foarte mari dificultăți.

După Mendel, în principiu (și exagerat de simplificat de dragul demonstrației), dacă un părinte este negru și celălalt alb, urmașii pot fi unii negri și alții albi. Conform teoriei pangenezei, urmașii vor fi gri; diverse nuanțe de gri, dar gri. Sigur, habar nu avea de homozigoți sau heterozigoți,

de gene dominante sau codominate. Ceea ce îi lipsea total era determinarea cantitativă a transmiterii caracterelor, adică exact ceea ce l-a interesat pe Mendel. Cu pangeneza lui, teoria selecției naturale nu putea explica mare lucru! Conform modelului său din 1850, în natură, caracterele nu se pot selecta, ci ar trebui să se... dilueze de-a lungul a mii de generații succesive! Asta se numea moștenire prin amestec (*blending inheritance*). Nimeni nu ne poate asigura că animalele cu trăsături avantajoase se vor înmulți între ele, ca în cazul domesticirii. Și, în contextul unei gândiri uniformitariste, influențată de modelul geologului Lyell, nu ne putem imagina că exemplarele dezavantajate, cu coarne mici spre exemplu, au dispărut brusc, astfel încât cele cu coarne mari, singurele supraviețuitoare, să fie obligate să se împerecheze între ele. Ar fi însemnat să-l trădeze pe Lyell și să se întoarcă la teoria catastrofelor formulată de Cuvier. Evident, dacă nu cumva apăreau situații de izolare teritorială: insule, de pildă, unde constrângerile geografice ar putea juca rolul direct al țarcului crescătorului. Trebuie să fi intuit că teoria lui era adevărată dar, analitic și riguros cum era, nu putea să ignore o asemenea neclaritate. Probabil că simțea că dreptatea este de partea lui, dar încă nu știa cum să o explice.

Insistăm. Pentru noi, cei de astăzi, teoria gândită în 1838 – care a fost pusă pe hârtie în 1842 (cu creionul) și apoi rescrisă mai îngrijit în 1844 – este în regulă. Este coerentă, are o mare forță explicativă, e solidă. Nu este perfectă, dar constituie un model extrem de valoros. În mod paradoxal, propriul ei autor nu o putea vedea așa: în ochii lui era lacunară. Ambițios și scrupulos, nu își permitea să riște. Nouă ne vine greu să înțelegem ezitarea de a publica o idee atât de puternică, de articulată; dar, pentru el, nu era chiar atât de puternică și probabil că din cauza asta nu a publicat. Teoriei îi lipseau părți esențiale, cel puțin în ochii lui.

Și uite așa, Darwin, geniul care a pus lucrurile cap la cap cu o intuiție strălucitoare, cel care a fost cu jumătate de secol înaintea vremii sale, în loc să publice de îndată ideea mileniului, s-a apucat de cu totul altceva. A început să studieze o specie obscură de moluște, ciripede, despre care a scris o masivă monografie după opt ani de muncă! Timp în care nu a produs nimic despre evoluția speciilor. Dar, în fine, i-a venit încă o dată o idee salvatoare: a enunțat „principiul divergenței”.

Spunem „a enunțat”, și nu „a descoperit”, pentru că este o ipoteză pur teoretică la fel de puțin verificabilă ca atâtea teorii din istorie, geologie etc. Însă această ipoteză, așa speculativă cum era ea, îi venea ca o mânășă unui Darwin tocmai aflat în impas teoretic. După el, sunt avantajate evolutiv exemplarele care prezintă trăsături extreme. Toată construcția lui se baza pe așa-numita „variabilitate a trăsăturilor”. Adică, oricât de multe ar fi exemplarele dintr-o specie, oricât de asemănătoare ne-ar părea la prima vedere, între ele există mereu diferențe de trăsături – morfologice, fiziologice, comportamentale etc. Se poate afirma clar că nu există două exemplare identice. El numea „variabilitate” ceea ce punem astăzi pe seama unor mutații spontane întâmplătoare. Evident că nu se gândea la așa ceva, cum ar fi putut, dar a făcut o observație „fenotipică”, am spune noi astăzi. Și ideea era următoarea: cu cât exemplarele au o caracteristică (trăsătură) mai diferită de media indivizilor, cu atât șansele lor evolutive sunt mai mari. Animalele care au coarnele de lungime cât mai diferite de medie vor fi avantajate. Adică, dacă ai coarne de lungime medie, nu ai cărți bune; ci vei avea șanse mari dacă ai coarnele *foarte scurte* sau *foarte lungi*. Raționamentul este simplu: dacă selecția impune coarne lungi, atunci cei cu coarne de mărime peste medie vor fi avantajați. Este drept, cei cu coarne scurte vor pieri. Și invers, dacă este avantajos să ai coarne scurte, cei cu coarne lungi vor dispărea, iar cei cu coarne scurte vor ieși câștigători. Dacă ai coarne foarte mari sau foarte mici, poate scapi, poate mori. Dacă ai coarne de lungime medie, mori oricum. Și o implicație indirectă – ceva mai greu de deslușit, dar exprimată de el în câteva rânduri – este că o astfel de diversitate crescută ar putea cumva să depășească riscul „diluării” trăsăturilor avantajoase la generațiile succesive (*the swamping argument*).

Așa se poate formula corect, chiar dacă mult simplificat din nou, „principiul divergenței”. Ceea ce i s-a părut luminător a fost faptul că, dacă diferă foarte mult, indivizii au atunci nevoie de resurse cu totul diferite. Adică, am zice noi, ocupă *nișe ecologice* diferite. Și pot coexista în bună pace. Implicația acestei „specializări” care i-a atras atenția este aceea că un anumit teritoriu poate susține mult mai multă viață dacă acolo coexistă populații

„specializate” decât dacă sunt indivizi (aproape) identici, cu același necesar de resurse.

A fost un moment hotărâtor. Acum, teoria lui era mai solidă, pentru că găsisse o ipoteză care să asigure o mai mare probabilitate de împerechere între ele a exemplarelor cu trăsături avantajoase, adică ceea ce astăzi am numi „împerechere asortativă”. Într-un mod foarte rafinat ne propune și un alt echivalent al țarcului crescătorului pe lângă izolarea geografică, ceva ce cercetătorul din ziua de astăzi ar putea numi „izolarea ecologică prin supraspecializare”. Ideea este evident inspirată de principiul diviziunii muncii din economia politică. Completarea apare chiar la momentul potrivit, deoarece era obligat să răspundă la întrebarea: cum e posibil ca ciocănitarea și veverița să aibă un strămoș comun? În trecut fie spus, trebuie să distingem între „divergența speciilor” (ramificarea lanțului evolutiv) și „principiul divergenței” așa cum apare el la Darwin (efect al „specializării” și diversității caracterelor morfologice, funcționale, comportamentale ale indivizilor și speciilor). Această distincție este importantă pentru că, la Wallace, apare cu adevărat cuvântul „divergență”, apare chiar și imaginea arborelui evolutiv, însă „principiul divergenței”, așa cum a fost explicat mai sus, este exclusiv creația lui Charles Darwin. Acuzațiile de „plagiat” speculează folosirea aceluiași cuvânt, care are însă înțelesuri diferite la cei doi autori. Cei care aduc ca argument pentru plagiat această coincidență lexicală fie nu au putut, fie nu au vrut să înțeleagă sensul darwinian al „principiului divergenței”. Nu ni se oferă explicații asupra momentului în care s-a gândit la el, ne povestește doar că era în timpul unei plimbări cu trăsura. Să se fi inspirat măcar terminologic din lucrările lui Wallace?

Când a imaginat Charles Darwin principiul divergenței? Iată o întrebare la care istoricii științei se străduiesc să răspundă de 150 de ani. Unii afirmă că s-ar fi întâmplat în 1850, alții se referă la anul 1857; iar unii au teorii chiar mai complicate. Adevărul e că nu știm de unde vin ideile. Este posibil ca uneori să vină cu poșta de dimineață tocmai din tărâmul fermecat al celor 13.000 de insule de la ecuator, din îndepărtatul Arhipelag Malaez. Chiar în plicul în care Darwin a primit superbul manuscris al tânărului Wallace.

Principiul divergenței

Nu este ușor de înțeles de ce a avut Darwin o atât de mare, aproape disperată nevoie de principiul divergenței. Lucrul este interesant în sine pentru oricine se ocupă de istoria științei, dar devine crucial atunci când se evaluează afirmațiile că ar fi preluat în mod incorect ideea de la Wallace.

Deci: ce i-a trebuit „principiul” acesta? E o idee atât de... complicată, la urma urmei. Pe cât de simplă pare selecția naturală pe atât de greu de înțeles și chiar confuz este principiul divergenței. Răspunsul scurt este că (o repetăm) Darwin *nu știa genetică*. „Legile care guvernează ereditatea sunt în cea mai mare parte necunoscute”, scrie el. „Nimeni nu poate spune de ce aceeași particularitate a diferiților indivizi din aceeași specie sau din specii diferite, uneori se moștenește, iar alteori nu; de ce copilul amintește adesea printr-unele din caracterele sale de bunicul sau de bunica sau chiar de vreun strămoș mai îndepărtat; de ce o particularitate este transmisă adesea de la un sex la ambele sexe, sau numai la un singur sex, de cele mai multe ori la același sex, însă nu în mod exclusiv”¹.

E limpede – în 1850, nu avea o bună teorie a transmiterii ereditare a caracterelor. Toată „pangeneza” pe care a imaginat-o nu se potrivea mai deloc cu selecția naturală. Din câte știa, prin înmulțirea sexuală cel puțin, caracterele părinților se amestecă la următoarea generație. Asta se numea pe atunci *blending inheritance* (teoria „transmiterii amestecului de trăsături”). Ipoteza lui, această „pangeneză”, ar fi avut drept rezultat un „amestec” al caracterelor părinților la urmași. Or, asta era o mare, o foarte mare problemă pentru teoria lui.

Pangeneza

Nu e ușor pentru biologul modern să se pună în pielea lui Darwin. În definitiv, tot ceea ce se știa atunci era – aproximat și extrem de simplificat – că urmașii seamănă cumva cu părinții. „Ce naște din pisică, șoareci mănâncă”, și cam atât.

Dar să ne amintim, totuși, că a elaborat el însuși o teorie a transmiterii caracterelor. Modelul se numea „pangeneză”² și mulți consideră că a fost un teribil eșec. De altfel, este o temă pe care întreaga „Darwin Industry” încearcă să o evite pe cât este cu putință, pentru că nu îi face deloc cinste. Pangeneza³ și explicația fenomenelor geologice

de la Glen Roy⁴ rămân mari gafe ale lui Darwin.⁵ Pangeneza a fost formulată la mulți ani după publicarea *Originii speciilor*, în 1868, în ultimul capitol al tratatului în două volume *The Variation of Animals and Plants Under Domestication*. Este o teorie care ne pare astăzi foarte curioasă: conform acesteia, fiecare parte a corpului fiecărui părinte conține niște așa-numite „gemule”, un fel de... muguri, particule ce ar conține tiparul morfologic al acelei părți. Gemulele sunt cumva transportate în gonade, iar în momentul fertilizării, brusc, gemulele provenite de la cei doi părinți se combină într-un ou din care se dezvoltă urmașul. Este un scenariu complicat, după care corpul urmașului seamănă cu cel al părintelui, pentru că fiecare parte a corpului a trimis niște „muguri” ai propriei structuri. Întregul corp al părintelui participă nemijlocit la transmiterea trăsăturilor la urmași. Mugurii – gemulele – cozii tatălui se combină cu mugurii cozii mamei și produc coada urmașului. Bizar tablou! Este extrem de departe de genetica pe care o învățăm astăzi și nu are nicio legătură cu teoria celulară, care la acel moment era deja constituită. Din punctul nostru de vedere, al oamenilor secolului XX, este un nonsens. Și este foarte departe chiar de neodarwinismul rezultat din sinteza modernă cu genetica și biologia celulară. Între noi fie vorba, privit din acest unghi, al cercetării istorice, Darwin nu prea era la acel moment darwinist!

Dar nu era nici el decât un om al epocii sale. Cât despre pangeneză, nu este greu să vedem că se situează în linia unei gândiri vechi, medievale. Asta nu ar fi o problemă care să merite prea multă discuție. Ceea ce ne interesează în cel mai înalt grad este cum se împacă *Pangeneza* cu evoluția prin selecție naturală, cum se încadrează în modelul teoretic propus? Diferențele de nivel ale gândirii teoretice sunt atât de mari, încât unii autori sugerează că ar exista un Darwin al evoluției speciilor, „*Darwin 1*”, și un cu totul alt Darwin, „*Darwin 2*”, al teoriei pangenezei. Un Darwin versiunea 1, care a fost genial și un Darwin versiunea 2, care a avut scăpări pare totuși mai degrabă a fi un gen de producție jurnalistică apologetică cu iz de propagandă și care a și generat eticheta de „*Darwin Industry*”. Prezentarea unui Darwin cu două fețe nu prea este convingătoare. Ea poate fi luată cel mult ca o metaforă.

Să facem efortul de a vedea lucrurile cu ochii unui savant din 1850. Să ne concentrăm asupra unui obiectiv strict delimitat: acela de a înțelege cum gândea, ce l-a făcut să amâne ieșirea în public cu teoria evoluției naturale și de ce a considerat că „principiul divergenței” este veriga lipsă a raționamentului. Să observăm cum, prin apelul la „principiul divergenței”, teoria lui devenea completă și putea fi prezentată, „scoasă în lume”. Să încercăm doar să-l înțelegem și nu să evaluăm dacă avea dreptate privit în lumina datelor biologiei și geneticii moderne.

Schema teoriei lui Darwin, așa cum a propus-o el la 1858, formulată „propozițional”, ar fi următoarea:

1. *Există specii* (atenție, Darwin a fost adesea nominalist! Definiția pe care o dă speciilor este vagă, comportă discuții, dar să nu ne oprim acum la problemele de terminologie. Prin „nominalism” se înțelege acea doctrină în care se susține că ideile generale – „universalitățile” – sunt mai degrabă nume, etichete cărora nu le corespunde o realitate⁶).

2. *Există transmutația speciilor*. Speciile nu sunt fixe, date prin creație divină, ci se schimbă prin efectul unor procese materiale, al unor legi naturale.

3. *Există o variabilitate spontană* intraspecifică a caracterelor. Indivizii unei specii prezintă variații spontane. Aici trebuie notată relația cu moștenirea caracterelor dobândite (cu ideile de evoluție a speciilor ale lui Lamarck).

4. *Există o permanentă luptă pentru resurse* între indivizii unei specii.

5. *Există indivizi care* (urmare a punctului 3, variabilitatea spontană a caracterelor) *prezintă trăsături ce le conferă un avantaj* în lupta pentru resurse (punctul 4).

6. Indivizii care au trăsături avantajoase vor supraviețui și se vor înmulți, în vreme ce ceilalți, care nu le au, vor dispărea. „*Survival of the fittest*”!

7. Procesul descris este extrem de lent, este continuu și se face în condiții care acționează în natură și în momentul de față.

Darwin este nominalist, în multe texte o afirmă mai mult sau mai puțin direct. „Speciile [...] nu sunt decât simple combinații artificiale făcute din comoditate [intellectuală]”⁷. Pentru el, specia

pare a nu fi o entitate naturală, un „lucru”, cum ar spune un filosof, ci mai degrabă un artefact, o construcție artificială a minții omenești în încercarea de a pune ordine în lumea vie. Specia este o convenție operativă. E nominalist în sensul cerței universalizării, al scolasticii medievale. „Adică pentru el nu există specii”, ar putea zice cineva. Cam ciudat să scrii *Originea speciilor* când tu nu crezi că există specii! De fapt, nu este vorba că nu ar exista specii, ci interpretarea lor conceptuală e problema. Adevărul este că și la ora actuală avem dificultăți în a defini riguros specia. Dar să lăsăm pe moment tema definiției speciilor de-o parte, deoarece ne-ar împinge la divagații interminabile. Să reținem, măcar de dragul discuției, că modelul teoretic propus de Charles Darwin (Modelul Charles Darwin, MCD) acceptă propoziția „există specii”, și să trecem mai departe.

Metoda lui de lucru în stabilirea modelului este analogia cu procesul de domesticire, adică este o extrapolare. În cazul animalelor și plantelor domestice, crescătorul selectează exemplarele cu trăsături avantajoase și le izolează, astfel încât să se împerecheze între ele. La a doua generație, repetă procesul (selecție, izolare, împerechere) și o ține tot așa pentru fiecare generație următoare. Conform MCD, în sălbăticie, selecția exemplarelor cu trăsături avantajoase este realizată în mod natural prin lupta pentru existență, „survival of the fittest”, selecția naturală (cel mai bine adaptat supraviețuiește și se înmulțește).

Este un model simplu și natural, s-ar zice. Dar să ne amintim: Darwin știa mult mai puține lucruri decât știe (sau mai bine zis ar trebui să știe!) un elev astăzi. Mai corect spus, nu știa cum se transmit caracterele de la o generație la alta, motiv pentru care se lovea de o mare dificultate. Să presupunem că este vorba despre o specie de gazele cărora, dintr-un motiv oarecare, lungimea coarnelor le dă un avantaj de supraviețuire. Cele cu coarne mai lungi sunt cumva mai competitive în lupta pentru resurse – coarnele lungi reprezintă caracterul „avantajos”. MCD ne învață că exemplarele cu coarne lungi vor trăi mai mult, vor supraviețui în număr mare și se vor înmulți. Vor transmite caracterul avantajos urmașilor, care se vor înmulți și ei etc.

MCD la bani mărunți. Un inginer îl critică pe Darwin

Dar să vedem ce înseamnă „vor supraviețui în număr mare și se vor înmulți” în cazul speciilor cu înmulțire sexuată. În libertate un exemplar de mascul cu coarne lungi *nu este deloc obligat să se împerecheze cu o femelă cu „coarne lungi”*. Ba chiar, dacă admitem că distribuția lungimii coarnelor în populația generală este „normală”, adică respectă „clopotul lui Gauss”, sunt mult mai multe șanse ca el să se împerecheze cu femele cu „coarne medii” care în savană sunt pur și simplu mai numeroase. Sau poate chiar cu unele cu „coarne scurte”. Și ce fel de urmași vor proveni din împerecherea unui părinte „coarne lungi” cu un altul „coarne medii”? Aici este pasul decisiv: cum se transmit caracterele urmașilor? Pentru că pe vremea lui teoria general acceptată (și preluată de el într-un mod foarte straniu în „pangeneză”⁸) era cea potrivit căreia caracterele urmașilor vor fi în general... intermediare. Adică, în cazul nostru, cel mai probabil urmașii vor avea coarne între lungi și medii. Asta la prima generație. Iar la a doua, dacă împerecherea lor se face cu parteneri cu „coarne medii”, caracterele vor fi și mai aproape de medie. Dacă așa stau lucrurile, iar el nu avea în acel moment o idee mai bună, atunci logica elementară ne arată că orice „variație spontană avantajoasă” dispare rapid prin diluție în doar câteva generații. Iar asta în știința victoriană se numea *blending inheritance*.

Se pune întrebarea, totuși, cum se face că atâtia crescători de vite, cai sau câini au reușit obținerea în timp foarte scurt a unor rase cu caracteristicile pe care le-au dorit? Ne gândim la asta pentru că așa s-a construit MCD, prin analogie cu domesticirea. Dar acum extrapolarea se împiedică și ea de același mare obstacol. Crescătorul selectează exemplarele cu caracteristicile dorite (aici, analogia funcționează bine, dar în libertate, în lumea reală, conform MCD, rolul de „crescător care face alegerea” este îndeplinit de „selecția naturală”, „survival of the fittest”, dacă formularea aceasta luată de la H. Spencer ne pare mai bună). La pasul următor, însă, analogia se oprește. De ce? Pentru că, așa cum este lesne de înțeles, crescătorul izolează exemplarele cu caractere avantajoase și le obligă astfel să se împerecheze între ele; așa

că masculul „coarne lungi” va fi izolat cu o femelă „coarne lungi” și, de voie, de nevoie, se va împerechea cu ea, iar apariția unor urmași „coarne lungi” va fi, dacă nu garantată, atunci foarte probabilă. Teoria vremii, a amestecului caracteristicilor celor doi părinți la urmași, așa numita *blending inheritance*, ne garantează asta. În sălbăticie, acest fenomen nu se poate petrece. Taurul „coarne lungi”, așa victorios cum este el în lupta pentru existență, se va împerechea cu cine vrea el, cu cine îi acceptă avansurile sau, mai probabil, cu cine se nimește. Și dacă *blending inheritance* este valabilă, atunci foarte rapid, în doar câteva generații, caracterul avantajos al „cornelor lungi” pur și simplu se va diminua până la dispariție. Cum s-a arătat deja, se va dilua. Asta se numea în epocă **the swamping argument**.

Darwin nu a discutat aceste obiecții, cel puțin până la publicarea *Originii speciilor* în 1859. Asta ne miră, pentru că, în acel moment, ele constituiau o critică foarte tare.

Chestiunea a fost pusă pe tapet în 1867, când un inginer (strălucit, de altfel) pe nume Fleeming Jenkin publică sub protecția anonimatului o lungă recenzie a *Originii speciilor* în „North British Review”, o revistă științifică prestigioasă foarte citită și foarte citată. Aici lansează câteva obiecții la MCD așa cum apărea el în *Originea speciilor*, care mai sunt și la ora actuală comentate în fel și chip.⁹ Trebuie notat că Jenkin era un apropiat al Lordului Kelvin și unele dintre observațiile lui se referă la date de fizică, așa cum erau ele cunoscute la acel moment.¹⁰

Dar să luăm asta doar cu titlu de inventar și să vedem ce avea de zis talentatul inginer Fleeming Jenkin în privința locului eredității în MCD. În linii mari, acesta se referă la ceea ce tocmai am discutat și noi acum: diluarea (*swamping*) trăsăturilor avantajoase prin împerecherea aleatorie (*random mating*). Consecința, evident, o vede și el tot așa, a unei *blending inheritance*.

Iată citatul în care se vede reacția lui Darwin la critică: „Autorul ia exemplul unei perechi de animale care produc în cursul vieții lor două sute de descendenți, dintre care, datorită diferitelor cauze de distrugere, supraviețuiesc în medie numai două pentru procrearea speciei. Această presupunere este mai curând exagerată pentru majoritatea

animalelor superioare, dar în niciun caz nu e inexactă pentru multe dintre organismele inferioare. Autorul arată mai departe că, dacă s-ar naște un singur individ care ar varia în asemenea măsură încât șansele lui de supraviețuire s-ar dubla față de ale celorlalți indivizi, totuși, chiar și atunci, supraviețuirea lui va fi puțin probabilă. Să presupunem însă că individul acela va supraviețui, că se va înmulți și că jumătate din descendenții lui vor moșteni variația favorabilă; cu toate acestea, după cum arată autorul, descendenții vor avea doar o șansă puțin mai mare de a supraviețui și de a lăsa urmași; această șansă va merge descrescând cu fiecare generație. *Cred că nu poate fi contestată justetea acestor observații*”¹¹. E ca și când ar fi spus: „Dragă inginer Jenkin – asta dacă ar fi știut cine era autorul articolului, ceea ce nu era cazul, recenzia fiind anonimă –, dragă autorule, bine zici! Nu știu cum de nu mi-a dat prin cap!”.

Să examinăm *the big picture*: MCD este elaborat din 1838, Darwin nu publică nimic pe această temă vreme de 20 de ani, când apare ca un trăsnet din senin lucrarea lui Wallace. Sub presiunea amenințării de a-și pierde prioritatea, C.D. scrie în mare viteză *Originea speciilor* în 1859 și o retipărește în numeroase ediții succesive. Critica lui Jenkin apare în 1867, iar C.D. o recunoaște oficial ca adevărată. Mai mult, scrie o mare lucrare, publicată în 1868, unde încearcă o rezolvare a problemei prin așa-numita *assortative mating* și prin concesiile făcute teoriei lui Lamarck, moștenirea caracterelor dobândite. Stephen Jay Gould, un scriitor plin de vervă, când se referă la *blending inheritance* și la criticile lui Jenkin, exclamă: „Darwin nu era prost!” („Darwin was no fool!”). Nu putem decât să subscriem la acest punct de vedere plin de bun simț. Este naiv să ne imaginăm că a nuanțat și a întors pe toate fețele teoria evoluției speciilor prin selecție naturală vreme de peste 20 de ani și nu i-a dat prin cap raționamentul destul de simplu, mecanic, al inginerului Jenkin. Nu a publicat această idee și nu a formulat-o în corespondență sau în jurnale ori în caiete, dar nu ne putem imagina că nu s-a ocupat de problema transmiterii caracterelor. Bineînțeles că s-a gândit! Cu siguranță că i-a dat multe nopți nedormite, că l-a frământat mulți ani. De ce? Pentru că, s-o spunem fără rețineri, *teoria evoluției speciilor prin selecție naturală era*

incompletă. Clar și definitiv. Pentru autorul ei, problemele puse de transmiterea caracterelor ereditare erau atunci, în 1860, fără rezolvare.

Mendel lucra deja de zor la abația augustiniană Sfântul Toma din Brünn (Brno), dar nu avea să-și publice rezultatele decât în 1866.¹² Și oricum, nu i-a băgat nimeni în seamă lucrările decât după 1900. De fapt, mai era cale lungă până să se nască genetica.¹³

Efortul mental al lui Darwin trebuie să fi fost enorm. Să caute ultima piesă a unui extraordinar puzzle, ultima verigă a lanțului logic perfect, ultima piesă a marelui motor care era MCD. Era un om care iubea perfecțiunea. „Trebuie să existe o soluție”, își va fi șoptit el în barbă. Să o repetăm: foarte, foarte probabil că acesta a fost motivul principal pentru care a amânat decenii publicarea MCD.

Ce este de fapt principiul divergenței?

Se vede imediat că, pentru ca MCD să fie plauzibil, să funcționeze, este necesar să apară cumva exemplare cu caractere care să le confere avantaje în lupta pentru supraviețuire. C.D. observă că există o astfel de variabilitate în mod natural, spontan; indivizii diferă unul de celălalt prin morfologie (înălțime diferită, greutate diferită etc). Cele mai multe dintre aceste variații sunt mici și sunt cuprinse între anumite limite (limite care determină caracteristicile speciei). Prima întrebare care îl frământă este dacă variabilitatea spontană, dar totuși limitată, este suficientă pentru funcționarea MCD. Cea de a doua este cea a eredității. Și la un moment dat se întrezărește o rezolvare. Pe care C.D. a numit-o „principiul divergenței”. Da, el o vedea ca pe piesa lipsă a cărei adăugare va face marele motor al MCD să funcționeze, va întregi „*my theory*”. Sună pretențios dar acest principiu al divergenței cuprinde doar două idei. Prima este aceea că, dată fiind variabilitatea intraspecifică a caracterelor, exemplarele care sunt departe de medie, cele cu caracteristici extreme, au cea mai bună șansă de supraviețuire. Iar cea de a doua este o consecință „ecologică” (cuvânt ce avea să fie creat de Ernst Haeckel în 1866) a celei dintâi. Dacă ești foarte diferit de medie, dacă ești altfel decât cei mai mulți, cresc mult șansele să ai nevoie de resurse care pe ceilalți nu îi interesează. E bine să te specializezi și să ocupi o nișă. Specia-

lizarea, crearea de nișe de dezvoltare și exemplare adaptate lor, crește mult capacitatea unui anumit teritoriu de a furniza resurse. Acest teritoriu poate hrăni incomparabil mai multe exemplare dacă sunt specializate decât în trista situație în care ar fi toate identice morfologic și funcțional și ar avea aceleași nevoi.

Prima prezentare publică a principiului divergenței este, evident, cea din ședința Societății lineene de la 1 iulie 1858. Prezentarea, publicată rapid în *Journal of Linnean Society*, august 1858, afirmă la faimosul punct 6:

„În originea speciilor cred că joacă un rol important un alt principiu, care ar putea fi numit principiul divergenței. Un anumit teritoriu poate susține mai multă viață dacă este populat de forme cât mai diferite. [...] A fost arătat experimental că un teren va da randament mai mare în privința greutății dacă este semănat cu mai multe specii de iarbă decât dacă va fi semănat doar cu două sau trei specii. Prin propagare rapidă, se poate spune că orice organism face tot ceea ce este cu putință pentru a crește numeric. Așa trebuie să se întâmple cu urmașii oricărei specii după ce s-a diversificat în varietăți, subspecii sau specii adevărate. [...] Fiecare nouă varietate sau specie, odată formată, le va lua în general locul părinților săi mai puțin adaptați și astfel îi va extermina. Aceasta cred că este originea clasificării și afinităților organismelor în orice vremuri; căci organismele întotdeauna *par* să se ramifice și sub-ramifice dintr-un trunchi comun asemenea crengilor unui arbore, ramurile înflorite și diversificate distrugându-le pe cele mai puțin viguroase – ramurile moarte și pierdute reprezentând grosolan familiile și genurile stinse”.¹⁴

Pentru unii, locul important pe care l-a acordat acestei idei în comunicarea de la Societatea lineană, felul insistent în care i-a subliniat însemnătatea și nefericita coincidență cu întârzierea probabilă a prezentării eseului „Ternate” al lui Wallace au ridicat problema unei posibile „inpirații” din manuscrisul tocmai primit din Molute. Totuși, o analiză mai atentă arată că principiul divergenței a fost dezvoltat între 1854 și 1859, în timp ce lucra la „Natural selection” și *Originea speciilor*.¹⁵ Cu siguranță înainte de primirea eseului

„Ternate”. Dar, vor spune unii mai meticuloși, poate că nu înainte de publicarea de către Alfred Russel Wallace în 1855 a „Sarawak Law Paper”. Încurcată situație!

Darwin însuși nu ne ajută în a lămuri lucrurile. El își amintește împrejurarea în care i-a venit ideea:

„Dar la momentul respectiv am trecut cu vederea o problemă de mare importanță; cum am putut s-o trec cu vederea și să nu-i văd rezolvarea mă miră nespun, mai puțin dacă mă gândesc la anecdota cu oul lui Columb. Este vorba de tendința ființelor organice care descind din același trunchi de a dezvolta caractere divergente pe măsură ce se modifică. Existența unor divergențe semnificative reiese clar din faptul că diferitele specii pot fi clasificate în genuri, genurile în familii, familiile în subordine ș.a.m.d. Îmi amintesc exact locul în care, aflându-mă în trăsură, am găsit, spre bucuria mea, rezolvarea – aceasta s-a întâmplat la mult timp după ce mă stabilisem la Down. Rezolvarea, cred eu, este că descendenții modificați ai tuturor formelor dominante și aflate în creștere tind să se adapteze la locuri numeroase și extrem de variate din economia naturii”.¹⁶

Cum se vede, nu dă nici un indiciu măcar asupra anului în care s-a întâmplat evenimentul. În orice caz, aici suntem aproape de gândirea economică, de Adam Smith chiar. Știm că C.D. s-a referit la Milne Edwards atunci când a vorbit de specializarea ecologică a organismelor.

„Avantajul diversificării structurii la locuitorii aceleiași regiuni este, de fapt, identic cu avantajul diviziunii fiziologice a muncii în organele aceluiași corp individual – o chestiune atât de bine elucidată de Milne Edwards. [...] La fel se petrec lucrurile și în economia generală a oricărei regiuni; cu cât animalele și plantele sunt mai larg și mai perfect diversificate față de diferite moduri de viață, cu atât va fi mai mare numărul indivizilor capabili de a trăi în această regiune”.¹⁷

Evident, chestiunea principiului divergenței este reluată pe larg în *Originea speciilor*.¹⁸ Acest principiu mai are o consecință foarte importantă. Poate că nu este atât de evidentă la prima vedere, dar nu poate fi neglijată, pentru că ea poate rezolva

cumva problema eredității, așa cum se prezenta ea în 1858. În sălbăcie, animalele cu caracteristici avantajoase nu pot fi obligate decât în condiții cu totul speciale (izolare geografică, insule, mari bariere naturale etc.) să se împerecheze între ele. Dar iată că genialul C.D. ne mai propune o soluție: *izolarea ecologică*. Ar fi foarte plauzibil ca exemplarele cu caracteristici avantajoase să fie mult încurajate să se împerecheze între ele, pentru că ocupă aceeași nișă ecologică.

Adevărat, principiul divergenței, cu nișele ecologice pentru indivizii specializați, oferă condiții excelente pentru acel *assortative mating* de care avea nevoie C.D. Da, putem spune că principiul divergenței realizează o izolare reproductivă funcțională, ecologică, de nișă a indivizilor cu caracteristici (trăsături) avantajoase, chiar dacă nu există o izolare teritorială, geografică. Dacă sunt medic există șanse mari ca soția pe care mi-o voi alege să fie tot medic. Avem aceeași viață, necesități similare, suntem chiar „specializați” în privința resurselor de care avem nevoie. Pe aceeași stradă locuiesc și fete care sunt inginer, chimist sau profesor. Dar, deși aflate aproape geografic de mine, ele aparțin totuși unei lumi diferite.

Principiul divergenței ar fi putut rezolva în MCD dificila problemă a „diluției caracterelor avantajoase”, *the swamping argument*, care era o consecință a *blending inheritance*. Așa vedea lucrurile Darwin. Nu a scris-o chiar în acei ani, dar este rezonabil să presupunem că aceste consecințe directe nu i-au scăpat. Chiar nu cred că suntem mai deștepți noi decât el. Pentru noi, totul este mult mai simplu, deoarece genetica a rezolvat elegant problemele.¹⁹

Sunt demne de toată atenția observațiile lui S.J. Gould:

„Trăsăturile bazate pe mutații genetice nu sunt diluate; genele care controlează aceste trăsături sunt entități sau particule care nu se degradează la urmași prin amestecul cu genele celui alt părinte. Într-adevăr, dacă este recesivă, o trăsătură favorabilă nu va apărea la niciunul dintre urmașii din prima generație (în cazul împerecherii dintre mutantul cu trăsătura favorabilă și partenerii obișnuiți purtători ai genei dominante). Dar trăsăturile nu se diluează până la dispariție. În cea de-a

doua generație, un sfert dintre urmașii unor părinți micști va purta două astfel de gene recesive și vor exprima trăsătura avantajoasă. Orice împerechere ulterioară între exemplare care au două gene recesive va transmite caracteristica favorabilă la toți urmașii – și se va putea răspândi în întreaga populație dacă va fi concentrată prin selecție naturală. (Culoarea pielii și înălțimea par să se dilueze deoarece sunt controlate de un număr mare de gene particulare. Efectul mediu final poate părea diluat, însă genele rămân intacte și supuse selecției.)”²⁰

CD a acordat o importanță atât de mare acestui fenomen, încât i-a dedicat cea mai voluminoasă dintre cărțile sale (*The Variation of Animals and Plants Under Domestication*, apărută în 1868 în două volume), o lucrare care este un model de argumentare logică și este poate chiar mai bine structurată decât *Originea speciilor*.

Și nu credem că lui Jenkin, care de altfel a scris un articol excepțional, îi datorează C.D. conturarea problemei „diluării caracterelor” printr-o ereditate de tip *blending inheritance*. Ar însemna să îl nedreptăm și să-i jignim inteligența. Din nou Gould:

„Darwin a meditat profund vreme îndelungată la problemele pe care le ridică diluția [*blending*]. Nu Jenkin a fost cel care i-a atras lui Darwin atenția asupra problemelor fundamentale ale eredității. El mai degrabă a făcut distincția între tipurile de variație care afectează diluția. Pentru Darwin, argumentația a fost binevenită, pentru că a confirmat și a consolidat unul dintre punctele lui de vedere favorite”.²¹

Jenkin reproșează MCD că poate explica apariția de *varietăți*, dar nu și formarea de *specii* noi. Și asta din simplul și evidentul motiv că Darwin a extrapolat observațiile empirice ale apariției varietăților în cursul domesticirii. Dar nu ia în considerare că la animalele domestice crescătorii au obținut prin încrucișări selective succesive varietăți, *rase* dar nu *specii* noi.

O problemă de clasificare

La o a doua privire a textului principeps despre principiul divergenței publicat în 1858 atrage atenția sugestia lui că ar fi găsit acum un răspuns la întrebările despre „originea clasificării și afinităților organismelor în orice vremuri”.

Este adevărat, pentru că problema lui Darwin era „cum este posibilă cladogeneza”? Termenii moderni „anageneză” (evoluție liniară) și „cladogeneza” (evoluție ramificată) nu erau folosiți în 1850, dar preferăm să-i utilizăm aici pentru ușurința comunicării cu cititorul și pentru a sugera pe cât posibil conectarea ideii lui la biologia secolului XXI.

Pentru că o figură este de multe ori mai sugestivă decât cea mai minuțioasă descriere, oferim câteva reprezentări grafice. Iată cele două modalități de succesiune a speciilor, de lanț evolutiv despre care discutăm:

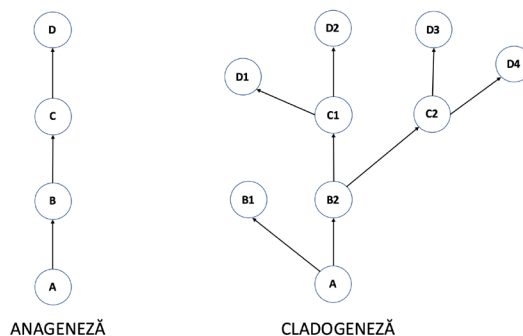


Fig. 1 Două modalități de succesiune a speciilor: liniară (anageneză) și ramificată (cladogeneza).

Acum, că suntem familiari cu terminologia, să observăm că problema „ramificării” genezei speciilor se reduce, de fapt, la o bifurcație precum cea reprezentată în figura de mai jos:

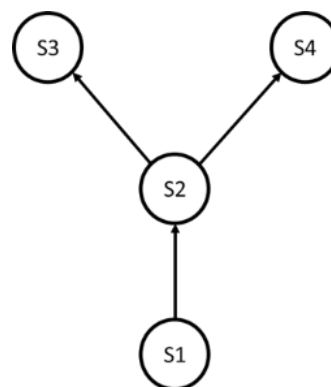


Fig. 2 Etape ale bifurcației liniei evolutive în cladogeneza.

În situația din figura 2, din specia-mamă S1 își are originea specia-fică S2 prin competiție cu

alte varietăți care, mai puțin adaptate, dispar (selecție naturală). Din S2 provin S3 și S4 care nu mai intră în competiție deoarece, dintr-un motiv oarecare, ocupă nișe ecologice diferite conform principiului divergenței. Asta înseamnă că, în acest pas, competiția încetează să existe, selecția naturală este suspendată (poate doar provizoriu?). Într-o prezentare grafică mai minuțioasă, lucrurile sunt văzute așa:

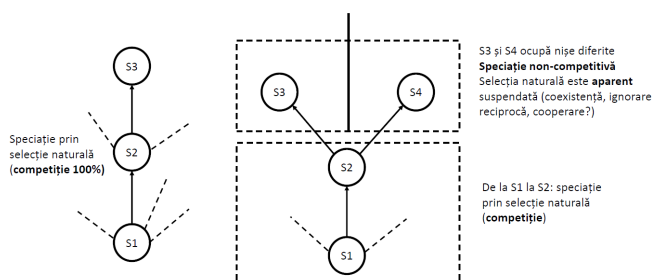


Fig. 3 În anageneză (partea stângă a figurii), la fiecare etapă este „victorioasă” câte o specie, una și numai una. În cladogeneză (partea dreaptă a figurii), pot continua linia evolutivă două specii care nu mai intră în competiție, deoarece ocupă nișe ecologice diferite. Astfel, este posibilă bifurcația, ramificarea lanțului evolutiv. Liniile punctate reprezintă speciile care au dispărut.

Primul gând este că, dacă teoria evoluției speciilor prin selecție naturală (MCD) este adevărată, din numeroasele varietăți generate de diferențele individuale, ar fi trebuit să apară o varietate, una și numai una, cea mai bine adaptată, care să fie victorioasă asupra tuturor celorlalte. Ceea ce pare să nu fie adevărat.

Putem înțelege asta așa: anageneza (evoluția liniară a speciilor) este explicată imediat de MCD: speciile intră în competiție, una este victorioasă și continuă evoluția, asemenea mărgelelor înșirate pe ață. Dar pentru a explica cladogeneza, evoluția ramificată, „arborele vieții”, trebuie ca, la un moment dat, dintr-un „nod” să apară o bifurcație, cel puțin două „câi” care să genereze prin dihotomii succesive o complicată rețea de ramuri, de linii evolutive. Mecanica MCD nu putea explica asta, pentru că una și doar una trebuie să fie câștigătoare până la urmă. Doar dacă... și aici magia-nul de la Down House scoate iepurele din pălărie, doar dacă nu există două specii care să ocupe nișe ecologice distincte. Așa da, dintr-un punct poate

apărea mai mult de o singură specie cu viitor evolutiv. Pentru că, dacă speciile au nevoie de resurse diferite, putem să ne imaginăm că în acel punct, în acel nod, mecanismul competitiv este suspendat. Ele vor coexista, fiecare pe nișa sa, și își vor urma propriul drum. Să recunoaștem, efortul speculativ („screamătul minții”, cum spunea cineva despre filosofia lui Wittgenstein) atinge cote demne de edificarea unui sistem metafizic! Și observația nu este întâmplătoare: Karl Popper afirma că, după el, darwinismul ar avea toate atributele unui program de cercetare metafizică.²²

Rezolvarea propusă este principiul divergenței. Pot apărea mai mult de o specie, dacă variabilitatea este mare și dacă ele își găsesc nișe ecologice diferite. Izolarea geografică nu este neapărat necesară.

Acum el poate conchide: „Acolo unde plantele și animalele au intrat în cea mai vie concurență, avantajele diversificării structurii însoțite de deosebirile obiceiurilor și a constituției lor fac ca locuitorii care se ciocnesc astfel între ei să facă parte de regulă din ceea ce numim genuri și ordine diferite”²³.

Iată soluția oferită de Darwin la problema clasificării! Este o sugestie modernă. Astăzi vorbim mult despre „nișă ecologică” și chiar despre „evoluția de nișă”, fără să ne amintim că ideea i-a venit proprietarului de la Down House în timp ce se plimba cu căruța pe desfundatele drumuri din Kent. Drept este că nu a folosit cuvântul „nișă ecologică”, care a intrat în uz după 1900 prin lucrările lui Grinnell (1917) și Elton (1927), dar toată lumea este de acord că, „din punct de vedere conceptual”, Darwin i-a precedat cu peste 50 de ani.²⁴

Mult mai puțin cunoscut decât principiul selecției naturale, principiul divergenței este o contribuție însemnată la gândirea biologică modernă. El nu a completat, așa cum dorea autorul său, argumentația teoriei evoluției naturale prin selecție naturală (completare care avea să vină în mod aproape miraculos prin instalarea cu drepturi depline a unui domeniu cu totul nou, genetica, marea revoluție a biologiei secolului XX). Dar este „pe val” chiar acum, când problemele de biodiversitate și nișă ecologică sunt de actualitate.

Paradoxal, ideea lui a fost readusă la lumină de cercetarea acuzațiilor că ar fi plagiat manuscrisul „Ternate” al lui Wallace în cele două triste

săptămâni în care a stat, probabil, cu lucrarea în sertar. Prin ancheta, credem noi, destul de severă și fără prejudecăți pe care am făcut-o, nu am găsit argumente care să susțină acuzația. Dacă suntem, eventual, wallaceofili, nu înseamnă că trebuie să devenim neapărat darwinofobi.

Așa că ne-am bucurat să putem prezenta citorului spectacolul gândirii lui Charles Darwin.

Note

- 1 Charles Darwin, *Originea speciilor*, ed. cit., p. 29.
- 2 Jonathan Hodge, „The Darwin of pangenesis”, *Comptes Rendus Biologies* 333.2 (2010), pp. 129-133.
- 3 <https://www.darwinproject.ac.uk/commentary/geology/darwin-glen-roy>.
- 4 Este vorba despre trei terase care există în nordul Scoției, în valea Glen Roy. Privitorul are impresia clară a trei drumuri paralele. Aceste curioase structuri geologice au primit de-a lungul timpului cele mai fantastice explicații. În 1839, Charles Darwin, întors de trei ani din voiajul întreprins la bordul vasului *Beagle*, publică un articol în care prezintă o teorie originală despre formarea teraselor pe care o atribuie existenței în regiune, într-o îndepărtată eră geologică, a unui golf al Oceanului Atlantic. Scăderea nivelului mării s-ar fi produs în trei rânduri, generând structurile așa cum le vedem noi astăzi. Din păcate, deși seducătoare, teoria lui Darwin s-a dovedit a fi complet falsă. Doar un an mai târziu, geologul elvețian Louis Agassiz a demonstrat categoric originea glaciară a „celor trei drumuri paralele” de la Glen Roy. Câțiva ani mai târziu, Darwin însuși caracteriza ipoteza sa fantezistă ca fiind „o mare gafă”; vezi <https://www.contributors.ro/gigantica-gafa-lui-darwin-sau-de-ce-e-bine-sa-ascultam-speciali%C8%99tii/>; <http://darwin-online.org.uk/content/frameset?pageseq=1&itemID=F1653&viewtype=text>.
- 5 Mario Livio, *Gafe strălucite: Greșeli colosale ale unor mari savanți, care ne-au schimbat perspectiva asupra vieții și universului*, trad. de Florin Sicoie, Humanitas, București, 2016, pp. 11-44.
- 6 <https://web.archive.org/web/20210826005738/https://www.lexico.com/definition/nominalism>, accesat la 4 februarie 2024.
- 7 Charles Darwin, *Originea speciilor*, ed. cit., p. 514.
- 8 Vezi pentru detalii excelenta explicație a teoriei pangenezei din Mario Livio, *Gafe strălucite*, ed. cit., pp. 11-44.
- 9 Fleeming Jenkin, „The Origin of Species”, *North British Review* 46.92 (1867), pp. 277-318.
- 10 Mario Livio, *Gafe strălucite*, ed. cit., pp. 11-44. Este o lucrare extrem de utilă în care sunt bine explicate și pangeneza, și criticile aduse de inginerul Jenkin modelului propus de Darwin.
- 11 Charles Darwin, *Originea speciilor*, ed. cit., p. 102, sublinierea ne aparține; vezi și M. Bulmer, „Did Jenkin's swamping argument invalidate Darwin's theory of natural selection?”, *The British Journal for the History of Science*, 37 (3, 2004), pp. 281-297.

12 Gregor Mendel, „Versuche über pflanzen-hybriden”, *Vorgelegt in den Sitzungen*, vom 8. Februar und 8. März 1865, Wilhelm Engelmann, Leipzig; R. Uptmoor, J. Kirchgesser, „Mendel und der Beginn der modernen Genetik: zu gut um wahr zu sein?”, *Journal of Cultivated Plants/ Journal für Kulturpflanzen*, 2022, 74.

13 Daniel J. Fairbanks, „Mendel and Darwin: untangling a persistent enigma”, *Heredity* 124.2 (2020), pp. 263-273.

14 „On the Tendency of Species to form Varieties; and on the Perpetuation of Varieties and Species by Natural Means of Selection”, Charles Darwin, Esq., F.R.S., F.L.S., & F.G.S., Alfred Wallace, Esq., *Zoological Journal of the Linnean Society*, 3, 9, august 1858, pp. 45-62.

15 David Kohn, „Darwin's keystone: the principle of divergence”, în Michael Ruse, Robert J. Richards (ed.), *The Cambridge Companion to the Origin of Species*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.

16 *Autobiografia lui Charles Darwin*, ed. cit., p. 158.

17 Charles Darwin, *Originea speciilor*, ed. cit., pp. 123-124.

18 „Primele deosebiri puteau fi foarte mici; dar în decursul vremii, prin selecția continuă a cailor mai iuți într-un caz și a celor mai puternici în celălalt caz, deosebirile vor deveni mai mari și vor fi considerate ca formând două subrase. În cele din urmă, după veacuri întregi, aceste subrase se vor transforma în două rase bine stabilite și distincte. Când diferențele vor deveni mai mari, animalele inferioare cu caractere intermediare, nici foarte iuți, nici foarte puternice, nu vor fi folosite pentru reproducere și astfel vor tinde să dispară. Vedem aici, aplicat la plantele și animalele create de om, acțiunea a ceea ce poate fi numit principiul divergenței, provocând deosebiri la început de-abia perceptibile, dar care cresc mereu, făcând ca rasele să difere în caracterele lor, atât între ele cât și față de strămoșul lor comun. [...] poate fi oare aplicat în natură un asemenea principiu? Eu cred că poate fi și este aplicat cu cea mai mare eficiență (deși mi-a trebuit multă vreme să văd cum anume). Ținând seama de simplul fapt că, cu cât descendenții unei specii se deosebesc între ei prin structură, constituție și obiceiuri, cu atât ei vor fi mai apti să ocupe locuri mai multe și mai variate în economia naturii și prin urmare vor fi mai apti să crească din punct de vedere numeric. [...] Cu cât descendenții [...] vor deveni mai deosebiți în privința obiceiurilor și structurii lor, cu atât ei vor fi mai capabili să ocupe locuri mai numeroase. [...] Cu cât descendenții unei specii se deosebesc între ei prin structură, constituție și obiceiuri, cu atât ei vor fi mai apti să ocupe locuri mai multe și mai variate în economia naturii și prin urmare vor fi apti să crească din punct de vedere numeric. [...] Dacă tendința lui naturală [a unui patruped carnivor] de a spori numeric este lăsată să acționeze, poate reuși să sporească (dacă regiunea nu suferă nicio schimbare în condițiile ei) numai dacă descendenții săi variabili vor pune stăpânire pe locurile ocupate în prezent de alte animale: unii dintre ei, de exemplu, devenind capabili să se hrănească cu noi forme de pradă, fie moarte, fie vii; unii locuind în noi stațiuni, urcându-se în copaci, trăind în apă, iar alții devenind poate mai puțin carnivori. Cu cât descendenții animalului nostru carnivor vor deveni mai deosebiți în privința obiceiurilor și

structurii lor, cu atât ei vor fi mai capabili să ocupe locuri mai numeroase. [...] Dacă se însămânțează o bucată de pământ cu o singură specie de iarbă și o altă bucată de pământ asemănătoare cu diferite genuri deosebite de ierburi, se va obține un număr mai mare de plante și o greutate mai mare de fân în cel de-al doilea caz. [...] Varietățile cele mai deosebite ale unei specii de iarbă vor avea cea mai mare șansă de reușită și de sporire a numărului lor [...] și deci vor avea cea mai mare șansă de înlocuire a varietăților mai puțin deosebite; iar varietățile, atunci când au devenit foarte deosebite un față de alta, capătă rangul de specii [...] dezvoltarea maximă a vieții nu poate fi realizată decât prin mari diversificări ale structurii”, Charles Darwin, *Originea speciilor*, ed. cit., pp. 120-122.

19 A. Berry, J. Browne, „Mendel and Darwin”, *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 119 (30, 2022), e2122144119; T.N. Ellis, *et al.*, „Mendel’s pea crosses: varieties, traits and statistics”, *Hereditas*, 156, 2019, pp. 1-11; K. Friston, *et al.*, „A variational synthesis of evolutionary and developmental dynamics”, *Entropy*, 25 (7, 2023), p. 964.

20 Stephen Jay Gould, *Bully for brontosaurus*, W.W. Norton & Company, London, 1991, p. 345.

21 *Ibid.*

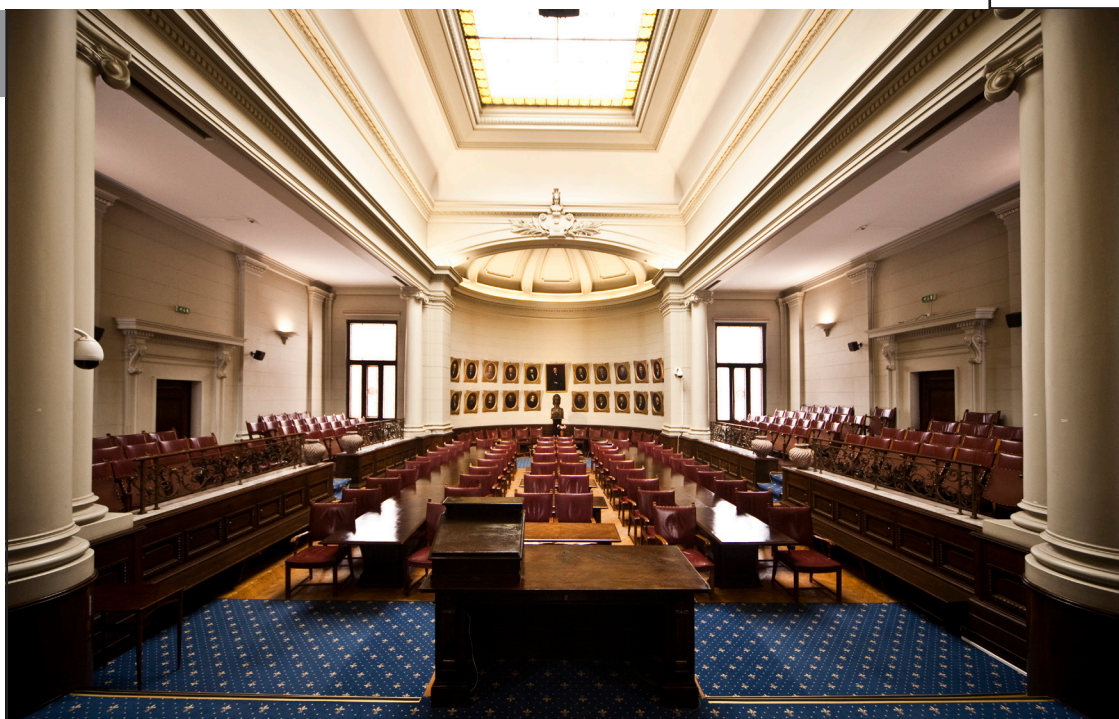
22 „I have come to the conclusion that Darwinism is not a testable scientific theory, but a metaphysical research programme – a possible framework for testable scientific theories”, Karl Popper. „Intellectual Autobiography”, în *The Philosophy of Karl Popper*, Paul Arthur Schilpp (ed.), Open Court, La Salle, IL, 1974, pp. 3-181, citat în Mehmet Elgin, Elliott Sober, „Popper’s shifting appraisal of evolutionary theory”, *HOPOS: The Journal of the International Society for the History of Philosophy of Science* 7.1 (2017), pp. 31-55. Vezi și Ross Pomeroy, „Did Karl Popper Doubt Evolution?”, *Real Clear Science*, 24 mai, 2021, https://www.realclearscience.com/blog/2021/05/24/did_karl_popper_doubt_evolution_778056.html, accesat la 3 februarie 2024; Karl Popper, „Natural selection and the emergence of mind”, *Dialectica* (1978), pp. 339-355.

23 Charles Darwin, *Originea speciilor*, ed. cit., pp. 122-123.

24 Bernard C. Patten, Gregor T. Auble, „System Theory of the ecological niche”, *The American Naturalist*, 117 (6, 1981), p. 893.

Conferințele Academiei Române

ACADEMICA 2024



Vasile Pârvan – profilul unui savant scriitor sau poezia memoriei (III)*

Liviu Franga**

BIJUTERII LITERARE. EXCERPTA PÂRVANIENE

În această parte a studiului nostru, pe scriitor, prin urmare, ne-am propus să-l punem în valoare. Atenția se va îndrepta către o serie de fragmente selectate (*excerpta*), pe care nu ezităm să le numim bijuterii literare. Aceasta, printr-o evidențiere preponderentă a virtuților stilistice relevate de câteva dintre nenumăratele exemple care se pot extrage din oricare operă a lui Vasile Pârvan. Noi ne-am oprit asupra aceleia care pare a-l reprezenta, cum observam, de-a dreptul emblematic și, practic, în întregime, pe scriitorul Pârvan: *Memoriale*. Pornim de la însuși titlul cărții și de la dedicația generală a acesteia.

1. Titlul operei și dedicația generală

Memoriale redă în română forma și conținutul unui adjectiv latin – utilizat și substantival –, derivat de la lexemul-bază *memoria*, -ae, „amintire”, „memorie”, „timp”, „epocă”, secundar „lucrare istorică”. Este vorba despre adjectivul *memoralis*, -e, cu semnificația „de amintire”, „de amintiri”, „de memorii”, „de însemnări”, adjectiv care însoțește și determină, de regulă, substantive ca *libellus*, *opus* etc.: *memoralis libellus* (la Suetonius), „cărțică (caiet) de însemnări”, „carte (mică) de memorii”. Cu acest înțeles, adjectivul ajunge, în latina imperială târzie (de exemplu, la eruditul Aulus Gellius, în secolul al II-lea p. Chr., sau la juristul Iulius Paulus, din prima treime a veacului următor), să fie utilizat ca substantiv (*memoralis*, -is), așadar cu sensul, de sine stătător, de „carte de note”, „carte de însemnări”, adică „memorial”. Astfel, deja în opera lui Gellius, dar și în altele din epocă, forma de neutru plural a adjectivului substantivizat, *memorialia*, -ium, semnifică noțiunea de „cărți de memorii”, „cărți de/spre amintire”,

cu un singur cuvânt, „memoriale”. Titlul operei lui Pârvan reproduce, prin urmare, în formă românească și într-un mod foarte exact, înfățișarea, respectiv sensul acestui ultim reper lexical latin. Termenul, tot la forma de plural, se regăsește și în cuprinsul operei (de exemplu, la p. 118 în ediția originală a *Memorialelor*, ediție la care vom face, în permanență și în exclusivitate referire și trimiteri).

Putem, prin urmare, echivala titlul general al *Memorialelor* prin sintagma „Textele amintirii”, întrucât acestea s-au născut și hrănit dintr-o serie de evenimente trăite și retrezite – prin reamintirea, înregistrarea și reunirea lor în scris –, la o nouă existență: una legată intim de traseul evoluției biografice a celui care a fost martor, dar și personaj, realmente sau în plan imaginar, al acelor evocate crâmpie, intense, de viață. Totodată, titlul operei descoperă valențe pur simbolice, este, numai prin el, un amplu, nestins în ecouri, mesaj, care reeditează, peste milenii, primordiala și mirobolanta experiență antică clasică, greco-romană, a *pietății memoriei*.

În ceea ce privește dedicația generală, avem de-a face cu o formulă dedicatorie epigrafică greacă antică:

Θ . Κ
ΕΞ
ΕΥΧΗΣ

TH . K
EX
EYKHES
(în transliterare latină)

ale cărei cuvinte inițiale – primul fiind un substantiv la cazul dativ, cu funcție specifică dedicației – se

*Conferință susținută în cadrul ciclului de conferințe „Ora de știință” (28 noiembrie 2023, Aula Academiei Române)

** Prof. dr. habil. em., Universitatea din București

completează astfel: **ΘΕΟΙΣ** (θεοῖς) **ΚΑΤΩΘΕ**(Ν) (κάτωθε[v]), „zeilor din lumea de dedesubt”, „zeilor din lumea de jos”, „zeilor din tărâmul de dincolo”.

Formularea s-a creat pornind de la sintagme adverbiale de tipul οἱ κάτω (la Sofocle), „cei [din lumea] de jos”, „morții [din infern]”, respectiv οἱ κάτω θεοί (*ibid.*), „zeii cei de dedesubt”, „zeii din lumea de jos”, „zeii infernului” (spre deosebire de zeii uranici, în primul rând cei 12 „olimpieni”).

Cea de-a doua parte a formulei dedicatorii, ἐξ εὐχῆς, exprimă ideea de ținere, de realizare, de împlinire – către zeu sau zei – a unei promisiuni ori a unui jurământ rostit de suplicant pentru a-l determina, suplimentar, pe destinatarul rugăminții – divinitatea – să-l ajute: „după făgăduință”, „după jurământ”, „așa cum a(m) promis” etc. Formula greacă îi corespunde întru totul celei din varianta latină, utilizată epigrafic într-un context religios identic: *ex uoto* (*suscepto*), „în conformitate cu promisiunea făcută”, „după făgăduială”, „achitând promisiunea”.

Semnificația generală a dedicației volumului este, în consecință, următoarea: „[Ofrandă aduc eu {autorul cărții}: aceste cuvinte, „ofrandă aduc eu”, se subînțeleg, nu sunt exprimate explicit, așa cum se procedează întotdeauna în formularistica epigrafică, *n.n.*] zeilor celor din lumea de jos, după juruința făcută lor [de mine, *n.n.*]” Întreaga carte se vrea, așadar, în cel mai clasic antic, greco-roman, spirit, o ofrandă adusă, pusă și închinată pe altarul nevăzut al Divinității. Divinității lumii subterestre, funerare, Divinității lumii morților. Căci despre cei dispăruți, despre cei răpiți de moarte, este vorba, aproape la modul absolut, în lumea *Memorialelor*.

2. Titlul *Dies uiolaris*

Textul celui de-al doilea „memorial” poartă, în forma sa latină, un titlu aparent enigmatic, *Dies uiolaris*. Acesta are are semnificația „Ziua viorie” sau „O zi de culoarea viorelei” și utilizează adjectivul latin *uiolaris*, -e, „de culoarea violetei”, *întâlnit, ca hapax legomenon* („cuvânt unicat”), doar într-un document epigrafic.¹

Acest titlu face trimitere la culoarea violetă, preferată în anumite genuri de pictură antică, dar și în vopsirea stofelor utilizate de romani atât ca îmbrăcăminte, cât și decorativ, probabil cu anumite conotații simbolico-religioase. Ne referim la o posibilă aluzie pe care autorul textului *Dies uiolaris* o face cu privire la o „zi de ritual” roman, și anume la ziua cultului – italic – al amintirii morților. Aducem în sprijinul acestei interpretări existența unei expresii paremiologic-sentențioase latine de tipul *in uiola et in rosa esse*, „a fi pe [un pat de] viorele și [de] trandafiri”, formulare atestată la Cicero,

Tusc., V, 73. Contextul funebru ne este sugerat de faptul că *Dies uiolaris* poartă subtitlul comemorativ *In memoriam Constantini Erbiceanu*, prin dispariția recentă, cu un an înainte (1913), a profesorului teolog și istoric, locul acestuia devenind vacant în *Secțiunea istorică* a Academiei Române: acest loc îl va ocupa, începând cu data de 28 mai / 10 iunie 1914, Vasile Pârvan, autorul discursului de recepție, latinește intitulat, din ședința solemnă a forului academic.

3. *Dies uiolaris* (fragment 1)

„/.../ departe în noapte, un vaet; tot mai slab; o ființă omenească, bună sau rea, de jos ori de sus, singură, fără apărare, s-a stins: cum piere o biată pasăre mică în infinitul cerului, răpită de un vultur; neclintită a rămas maiestatea nopții; departe, în mare, pe o corabie călătoare, un cântec solemn, rugăciuni, fum de tămâie; un muritor și-a împlinit solia pe pământ, cere odihnă; în locul mormântului de pământ, necunoscutul are nesfârșitul mării; undele albastre se deschid și cuprind în adâncurile lor trupul obosit; neclintită a rămas maiestatea mării.” (p. 56)

Pentru prima oară în cuprinsul *Memorialelor*, textul capătă aici, în secțiunea a II-a a *Memorialelor* – închinată, cum am arătat imediat mai sus, ca „discurs de recepție la Academie”, după subtitlul secțiunii, *in memoriam Constantini Erbiceanu* –, o alură dens poemă, în vizibil contrast cu aceea meditativ-filosofică din secțiunea inițială (*Laus uitae*). Savantul ia în mână uneltele artistului, își mlădiează zicerea pe tiparele unui lirism melic puternic infuzat afectiv. El compune, asemenea unui poet antic clasic, grec sau latin, două tablouri contrastante, care, totodată, se întregesc reciproc: tabloul unei nopți infinite și neclintite, în care se stinge, tot mai slab auzit, suspinul unei „ființe omenești”; și tabloul unei mări nesfârșite, devenite locul de îngropăciune, fără margini, pentru corăbierul înghițit de ape.

În ambele tablouri, viața celor ce se bucură de ea se vedește a fi un minuscul crâmpiei din infinitate. Mai mult decât atât, funcția vieții, în plan simbolic, este, pentru Pârvan, aceea de a sugera „nimicnicia” – așa cum notează el în finalul frazei care introduce pasajul excerptat² – zero-ul absolut, caducitatea perfectă. Înainte de viață și după consumarea ei cvasi-instantanee din perspectiva eternității – *sub specie aeternitatis* –, rămân „maiestatea nopții” și „maiestatea mării”, ambele infinite, ambele nezdruincinate („neclintite”), ambele eterne.

Tehnica frazării poematice, bazate pe simetrie și ritmicitate interioară, nerimată – cu doar trei, totuși notabile, excepții: „rimele” de interior

frastic „departe în noapte”, „răpită [...] neclintită” și „mare [...] călătoare” –, dar și pe sugestia unei dispunerii strofice *sui generis*, dispunere care ne amintește de unitățile compoziționale metrico-prosodice reprezentate de savantele combinații de varii versuri, mai lungi sau mai scurte, din cadrul strofelor lirice grecești (la un Pindaros, spre exemplu), respectiv latinești (la Horatius, în primul rând), tehnică a frazării poematice bazate, de asemenea, și pe corespondențele stilistico-sintactice de-a dreptul biunivoce între elementele celor două tablouri, precum și pe o intonație melodică egală cu sine însăși în suișuri și coborâșuri, anunță deja vibrantul ethos poetic al celor două texte, eminamente lirice, ale *Rosaliilor* (care alcătuiesc cea de-a patra secțiune a *Memorialelor*).

Subliniem, în concluzia acestei sumare analize, rolul excepțional din punct de vedere poetic al sinesteziei. Ca procedeu de redare complexă, simultană și interferentă, a percepțiilor senzoriale multiple, sinestezia devine la Pârvan și un procedeu de articulare interioară a textului, pe următoarea dublă axă perceptivă urmărită paralel, corespondent și simetric, uneori repetitiv, în ambele unități poematice „strofice” (I și II):

unitatea „strofică” I			
sonoritate „vaet” „slab”	culoare/ luminozitate „(maiestatea) noptii”	miros -	dinamism/statism „departe” „(pasăre mică) răpită” „infinitul (cerului)” „neclintită maiestatea”
unitatea „strofică” II			
„cântec (solemn)” „rugăciuni”	„(unde) albastre”	„fum de tămâie”	„departe” „(corabie) călătoare” „mormântul (de pământ)” „nesfârșitul” „adâncurile” „neclintită maiestatea”

După cum se observă, axa perceptivă se organizează în funcție de patru niveluri senzoriale, dintre care ultimul dispune de un grad înalt de complexitate:

1. Nivelul **sonorității**: două elemente nominale în prima unitate „strofică” (substantiv + adjectiv); două elemente nominale în cea de-a doua unitate „strofică” (substantiv + substantiv).

2. Nivelul **coloristic**: un singur element de luminozitate (sugestia antonimică, prin întunericul „noptii”), în prima unitate „strofică”; tot un singur element, de data aceasta propriu-zis coloristic

(„[unde] albastre”), în cea de-a doua.

3. Nivelul **olfactiv**: se remarcă aici unica situație de asimetrie din text: sintagmei „fum de tămâie” din cea de-a doua unitate „strofică” nu îi corespunde, biunivoc – așa cum fusese cazul mai sus – niciun element (nominal) din cealaltă unitate compozițională.

4. Nivelul **dinamismului/statismului**: avem de-a face, indiscutabil, așa cum observăm mai sus, cu nivelul cel mai complex al organizării sintagmatic-paradigmatice a textului în ansamblul lui. Pe scurt, la acest nivel se observă utilizarea de către scriitor a două procedee antinomice. Pe de o parte, este vorba de **repetiție**, de reluarea neschimbată a unor elemente (fie dinamice în profunzime: „departe” [I] – „departe” [II], fie statice: „neclintită maiestatea” [I] – „neclintită maiestatea” [II]). Pe de altă parte, vorbim despre **varietate și diferență** contrastivă între alte elemente constitutive ale textului: mișcarea sugerată de „răpirea” unei „păsări mici” (unitatea „strofică” I) corespunde simetric și tipologic mișcării sugerate de epitetul dinamic „călătoare” al substantivului „corabie” (unitatea „strofică” II), dar corespunde simetric, însă antinomic, statismului sugerat de tripla serie nominală „mormântul”, „nesfârșitul”, „adâncurile” (din unitatea „strofică” secundă). Se adaugă, în sfârșit, opoziția vizuală dimensională pe verticală („infinitul [cerului]” – „adâncurile [mării]”), respectiv simetria pe orizontală („infinitul [cerului]” – „nesfârșitul [mării]”), perfect corespondente în ambele unități „strofice”.

4. *Dies violaris* (fragment 2)

„Să muncim în libertate, să creăm în libertate, e să cântăm vieții cel mai frumos imn, pe care l-ar putea sufletul nostru cuprinde în adâncurile lui. Munca e ritmul vieții. Ea dă ca și libertatea tărie și frumuseță și caracter propriu ființei noastre. Ea aprinde în noi lumina aceea cerească de care se luminează toți cei mai slabi în jurul nostru și cari recunoscători înconjură cu lumina lor lumina mai puternică a sufletului nostru. Iar de multa muncă a milioaneilor de lucrători harnici luminează omenirea ca soarele în așteaptă. Și ritmului etern în care se poartă lumile infinite în Cosmos îi stă, în mărginirea lui, cu vrednicie alături, ritmul vecinic în care umanitatea își trece sânguința ei luminoasă dela veac la veac și dela mileniu la mileniu.

Și în acorduri pline, profunde, în mișcare solemnă, maiestoasă, trec valurile imnului vieții, imnului muncii, în pulberea de aur cu care fiecă rășărit de soare cheamă la lucru și fiecă apus de soare trimete la odihnă mulțimea semănătorilor de

roade, semănătorilor de gânduri.

Iar când o clipă muncitorul se oprește din lucru și își ridică ochii spre zărilor depărtate, unde cerul se împreună cu pământul și marea, sufletul său liniștit și senin vibrând de ritmul etern al muncii, se simte una cu firea care vibrează în același ritm etern în fiecare rază de soare și val de apă și frunză de copac, și i se pare că e una cu toate, că de mii de ani el e acolo împreună cu ele, în aceeași tovărășie senină și măreață, în același gând de eternă pace.

Îl vezi pe muncitor sprijinindu-și mâna ușor, cu iubire, pe unealta de muncă, stând drept, neclintit, privind departe; ochii lui sunt senini ca cerul: el e maiestatea.

De umărul lui se reazămă blând o femeie; trupul ei se mlădie ca o iederă lângă trupul voinic și drept al bărbatului: ea e iubirea.

La picioarele lor se joacă neștiutori copilașii; femeia îi păzește duios cu privirile-i înlăcrămate: ei sunt speranța.

În înălțimi se rotește măreț un vultur, la orizont marea lucește ca aurul, presărată de corăbii ușoare ca niște pasări albe. Pe ogoare scântee pluguri, săpi și coase purtate de mâini voinice în mișcări armonios ritmate ca valurile mării.

E pretutindeni pace, seninătate, lumină. În cer ca și pe pământ. Și din milioane de suflete pornește același avânt de recunoștință către Cel Atotputernic, Părintele tuturor celor de pe pământ: *gloria in excelsis Deo.*” (pp. 78-79)

Finalul discursului pârvanian din *Dies violaris* dobândește, din nou, o puternică afectivă coloratură poetică. Nu întâmplător, de altfel, apare în text, în două rânduri, termenul literar care, aplicat textului însuși, definește cel mai bine natura acestui final de discurs: „îmn” (cu referire la viață și la frumusețea „eternă a firii”, p. 78). Două sunt axele care susțin ideatic substanța elogiului imnic: **libertatea și munca**. Asemenea întru totul poeziilor didactice ai Antichității clasice – de la Hesiod până la Lucretius și Vergilius, lăsându-i la o parte, deși prezenți în spirit, pe elegiacii greci arhaici –, și anume îmbrăcându-și frazele în cadențele ritmului și preluând maiestatea tonului sacerdotal-profetic, Vasile Pârvan dezvăluie (poate aparent surprinzător într-un discurs academic dedicat memoriei unui auster teolog român dintr-un veac revolut chiar în momentul omagierii) chintesența luminoasă a naturii și, totodată, a condiției umane, ambele întemeiate pe conjugarea, în aceeași unică existență, a libertății și a muncii.

Primul dat al firii umane se regăsește, observă în contextul anterior (pp. 76-77) filosoful-poet,

în trei ipostaze: „libertatea conștiinței împăcate”, apoi libertatea ca „simplitate de suflet” și, în sfârșit, „libertatea demonică”. Numai cea dintâi definește, însă, natura umană în mod plenar și esențial, reprezentând însăși substanța ei. Celelalte două tipuri de libertăți se regăsesc și în teritoriul non-uman: la ființele „fără judecată omenească” – regnul animal, respectiv cel vegetal –, dar și în non-umanitatea spiritelor malefice („geniile căzute din paradis în infern”). În schimb, libertatea definitivă și exclusiv umană presupune, în viziunea pârvaniană, câteva condiții de nelipsit: în primul rând, este o libertate nu materială, fizică sau biologică, ci una spirituală, mai exact a conștiinței; în al doilea rând, nu a oricărei conștiințe, ci doar a celei „împăcate”; în al treilea rând, la acest stadiu al conștiinței se ajunge nu oricum, ci „prin jertfa adusă aproapelui”, cu alte cuvinte prin nimicirea egoismului, prin iubire față de celălalt și prin punerea propriei persoane, până la sacrificiu, în slujba celui alt; în al patrulea rând, libertatea autentic umană înseamnă frumusețe, seninătate și redescoperirea propriei identități – toate reflectate din propria persoană, ca într-o oglindă, în persoana celui alt.

Ultima parte a finalului discursului, o veritabilă codă muzical-poetică, leagă coordonata libertății de cealaltă axă definitivă a personalității și condiției umane: munca. Două sunt dimensiunile acestui concept în viziunea lui Pârvan: dimensiunea cosmică a muncii și dimensiunea ei vitală (a se vedea, în ultima privință, simbolurile concentrice ale „muncitorului”, „femeii”, „copilașilor”). Munca nu este doar un atribut al excelenței umane. Mult mai mult decât atât, ea este mecanismul însuși care reglează și permite funcționarea Cosmosului, alcătuire ordonată a infinității (care Cosmos, altfel, nu s-ar deosebi prin nimic de haos): munca umană ritmează mișcarea în eternitate a lumilor cosmice, între ele lumea noastră fiind doar o fărâamă. Pârvan compune, aici, cel mai vibrant „îmn al vieții [și al] muncii” din literatura noastră, plasat într-o viziune globală care, multiplicat cosmică, antropo- și (să spunem așa) laborocentrică, reia frenetic, la o scară grandioasă, stanțele elogiului vergilian al muncii, din finalul cărții a II-a a *Georgicelor*: *hinc anni labor*, „De aici [pornește] truda [întregului] an” (v. 514, în traducere proprie) – a se vedea contextul general, vv. 458-540 –, elogiul peste care luminează, emblematic, apoftegma-deviză a ansamblului poemului georgic: *Labor omnia uincit/improbus et duris urgens in rebus egestas*, „Munca le învinge pe toate,/[munca] îndârjită, plină de strădanie,

precum și nevoia care te apasă în situații greu de suportat” (1, 145-146, în traducere proprie).

Propoziția ultimă a fragmentului citat așază peste panoramic infinita imagine a Cosmosului, autoreglat prin pulsațiile ritmice ale umanității, pecetea Proniei divine, sursa liniștii și a păcii, a seninătății și a luminii – pentru a păstra ordinea din text a enumerării utilizate de Pârvan – universale: *gloria in excelsis Deo*, „Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu” (Luca, 2, 14, în traducerea lui Bartolomeu Valeriu Anania).³ Om-cosmos-divinitate: aceasta este triada conceptuală fundamentală („creat”-„creație”-„creator”), pe care se ridică viziunea filosofică, simultan antropo-, socio- și cosmogonică, dezvăluită de singurul savant român – un „filosof al istoriei”⁴ –, care s-a exprimat cel mai bine prin stanțele poeziei, explicit sau implicit asumate.

Referințe bibliografice

1. Quicherat-Daveluy-Chatelain, 1923: L. Quicherat et A. Daveluy, *Dictionnaire latin-français contenant tous les mots employés par les auteurs latins et les principales inscriptions latines jusqu'au VII^e siècle de notre ère avec renvois aux sources des mots rares*. Révisé, corrigé et augmenté par Émile Chatelain. Cinquante deuxième édition. Paris, Librairie Hachette, 1923.
2. OLD, 1968: *Oxford Latin Dictionary*. Oxford at The Clarendon Press, Oxford, University Press, 1968.
3. Anania, 2001: *Biblia sau Sfânta Scriptură. Ediție*

jubilantă a Sfântului Sinod. Tipărită cu binecuvântarea și prefața Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. Versiune diortosită după Septuaginta, radactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Arhiepiscopul Clujului, sprijinit pe numeroase alte osteneli. București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2001.

4. Zub, 1981: Alexandru Zub, *Introducere. Vasile Pârvan și epoca sa*, în volumul *Vasile Pârvan, Scrieri*. Text stabilit, studiu introductiv și note de Alexandru Zub. București, Editura Științifică și Enciclopedică

5. Catargiu, 1982: Virgil Emilian Catargiu, *Vasile Pârvan, filosof al istoriei*. Iași, Editura Junimea, col. *Humanitas* – 25.

Note

1 Surse: Quicherat-Daveluy-Chatelain, *s.u. violaris*, -e, atestat în corpus-ul epigrafic al lui R. Fabretti (cit. sub forma *Insc. Ant.*) din 1702; OLD, 1968: 2068 oferă următoarea lemnă: *uiolāris ~is*: [vIoLA+-aRIs] *dies ~is*, The day on which *uiolae* (prob. stocks or gillyflowers) were laid on graves in memory of the deceased (22 March; cf. *Rosalia*). XI K APR DIE ~1 EODEM LOCO PRAESSENTIBVS DIVIDERENTVR SPORTVLAE CIL 6.10234.15.

2 „Trecerea din această viață, chiar a celor mai buni dintre noi, e o întâmplare cu totul obicinuită și neînsemnată în mijlocul lumii nemărginite. Noi nu ne dăm bine seama de acest lucru, decât atunci când firea însăși ne dă vreun simbol al acestei nimicirii: /.../” (Urmează pasajul citat mai sus.)

3 Anania, 2001: 1522. A se vedea și Zub, 1981: 561, n. 83.

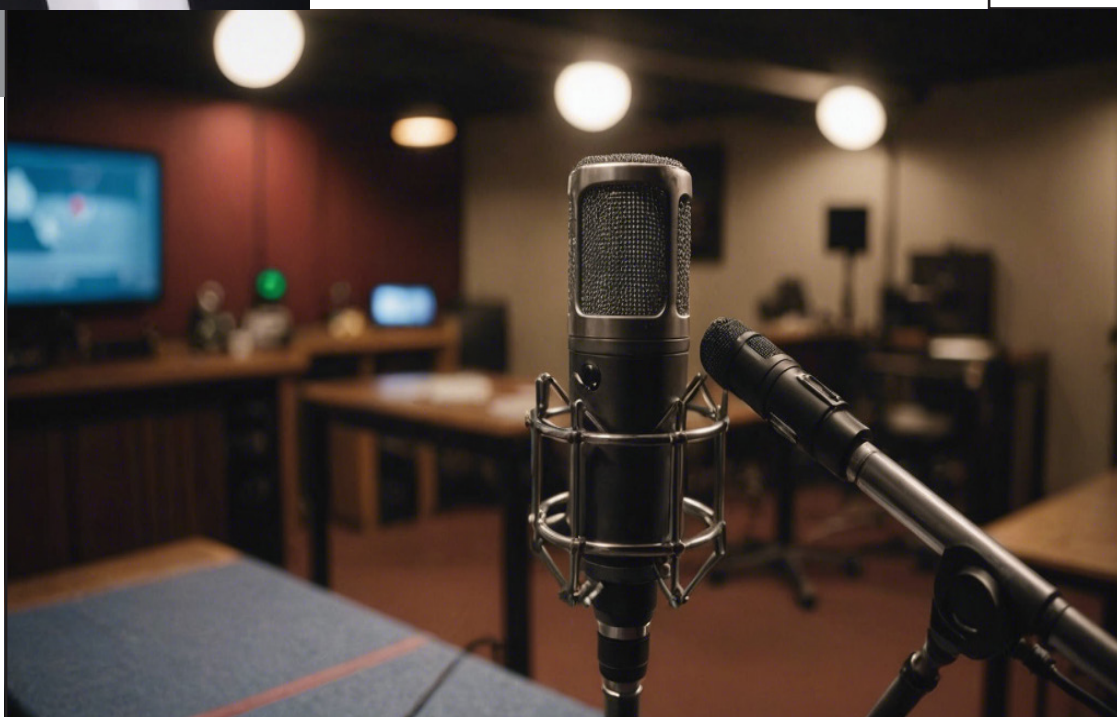
4 Catargiu, 1982: este titlul însuși al monografiei.



Interviu cu prof. univ. dr.
Cătălin Tănase, membru corespondent
al Academiei Române

Convorbiri

ACADEMICA 2024



Biolog

Membru corespondent al Academiei Române (2018)

Perspective privind Comisia pentru Ocrotirea Monumentelor Naturii din cadrul Academiei Române

Cătălin Mosoia*

Profesor universitar doctor Cătălin Tănase este președintele Comisiei pentru Ocrotirea Monumentelor Naturii din cadrul Academiei Române – CMN (din 2023) și al Subcomisiei pentru Ocrotirea Monumentelor Naturii din cadrul Filialei Iași a Academiei Române (2020-2023), director al Grădinii Botanice „Anastase Fătu” din Iași din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (din 2007), membru în Consiliul Asociației Europene de Micologie (din 2007), președinte al Societății Micologice din România (2014-2021), președinte al Asociației Grădinilor Botanice din România (2016-2018). De asemenea, prof. Tănase este coordonatorul onorific al Centrului de Cercetări Antropologice „Olga Necrasov” (din 2020), entitate afiliată Institutului de Antropologie „Francisc I. Rainer” al Academiei Române, dar care funcționează în cadrul Filialei Iași a Academiei Române. Domeniile de cercetare ale prof. univ. dr. Cătălin Tănase sunt taxonomia și ecologia fungilor, mico-remedierea poluanților, biocontrolul patogenilor, conservarea diversității plantelor și fungilor. A contribuit la selectarea și monitorizarea speciilor de macromicete incluse în Lista Roșie din România și din Europa. Colaborează cu echipe de cercetare pentru studiul diversității fungilor din Munții Carpați, Masivul Central Francez, Conservatorul Național Mediteranean Porquerolles, Parcul Național Pirinei (Spania și Franța) și Rezervația Biosferei Třeboňsko (Cehia).

Interviul care urmează a avut ca temă una dintre cele mai solicitate entități din cadrul Academiei Române, Comisia pentru Ocrotirea Monumentelor Naturii. Istoria privind protejarea naturii s-a scris grație implicării unor cunoscuți și valoroși

oameni de știință români, printre care speologul academician Emil Racoviță, zoologul ecolog academician Grigore Antipa și botanistul Alexandru Borza, membru post-mortem al Academiei Române (1990). În prezent, diversitatea solicitărilor transmise Comisiei demonstrează utilitatea funcționării acesteia. În același timp, relevă mulțimea aspectelor care se cuvin îmbunătățite, din grija față de natură și respect față de generațiile următoare de tineri.

Cătălin Mosoia: *Ce ne puteți spune despre începuturile Comisiei pentru Ocrotirea Monumentelor Naturii?*

Cătălin Tănase: Protecția naturii a fost în centrul atenției primului Congres al naturaliștilor, care s-a desfășurat, la Cluj, între 18-21 aprilie 1928. Această manifestare cu participare internațională a fost organizată la inițiativa botanistului Alexandru Borza, iar președintele acestui congres a fost o personalitate a științei românești, academicianul Emil Racoviță. Ecourile congresului s-au concretizat în 1930, când, prin Decret Regal, s-a înființat *Comisiunea Monumentelor Naturii*, în subordonarea directă a Ministerului Agriculturii și Domeniilor, odată cu promulgarea primei *legi pentru protecția monumentelor naturii din România*, la 4 iulie 1930.

În anul 1931, tot la inițiativa botanistului Alexandru Borza, s-a constituit un comitet – de asemenea, aprobat printr-un document regal – alcătuit din șase persoane: Alexandru Borza, botanist, președintele Uniunii Geobotanice a Carpaților, secția română; Emil Racoviță, speolog, rectorul Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj; Andrei

* Expert comunicarea științei, Biroul de comunicare al Academiei Române

Popovici-Bâznoșanu, zoolog, profesor la Universitatea din București; George Vâlsan, geograf, profesor la Universitatea din București, membru al Academiei Române (1920); Frederic Kepp, profesor la Liceul „Samuel von Brukenthal” din Sibiu, președintele organizației numite Societatea Carpatină Ardeleană a Turiștilor, și Toma Ionescu, director general în cadrul Ministerului Agriculturii și Domeniilor. Toți cei șase membri au convenit ca profesorul Bâznoșanu, profesând și locuind în București, să reprezinte comisia la întâlnirile care se organizau aproape zilnic la minister. Astfel, Andrei Popovici-Bâznoșanu a fost primul președinte al comisiei.

Cătălin Mosoia: *Care au fost motivele care au condus la înființarea Comisiei pentru Ocrotirea Monumentelor Naturii?*

Cătălin Tănase: Scopul înființării comisiei a fost inițierea unor măsuri privind declararea monumentelor naturii, inventarierea și aplicarea celor mai adecvate măsuri pentru ocrotirea acestora. Alexandru Borza atrage atenția asupra unor specii, printre care floarea-de-colt, cunoscută și sub numele de floarea-Reginei. Această plantă, deși crește în locuri foarte greu accesibile, era culeasă și ulterior comercializată. Alexandru Borza susține reglementarea unui cadru legal prin care să se interzică atât colectarea, cât și vânzarea acestei plante deosebite. De altfel, floarea-de-colt este reprezentată în sigla Comisiei Monumentelor Naturii, în semn de recunoaștere față de această specie amenințată de culegători, precum și în semn de maximă apreciere a botanistului Alexandru Borza. Precizez că în atenția comisiei nu erau numai specii de plante, ci și specii de animale, în mod expres protejarea celor care prezentau interes pentru vânat.

De altfel, în anul 1933, se completează componența Comisiunii Monumentelor Naturii cu următorii membri, care erau numiți onorific pentru o perioadă de 6 ani: Mihai Haret, președintele Touring Clubului României, București; Ionel Pop, avocat, deputat, redactor al revistei vânătoarești „Carpații” din Cluj, și Nicolae Săulescu, director general, șef al Serviciului Vânătoare și Pescuit în Apele de Munte, din cadrul Ministerului Agriculturii și Domeniilor. Drept urmare a afilierii acestora la Comisie reiese clar faptul că apăreau și pro-

bleme care presupuneau aprobări, pentru vânzarea unor exemplare – unele, poate protejate, toate însă de importanță științifică deosebită. Așa pot să-mi explic prezența acestor persoane.

În anul 1933, au fost declarate monumente ale naturii, specii de păsări și mamifere, între care toate speciile de vulturi, capra neagră și râsul. De asemenea, au fost inițiate discuții privind declararea ursului brun ca monument al naturii, însă această specie a fost protejată doar prin legea vânătorii.

1935: Parcul Munții Retezat, primul parc național din România

Vreau să mai menționez un aspect deosebit de important: declararea primelor arii protejate din România. Încă de la început s-a atras atenția asupra Parcului Munții Retezat. Este o zonă de interes biologic pentru floră și faună, pentru relieful glaciatic, pentru aspecte geologice și de peisaj, dar și pentru evoluția vieții. Sunt autori remarcabili care în acea perioadă au publicat lucrări științifice privind aceste aspecte, între care menționez pe Alexandru Borza, considerat „părintele spiritual al Parcului Național Retezat”, și acad. Erasmus Julius Nyárády (1881-1966). Urmare a acestor demersuri, în 1935, Parcul Munții Retezat fost declarat primul parc național din România.

În aceeași perioadă s-a analizat potențialul floristic și faunistic al Pădurii Letea din Delta Dunării, fiind remarcate speciile de păsări și habitatele în care acestea trăiesc. De asemenea, s-a pus problema protecției bujorului de munte sau smiridarul, care se găsește în Retezat, Făgăraș, Bucegi, Muntele Roșu din Masivul Ciucaș, Munții Rodnei, Călimani și Ceahlău, precum și problema protecției exemplarelor de capră neagră.

Cătălin Mosoia: *Momentul declarării primului parc național din România se încadrează în perioada în care s-au înființat comisii regionale ale Comisiei pentru Ocrotirea Monumentelor Naturii (1933-1938).*

Cătălin Tănase: Problemele regionale erau complexe, organizarea administrativă și sistemul politic necesitau atenție deosebită pentru îndeplinirea obiectivelor Comisiei. Astfel, pentru eficientizarea activității CMN – care era subordonată Ministerului Agriculturii – s-au înființat subcomisii, potrivit Statutului Academiei Române

valabil atunci ca și în prezent. Acestea s-au numit *comisiuni* și s-au înființat pentru regiunea Ardeal, la Cluj, în 1933, pentru Oltenia, la Craiova, în 1936, pentru Moldova, la Iași, în 1938.

După război, structurile s-au reorganizat, iar din 1950 Comisia se numește ca în prezent, Comisia pentru Ocrotirea Monumentelor Naturii, și de atunci este subordonată Prezidiului și funcționează în cadrul Academiei Române. S-au înființat subcomisii ale CMN, mai întâi la Cluj, în 1955, la Iași, în 1956, la Timișoara, în 1958, la Craiova, în 1968.

Cătălin Mosoia: *Cum vă explicați preluarea Comisiei de către Academia Română de la Ministerul Agriculturii?*

Cătălin Tănase: Cel mai potrivit răspuns poartă amprenta academicianului Dumitru Mura-riu, vicepreședinte al Academiei Române: Comisia a trecut la Academia Română pentru că, inițial, a funcționat acolo unde de fapt, „lupul este stăpân la stână”, întrucât, evaluarea populațiilor speciilor de interes cinegetic era coordonată de persoane care nu acordau importanța cuvenită conservării biodiversității. Ulterior, s-a constatat un reviriment în tot ceea ce a însemnat diversitatea și complexitatea activităților comisiei, precum și în evoluția rețelei naționale de arii naturale protejate.

Cătălin Mosoia: *Comisia a intrat în coordonarea Academiei Române. Următorul pas a fost cunoașterea activității CMN: înființarea revistei „Ocrotirea naturii”.*

Cătălin Tănase: În perioada dinaintea publicării primului număr al revistei „Ocrotirea naturii” (1955), se tipărea trimestrial „Buletinul Comisiunii Monumentelor Naturii” – ultima sa ediție a apărut în 1944 –, iar în fondul de periodice al Bibliotecii Grădinii Botanice din Iași există majoritatea numerelor.

Colectivul de redacție era format din personalități din cadrul Academiei Române. Îl amintesc pe acad. Ion Th. Simionescu (1873-1944), care a excelat în domeniul științelor naturii aducând contribuții remarcabile în domeniul geologiei și geografiei, sau în cunoașterea florei și faunei României, precum și în domeniul ocrotirii naturii.

Până în 1990, textele publicate în Buletin și în revista „Ocrotirea naturii” erau de popularizare sau reprezentau acte normative în domeniul

protecției naturii, respectiv procese verbale de ședință, însă după 1990, articolele s-au adresat preponderent comunității științifice. Redacția Buletinului a funcționat la Grădina Botanică din Cluj, director al publicației pe toată perioada de apariție fiind Alexandru Borza.

După reorganizarea CMN în cadrul Academiei Române, se reia în anul 1955 publicația sub titlul inițial de *Ocrotirea Naturii*, apoi de *Ocrotirea Naturii și a Mediului Înconjurător*, cu o apariție anuală până în 1964, apoi cu două numere pe an. Revista și-a încetat apariția în anul 2001, însă la inițiativa președintelui CMN din perioada respectivă, ornitologul Dan Munteanu, membru corespondent al Academiei Române, s-a încercat reluarea publicării revistei, serie nouă, demers care s-a concretizat, din păcate, doar prin apariția unui singur număr, în anul 2010.

Cătălin Mosoia: *Urmează?*

Cătălin Tănase: Ne-am propus să reluăm începând cu anul acesta editarea revistei „Ocrotirea naturii”. Va fi o publicație online care se va adresa publicului larg. De asemenea, se lucrează la site-ul web al Comisiei pentru Ocrotirea Monumentelor Naturii și, în curând, va fi public. Totodată, pregătim aniversarea Centenarului Comisiei din anul 2030 prin centralizarea documentelor de arhivă.

Cătălin Mosoia: *Printre solicitările recente pe care Biroul de comunicare și relații publice al Academiei Române le-a direcționat către Comisie s-a aflat și cea a unui cercetător doctorand de la Universitatea din Innsbruck, care intenționa să investigheze anume plante rare din România.*

Cătălin Tănase: Solicitarea se referea la colectarea pentru analize genetice a unor frunzulițe de la indivizii unor specii cu statut special de protecție din genul *Astragalus* (popular cosaci). Cel mai frecvent primim solicitări de derogare pentru colectare în scop științific de la institute de cercetare, dar și de la tineri doctoranzi care studiază biodiversitatea sau teme de biologie moleculară. Doctorandul austriac a primit avizul favorabil din partea CMN pentru colectarea materialului biologic. Mai departe, el trebuia să se adreseze administrației rezervațiilor ariilor protejate unde se găseau speciile respective sau agențiilor locale

de protecția mediului, respectiv două rezervații din Transilvania (județul Cluj) și una din Moldova (județul Vaslui).

Doresc, ca împreună cu colegii membri în Comisie, să clarificăm următoarele chestiuni: pentru solicitările, mai ales cele în scop științific, noi propunem avizarea, după analiza documentațiilor pe care le primim, însă aprobarea derogării o acordă doar reprezentantul legal, adică ministrul de resort, ministrul mediului, apelor și pădurilor.

Mai departe noi nu știm ce se întâmplă, deși sunt aspecte foarte importante. În cazul anumitor specii de plante sau de animale este foarte important de cunoscut ce s-a întâmplat cu indivizii care alcătuiesc populația respectivă, tocmai pentru a avea o raportare cât mai exactă în timp și spațiu, dar mai ales pentru solicitări similare.

În general, știm unde să apelăm să obținem aceste informații, dar este bine să le avem și la Comisia pentru Ocrotirea Monumentelor Naturii. Spun aceasta, pentru că sunt situații când nu avizăm unele solicitări. De altfel, mai ales când este vorba de urs și de alte carnivore mari, derogarea se poate aproba cu dovezi că nu există alte măsuri prin care populația respectivă nu poate fi controlată și, mai important, nu este afectată evoluția populației respective.

Suștinem necesitatea întocmirii în fiecare an a unor situații centralizate care să ofere informații privind monitorizarea bioresurselor la nivel național. Ca alternativă a supraexploatarea bioresurselor recomandăm introducerea în cultură a unor specii de plante medicinale, arbuști fructiferi sau ciuperci comestibile, deoarece acestea nu sunt resurse inepuizabile, ci depind de factori naturali care diferă de la un an la altul. Astfel, uneori bioresursele pot fi însemnate, iar altele pot fi reduse cantitativ.

Cătălin Mosoia: *Comisia pentru Ocrotirea Monumentelor Naturii – CMN este alcătuită din specialiști în multe domenii ale științei. Cum gestionați funcționarea Comisiei din această perspectivă multidisciplinară?*

Cătălin Tănase: Membrii CMN sunt biologi – botaniști și zoologi, geografi și geologi, silvici sau ecologi. Cu alte cuvinte, expertiza membrilor CMN acoperă foarte bine orice solicitare privind specii, resurse geologice, habitate și peisaje. Dacă apar solicitări care necesită consultări

suplimentare atunci apelăm la colegi care sunt membri în cadrul Subcomisiilor pentru Ocrotirea Monumentelor Naturii din cadrul filialelor Academiei Române. Niciodată o solicitare nu rămâne la nivelul unei discuții într-un birou. Toate solicitările care necesită clarificări suplimentare, le justificăm și argumentăm, în corespondența cu solicitantul. Au fost cazuri în care am avizat o solicitare doar dacă a fost îmbunătățită. O sumară statistică arată că, în 2023, am solicitat refacerea și completarea a 79 de studii pentru evaluarea bioresurselor pentru exploatare în scop economic dintr-un număr de 494 de studii științifice care au fost înregistrate la CMN.

Cătălin Mosoia: *Cum ați putea grupa solicitările care ajung la CMN?*

Cătălin Tănase: Cele mai multe sunt solicitări de avize pentru recoltare, dacă sunt plante, capturare, dacă sunt animale, cu alte cuvinte bioresurse din medii naturale care sunt exploatate în scop economic.

CMN nu avizează solicitări din care rezultă recoltarea sau capturarea din arii naturale protejate. Ne confruntăm cu situații speciale, mai ales în cazul solicitărilor privind cotele de vânătoare, întrucât animalele se deplasează dintr-un loc în altul. Dacă este cazul, atenționăm atunci când pot exista suprapuneri cu situri de interes comunitar, care sunt parte integrantă a rețelei europene de arii protejate Natura 2000. Sunt și discuții cu solicitanții, uneori neplăcute. De exemplu, cele care au vizat cu multă insistență vânarea unor exemplare de cocoș de munte. În cele din urmă, membrii CMN au propus neavizarea, atât în 2022, cât și în 2023. Un alt exemplu: melcii pot fi capturați numai dacă au ajuns la maturitate, adică atunci când cochiliile acestora prezintă o anumită dimensiune, în conformitate cu caracteristicile speciei.

Cătălin Mosoia: *Pare greu de crezut că, uneori, dovezile științifice nu sunt de ajuns. Sunt activități care își propun să obișnuiască potențialii solicitanți cu adevărul relevant științific?*

Cătălin Tănase: Cunosced genul acesta de activități și din cadrul Societății Micologice din România, o asociație care are persoane cu pregătire în domeniul micologiei, dar și amatori. Cu prilejul fiecărui sezon de recoltare, membrii societății

prezintă celor interesați aspecte referitoare la identificarea ciupercilor otrăvitoare și a celor comestibile, precum și care sunt principiile colectării lor – pentru că nu trebuie să folosești târnăcopul, așa cum se procedează în anumite regiuni la recoltarea trufelor. Apoi, în scop educativ, se organizează o expoziție cu tot materialul colectat și sunt oferite explicații. În general, organizăm tabere micologice în locuri accesibile și importante din punct de vedere agroturistic, unde aceste resurse naturale pot fi valorificate sustenabil.

În cadrul Subcomisiei CMN de la Iași, organizăm în cadrul Zilelor Academice Iașene, împreună cu studenții și doctoranzii, cel puțin o dată pe an, expoziții de ciuperci proaspete colectate din ecosisteme naturale. Locul preferat pentru prezentarea expozițiilor este Grădina Botanică, pentru că acest loc este frecventat de vizitatori din toate categoriile de vârstă, adulți, dar și copii. În prezent, oamenii preferă să iasă tot mai mult în natură.

Cătălin Mosoia: *Grădina Botanică din Iași este o arie naturală intraurbană care se întinde pe o suprafață de 90 de hectare.*

Cătălin Tănase: Grădina Botanică din Iași este arie naturală protejată – prin Hotărârea nr. 8 a Consiliului Județean emisă în 1994 –, fiind declarată parc dendrologic, organizată în zece secții tematice, unde sunt cultivate specii de plante din toate regiunile biogeografice ale României, dar și de pe alte continente.

Cătălin Mosoia: *Ca profesor universitar, lucrați cu studenții în Grădina Botanică?*

Cătălin Tănase: La modulul de master, predau strategii în conservarea biodiversității, iar unele cursuri și lucrări practice le organizez în Grădina Botanică. În plus, implicăm studenții și în activitățile Subcomisiei pentru Ocrotirea Monumentelor Naturii de la Iași.

Îmi aduc aminte că în perioada studenției am cunoscut Academia Română, prin intermediul Subcomisiei CMN de la Iași care a fost coordonată în calitate de președinte, mai bine de trei decenii, de profesorul nostru, academician Constantin Toma (1935-2020), personalitate care a excelat în domeniul biologiei vegetale, cu contribuții remarcabile în ceea ce privește ocrotirea speciilor și a habitatelor din regiunea Moldovei. În luna noiembrie

1985 s-a organizat prima ediție a Zilelor Academice Iașene. Această manifestare a fost precedată de o serie de întâlniri între profesori și studenți – de exemplu, cu matematicianul academician Viorel Barbu, care, în acea perioadă, era rectorul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Aceste întâlniri au fost pentru mine adevărate lecții pe care le-am reținut prin pasiune, nu neapărat cu gândul că voi avea șansa vreodată să pot organiza și eu ceva similar. Pur și simplu, s-a întâmplat să fie așa.

Cea mai recentă ediție a Zilelor Academice s-a desfășurat în octombrie 2023 și a avut ca temă biodiversitatea în mediul urban. Subcomisia CMN de la Iași împreună cu CMN au organizat și o reuniune de tip workshop la care au participat profesori, studenți de la Facultatea de Biologie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, specialiști de la Agenția de Protecția Mediului Vrancea și Iași, de la Complexul Muzeal de Științele Naturii din Bacău, de la Banca de Resurse Vegetale „Mihai Cristea” din Suceava, de la Universitatea Tehnică „Gh. Asachi”, de la Facultatea de Știința Mediului. După ce au fost susținute comunicări științifice s-a organizat o aplicație biologică în Grădina Botanică.

Cătălin Mosoia: *Înțeleg că v-ați întâlnit cu Academia Română prin intermediul profesorilor dumneavoastră și al Comisiei pentru Ocrotirea Monumentelor Naturii – CMN, pe care, în prezent, o coordonați. Ce reprezintă Academia Română pentru dumneavoastră?*

Cătălin Tănase: Academia Română a fost întotdeauna ocazia fericită de a întâlni și de a lucra cu personalități remarcabile, adevărate modele în societate, care asigură continuitate în ceea ce privește abordarea științifică a problemelor dintr-un anumit domeniu de specialitate. Academia Română este o entitate dinamică prin institutele pe care le coordonează, implicit prin intermediul cercetătorilor. Academia Română își păstrează primul loc la nivel național, raportat la vizibilitatea internațională a rezultatelor științifice publicate, ceea ce pentru noi este ca aerul pe care îl respirăm. În ceea ce privește recrutarea tinerilor cu drag de carte, de remarcat este preocuparea conducerii Academiei Române față de școala sa doctorală – Școala de Studii Avansate a Academiei Române –, care

promovează interdisciplinaritatea între diferite domenii de cercetare.

Cătălin Mosoia: *Care este obiectivul pe care Comisia pentru Ocrotirea Monumentelor Naturii și l-a propus pentru acest an?*

Cătălin Tănase: Oricare ar fi obiectivul pe care ni-l propunem, depindem de legislația în domeniul mediului. De aceea, m-aș raporta mai întâi la acest aspect. Membrii CMN sunt specialiști recunoscuți prin rezultatele științifice, dar indiferent de acțiunile noastre, nu vom putea avea întotdeauna imaginea imaculată în spațiul public, așa cum merităm, pentru munca de echipă responsabilă și, în majoritatea situațiilor, voluntară.

Ne-am bucura ca în perioada următoare să reușim, împreună cu ministrul mediului și reprezentanții Direcției Generale Biodiversitate din cadrul Ministerului Mediului, Apelor și Pădurilor, Agenției Naționale pentru Protecția Mediului, Agenției Naționale pentru Aarii Naturale Protejate, Administrației Biosferei Delta Dunării, Regiei Naționale a Pădurilor, să convenim asupra modificărilor din Ordinul 410/2008, care se referă la îmbunătățirea cadrului legal pentru procedura de autorizare a activităților de recoltare, capturare și/sau achiziție, și/sau comercializare, pe teritoriul național sau la export, a florilor de mină, a fosilelor de plante și a fosilelor de animale vertebrate și nevertebrate, precum și a plantelor și animalelor din flora și fauna sălbatică și a importului acestora. De asemenea, în această perioadă există constituit un grup de lucru prin ordin de ministru, care analizează îmbunătățirea cadrului legal pentru conservarea carnivorelor mari. Acestea ar fi obiective imediate, deși nu depind exclusiv de membrii CMN.

Cătălin Mosoia: *Înțeleg că încă suntem în perioada armonizării legislative?*

Cătălin Tănase: Într-un fel, da. Cert este că, în acest moment, din articolele procedurii menționate, nu se înțelege clar, cine colectează sau capturează categorii de bioresurse, de unde provin și în ce cantități sunt colectate sau capturate, și nici unde ajung acestea.

Anul trecut, pe mult discutatul subiect „nivelul de prevenție și intervenție la urs”, Minis-

terul Mediului, Apelor și Pădurilor a solicitat avizul CMN pentru proiectul de ordin privind prevenirea pagubelor și a accidentelor provocate de această specie, sacrificarea a 426 exemplare de urs brun pentru prevenție și a 55 exemplare pentru intervenție. Academia Română, cu argumente științifice prezentate de membrii CMN, a rămas fermă asupra cifrelor propuse, adică 140 de exemplare pentru prevenție și 80 exemplare pentru intervenție, chiar dacă presiunea externă a fost considerabilă, iar variantele prezentate în spațiul public, cel mai adesea, nu reflectau poziția susținută de membrii CMN.

Cătălin Mosoia: *Domnule profesor, cum v-ați dezvoltat gândirea critică?*

Cătălin Tănase: Citind foarte mult, analizând și observând totul cu foarte mare atenție, până la cel mai mic detaliu. Adesea intuiția m-a ajutat foarte mult. Nu îmi pierd niciodată speranța, sunt încrezător mai ales în ceea ce depinde de mine. Nu pot să contrazic pe nimeni atunci când nu am argumente solide și nici variante convingătoare. Țintesc doar adevărul pentru care sunt dispus să merg oriunde și oricât pentru dovedirea acestuia. Întotdeauna am susținut fără nicio condiționare pe toți cei care au dorit să construiască durabil.

Cătălin Mosoia: *Înțeleg că rezistența la efort este o trăsătură a personalității dumneavoastră. Probabil provine în urma sportului de performanță pe care l-ați practicat.*

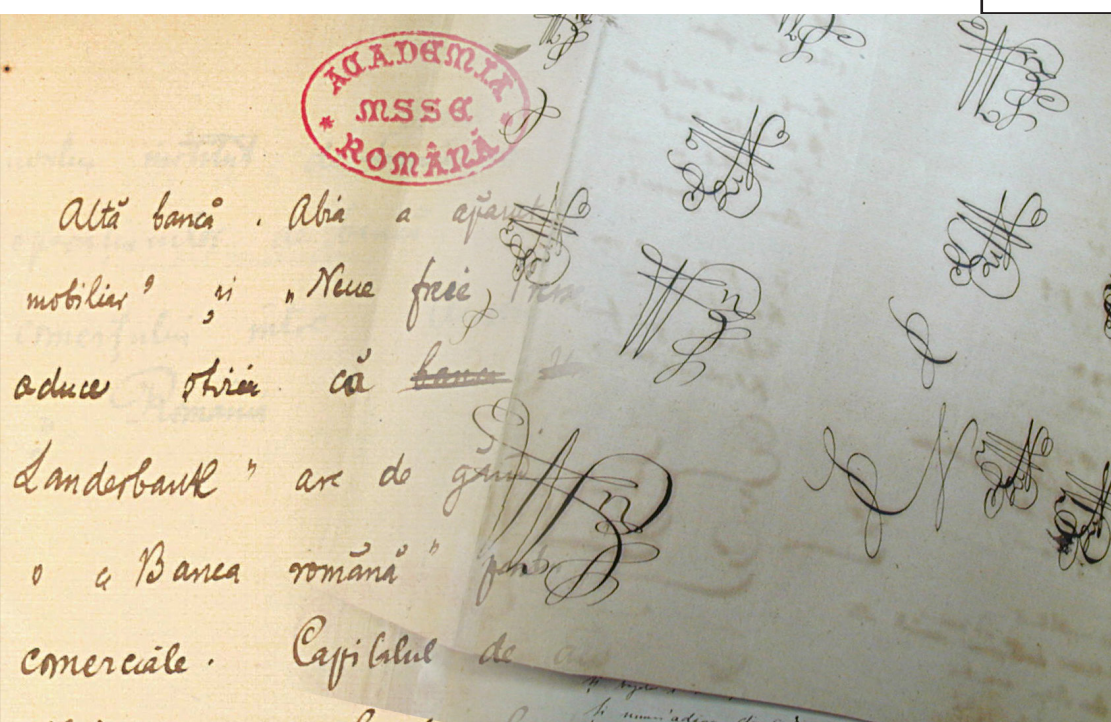
Cătălin Tănase: Atletism. Alergător de cursă lungă. Campion național școlar cu record pe distanța de 1.500 m (Reșița, 1978), medaliat în curse de semifond, fond și cros. Posibil.

Cătălin Mosoia: *Cum s-a născut pasiunea dumneavoastră pentru biologie?*

Cătălin Tănase: Pasiunea pentru biologie o am de când mă știu. Primele vacanțe după ce am devenit școlar le-am petrecut la rude, urmași de răzeși, de la care am învățat rosturile importante din viața satului, despre culturile ogoarelor sau îngrijirea animalelor, dar mai ales am cutureierat fascinat toate pădurile de unde păstrez cele mai frumoase amintiri ale copilăriei.

13 martie 2024

Cultură scrisă



Chipul interior al creației (sau discurs despre perenitate)

A.C. Cofan*

Rezumat: În următorul eseu, aducem în fața cititorului o problemă de istorie literară: drumul manuscriselor lui Eminescu de la ignorare la interesul unui public larg, de la cercetători la simpli studenți. Pas cu pas, arătăm cât de greu a fost să fie publicat, în România comunistă, jurnalele celui mai important poet, de la care începe, pentru noi, Poezia cu majusculă.

Cuvinte-cheie: manuscrisele lui Eminescu, filosoful Constantin Noica, Academia Română, Revista „Caiete critice”, Eugen Simion

Abstract: In the following essay, we are bringing in front of the reader a matter of literary history: the way of Eminescu's manuscripts from oblivion to interest of a wide public, from researcher to simple students. Step by step, we are showing how hard was to be published, in a communist Romania, the note-books of the most important Romanian poet, from who begin, for us, the great poetry.

Key-words: Eminescu's manuscripts, philosopher Constantin Noica, Romanian Academy, Critical Notebooks Magazine, Eugen Simion

Avatarurile tipăririi manuscriselor lui Eminescu, după moartea poetului, am dori să le luăm în colimator în rândurile ce urmează, dar nu înainte de a formula câteva observații privitoare la încercările de revizuire ale valorilor culturale, întreprinsă mai vociferant în perioada postcomunistă. În perioada de dinainte, a regimului comunist, s-au întreprins regulat acțiuni culturale (simpozioane, colocvii, festivități, conferințe, volume omagiale) de mare amploare care au

dus la nașterea și menținerea unui adevărat cult național al poetului din Ipotești. Când studiem presa anilor 1965-1979 pe un număr important de cotidiane, lunare, săptămânale de prim rang și cu influență asupra publicului, constatăm că de numele lui Eminescu se leagă numeroase abordări, demersuri științifice sau vulgarizatoare, studii critice, monografii, articole omagiale și că nu există nicio publicație, critic sau publicist mai mărunț, care să nu-și lege numele de opera și viața Poetului. Și încă mai sunt. De pildă, studenții de la Literele bucureștene, anual, erau solicitați într-un concurs de interpretări din opera poetului, al căror premiu consta în publicarea intervenției într-un volum special și aniversar. Tonul și stilul tuturor acestor eforturi și contribuții era unul înalt, imnic, de preamărire și laudă, fără nicio umbră de reproș critic. Numeroasele studii (nu vom enumera aici lista enormă de lucrări, care nu ar încăpea în dimensiunile unui simplu articol) dedicate poetului *Florii albastre* au pus bazele *eminescologiei*, iar a fi eminescolog a ajuns să fie o profesie în sine.

Azi, ce a mai rămas din toate acestea?

Au mai rămas celebrările anuale de la Academia Română și titlul de poet național, legat de numele lui Mihai Eminescu și ne întrebăm dacă sunt desuete. Și au mai rămas tinerii poeți ai zilelor noastre, la 30 de ani de la desființarea comunismului, poeți *en herbe* care încă mai poartă o imperceptibilă infuzie a stilului eminescian în modul cum se concep sau se văd în discursul liric, prin prezența vreunei sintagme, a imaginării irealității, a unui fior liric, a unei culori, a unui ritm sau a unei rime (din cele de lux precum „dascăl – recunoască-l”) ceea ce înseamnă, fără dubiu, că

* Cercetător științific, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, București

încă se exercită o înrăurire ascunsă asupra spiritului junilor creatori de poezie (îndeosebi asupra părții inconștiente a spiritului lor), chiar fără să-i fie limpede acest lucru celui înrăurit. A venit, însă, și contestarea dinspre generația anilor '80, spre finalul regimului comunist, când el, ca să spunem așa, trăgea să moară. A venit dinspre ei și s-a răspândit ca o otravă instilată prin luările de poziție din ce în ce mai numeroase, sub titulatura *revizuirii critice*, în publicațiile de după 1989, una dintre acestea fiind și „Dilema”, unde scria în acest sens Mircea Cărtărescu. Nu e rău să fie dezbătute într-un stil critic echilibrat valorile culturale, *sine ira et studio*, când mai mult rău poate face lauda fără măsură și nediscriminatorie, dar nu cu intenții clare de demolare și desființare, căci ce vom pune în loc?

Ce mai putem spune astăzi despre Eminescu a cărui cotă valorică a cunoscut atâtea fluctuații în receptarea sa de către critică și de către marele public, de-a lungul timpului, rămânând totuși o piatră de încercare pentru oricine simte și trăiește românește? Este cunoscut, repet, că la Academia Română, în fiecare an, în preajma datei de naștere a poetului, se organizează cu sobrietate o sesiune de comunicări, în care academicieni prestigioși, profesori universitari importanți, din marile centre universitare românești (Cluj, Iași, București, Timișoara), mari gânditori și intelectuali români fac un efort meritoriu de a arunca o privire proaspătă și inovatoare asupra operei antume și postume a poetului. În urmă cu zece ani s-a comemorat la Academia Română o cifră rotundă, 125 de ani de la moartea poetului, iar conferința s-a numit „125 de ani după Eminescu”. Coborând din aula înaltului for academic, putem constata interesul, poate nu din ce în ce mai ridicat, dar cel puțin constant pentru opera și viața poetului, a numeroși cercetători și din țară și din străinătate. Astfel, numărul 6 din iunie 2014, al revistei patronate de Academia Română, „Caiete critice”, este dedicat monografic și în întregime lui Mihai Eminescu. Cercetătoarea Bianca Burță-Cernat recenzează o carte recentă a romanistei Gisèle Vanhese despre critica genetică, studiu care relevă, în fond, un alt Eminescu, un Eminescu diferit față de cel al studiilor românești. Pe lista acestora, după Revoluție, intră o serie de interpretări dinspre text spre analize

stilistice și teoretice, abordările socio-literare și ale conexiunilor dintre estetic și ideologic, studiile interculturale. Și pentru a vedea că interesul pentru Eminescu nu s-a stins deloc să-i cităm pe câțiva (mai tineri sau mai hârșiți în exegeze) dintre harnicii condeieri și trudituri ai decelării înțeleșurilor din universul eminescian: George Gană, *Melancolia lui Eminescu* (2002), Mariana Neț, *Eminescu altfel: limbajul poetic eminescian – o perspectivă semiotică* (2002), Monica Spiridon, *Eminescu – o anatomie a elocvenței* (1994), Iulian Costache, *Eminescu, negocierea unei imagini* (2008), Iliana Gregori, *Eminescu la Berlin* (2002), Caius Dobrescu, *Eminescu – imaginarul spațiului privat, imaginarul spațiului public* (2004), Gisèle Vanhese, *Portrait d'un dieu obscur* (PUF, Paris, 2011).

Între 2004-2009 s-a încheiat editarea ultimelor patru volume din manuscrisele eminesciene, într-un proiect demarat în anii '70 de Constantin Noica și pentru realizarea căruia el s-a luptat mulți ani. Academicianul Eugen Simion a dus la capăt un proiect necesar, început de înaintași și despre care răuvoitorii au comentat că „a făcut mari găuri în bugetul de stat”.

Despre aceste eforturi legate de editarea manuscriselor lui Eminescu și despre periplul lor în timp mai vreau să vorbesc pe scurt în articolul de față.

Cele 44 de caiete ale lui Eminescu, care însumează aproximativ 9 000 de file (cum spune Noica), au avut o istorie zbuciumată. Cel care a pus mai mult la suflet aducerea la lumină în fața publicului larg a acestora a fost în special filosoful bucuriilor simple (*mathesis*). Cercetător la Institutul de Logică, el a descoperit, spre sfârșitul anilor '60, la Biblioteca Academiei, unul dintre manuscrisele poetului și a realizat că nu se pot publica, deoarece o mare parte din laboratorul de creație pe care-l reprezentau s-ar fi pierdut și că e nevoie de mijloace speciale de editare, la vremea aceea extrem de dificil de procurat (xeroxarea). În același timp, a constatat că mari eminescologi, precum Edgar Papu, sau critici literari de certă valoare și vocație, precum Ion Negoitescu, nu văzuseră niciodată manuscrisele poetului, deși scriseseră studii importante despre ele, pentru simplul motiv că accesul la ele era foarte dificil, se obținea cu mare greutate permisiunea de a le

cerceta la bibliotecă. Trebuia făcut ceva pentru ca manuscrisele să nu mai fie ținute sub obroc și să ajungă și pe mâna unor tineri cercetători, pentru care ar fi însemnat o învățătură esențială despre mișcările și sfâșierile interioare ale sufletului său, despre setea de cunoaștere și preocupările mai puțin elevate ale unui om de geniu, despre cum a ajuns, trecând prin etape de rescriere succesivă, la variantele finale ale atât de cunoscutelor sale versuri. Astăzi, ca și în urmă cu o sută de ani, a cerceta manuscrisele eminesciene este o obligație morală și profesională pentru cine scrie despre opera și viața lui Eminescu.

Cum au ajuns ele în atenția cercetătorilor?

La moartea poetului, Slavici i-a dus lui Maiorescu două lăzi mari cu manuscrise. S-a aflat că într-una dintre ele se găseau manuscrise de ale lui Eminescu. Maiorescu n-ar fi vrut să le dea publicității. Pentru Maiorescu, opera lui Eminescu era reprezentată de cele 90 de poezii antume date spre publicare de mentorul Junimii. Restul conta mai puțin, era doar maculatură. Dar, după douăzeci de ani, prin 1901-1902, a început o campanie de presă în legătură cu aceste manuscrise. Și atunci Maiorescu le-a depus la Academie, pentru a fi la îndemâna cercetătorilor. Din aceste manuscrise vin toată poezia postumă și toată proza lui Eminescu. Văzând însă că mai cuprind și alte lucruri, cum ar fi liste de datorii bănești, liste de rufe duse la spălat, pornografii, exerciții de greacă și de franceză, exerciții de matematică, traduceri din germană, ciorne de piese de teatru într-un act, criticul Ibrăileanu a declarat că „*îl compromitem pe Eminescu*” și că mai bine „*Maiorescu le-ar fi ținut sub șapte lacăte și să nu le fi dat la Academie*”.

Dar, prin 1904, a început Ion Scurtu să scoată esențialul din aceste manuscrise într-o ediție care a rămas de referință. El era un remarcabil cercetător și, mai ales, ceea ce trebuie pentru înțelegerea manuscriselor lui Eminescu, germanist. S-a dovedit și un excelent editor al lui Eminescu, dar, din păcate, a murit în timpul Primului Război Mondial, la Budapesta.

Primul care a realizat că e necesară o optică schimbată asupra manuscriselor și a creației lui Eminescu a fost Nicolae Iorga, care a înțeles că nu perfecțiunea (cum voiau Maiorescu și Ibrăileanu) conta, ci deplinătatea unei conștiințe

de cultură, complexitatea umană și creatoare și nu perfecțiunea genialității. Nicolae Iorga a declarat, după ce a trecut repede prin aceste manuscrise: „*Orice rând din Eminescu trebuie făcut cunoscut*”. N-a spus *tipărit*, ci făcut cunoscut, deoarece și-a dat seama că sunt lucruri care nu se pot tipări, ci trebuie facsimilate (reproduse prin fotografiere).

Apoi, a venit Călinescu, divinul critic, care i-a citit manuscrisele și a dat neîntrecuta sa *Viață a lui Mihai Eminescu*, în care l-a demitizat pe Eminescu (cine nu-și amintește portretul unui Eminescu adolescent și tânăr, vagabond, dormind pe paiele dintr-un grajd, pe când umbla prin țară cu diferite trupe de teatru ale lui Pascaly, Iorgu Caragiale sau Fanny Tardini), dar l-a și investit cu valoarea incontestabilă a geniului, într-o arborescentă, răsunătoare și encomiastică frază de la finalul monografiei sale: „*Astfel, s-a ivit cel mai mare poet pe care l-a avut și-l va avea pământul românesc. Ape vor seca în albie și peste locul îngropării sale va răsări pădure sau cetate...etc etc*”. Și Călinescu a afirmat: „*Nu e nimic de făcut cu caietele astea decât să fie redată întocmai*”.

În fine, Perpessicius a dat la iveală minunata sa ediție și a făcut o uimitoare treabă, de benedictin. Dar el lasă impresia că lucrurile se reduc la poezie și că, în caietele lui Eminescu, nu se găsește decât un extraordinar poet. Dar Perpessicius nu-l putea acoperi în întregime pe Eminescu, deoarece, așa cum se știe, nu era pus la punct în materie de limbă germană, nu era germanist, și a rămas nedumerit și depășit de ceea ce ieșea din sfera lui de competență.

Nimeni, însă, nu a pus problema, până la Constantin Noica, a facsimilării manuscriselor eminesciene. De ce a tipăririi integrale? Pentru că, în viziunea filosofului de la Păltiniș, Eminescu este ceea ce ne rămâne după ce a fost tipărit integral (și cunoscut integral). Și acest lucru dintr-un motiv foarte simplu, cum spune Noica: „*întregul e mai adevărat decât partea și miracolul este al întregului. Partea își are slăbiciunile ei*” (Noica, 1992: 72). Pentru cei care vor să dedice două-trei ore din timpul lor lecturării acestor manuscrise (acum la îndemâna tuturor celor care vor să le vadă la Biblioteca Academiei), ei vor descoperi o aspirație a unui „*omuleț*” (precizare care face referire la faptul că Eminescu era mic de statură,

dar neînchipuit de frumos) de la sfârșitul secolului al XIX-lea de a fi „*uomo universale*”.

Pentru că Eminescu a trăit cu rușinea de a nu ști tot și a vrut din tot sufletul să fie un om de cultură total, să pătrundă în toate sectoarele culturii, de la științe sociale și politice, la matematică, filosofie, economie, istorie, lingvistică și limbi străine. În fond, cultura (afirmă Noica) nu este ceva exterior, un mediu exterior, ca aerul, ca civilizația; ci trecerea mediului exterior în mediul interior. În manuscrisele lui, cercetătorii vor descoperi cu mare umilință aceste eforturi permanente de integrare a mării culturi și o deschidere uriașă spre tot. În caietele lui, n-o să fie găsit un Eminescu al

marilor tristeți, al melancoliilor poetice și nici al pesimismului filosofic din lirica lui. Aici, în laboratorul lui de creație, se întrupează din filă cu filă un chip interior al creatorului care avea *bucuria culturii* (Noica, 1992: 79).

Astfel, a vorbi încă despre Eminescu înseamnă a ține un discurs despre perenitate.

Referințe critice

Constantin Noica, *Introducere la miracolul eminescian*, Humanitas, 1992, București.

Rev. „Caiete critice”, nr. 6/ 2014 (pp. 7-19) sau versiunea online <http://caietecritice.fnsa.ro/wordpress/wp-content/uploads/2014/03/CC-6-2014.pdf>

O nouă sinteză monumentală a istoriografiei noastre – „Enciclopedie. Centenarul Războiului de Întregire și al Marii Uniri (2014-2020)”

Stoica Lascu*

După apariția, în 2021, a amplei (cinci volume, totalizând 2714 pp.) *Enciclopedii a scrisului istoric românesc* (sub egida Secției de științe istorice și arheologie a Academiei Române, în coordonarea academicienilor Victor Spinei și Dorina N. Rusu), iată că în următorul an slujitorii lui Clio fac să apară un alt tom monumental – *Enciclopedie. Centenarul Războiului de Întregire și al Marii Uniri (2014-2020). Bibliografie, manifestări științifice, monumente și însemne comemorative* (inițiator, autor și coordonator – prof. univ. dr. Ion I. Solcanu, de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași).

Și aceasta extrem de consistentă – are 1712 pagini, foarte bogat ilustrate color, cu numeroase facsimile și grafice – operă, ce potențează dimensiunea europeană a culturii noastre, reprezintă o atestare fără tăgadă a valorii scrisului istoric din ultimul timp. Este nu doar un simplu instrument de lucru, ci un veritabil tezaur național-cultural care atestă, pentru vremurile ce vin, profesionalismul istoricilor și devoțiunea românilor în cunoașterea și cinstirea marilor acte ale istoriei naționale.

Coautorii acestui impresionant tom – apărut la București, în 2022, sub egida a două edituri (Editura Univers Enciclopedic Gold / Editura Academiei Oamenilor de Știință din România); a fost lansată în mai multe localități din Țară: Iași, Oradea, Constanța, de asemenea, la Chișinău, iar la 20 martie 2024 și în Amfiteatrul „Ion Heliade Rădulescu” al Bibliotecii AR – sunt o suită de laborioși slujitori ai scrisului istoric din zilele noastre (fiecăruia i-a revenit responsabilitatea repertoriizării unui număr de județe, inclusiv Republica Moldova și Bucovina), recunoscuți pentru acri-

bia documentară de care dau dovadă: conf. univ. dr. *Adrian-Bogdan Ceobanu* (Universitatea „Al. I. Cuza” Iași), prof. univ. dr. *Valentin Ciorbea* (Universitatea „Ovidius” din Constanța), *Vasile Ciobanu* (cercetător științific I, Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu), prof. univ. dr. *Mihai Drecin* (Universitatea din Oradea), prof. univ. dr. *Ion Giurcă* (Universitatea Națională de Apărare „Carol I” din București); prof. univ. dr. *Corneliu Pădurean* (Universitatea „Vasile Goldiș” din Arad), prof. univ. dr. *Anatol Petrencu* (Universitatea de Stat din Chișinău); iar „colaboratori permanenți”: prof. dr. *Teodor Hașegan*, *Ionuț Munteanu* (este și „manager proiect”), *Oana-Elena Radu*.

Conținutul acestui foarte bogat și somptuos volum este împărțit în trei părți, precedate fiind de o lămuritoare *Prefață* (pp. 13-39), redată și în engleză, franceză, germană, semnată de coordonator: „Cercetările pentru publicarea celor două volume, desfășurate pe durata a trei ani, ne-au relevat o bibliografie imensă privind efortul de război al Armatei Române, dar și al tuturor categoriilor sociale din Regatul României și din teritoriile locuite de români, aflate sub dominația imperiilor austro-ungar și țarist. Istoriografia Războiului și a Marii Uniri cu care mă confruntasem depășea cu mult aspectele militare și rolul personalităților implicate în război, deși acestea aveau o pondere însemnată. Erau investigate și puse în lumină noi aspecte de viață economică, socială, culturală și diplomatică pentru ducerea războiului, pregătirea, realizarea și recunoașterea Marii Uniri. Într-un asemenea context ne-am întrebat dacă instituțiile de specialitate – Secția de istorie a Academiei Române, institutele și centrele de istorie ale Academiei

* Prof. univ. dr., Universitatea „Ovidius” din Constanța

sau facultățile de profil din centrele universitare importante ale Țării – au în vedere realizarea unei Bibliografii a Războiului și a Marii Uniri. Investițiile de natură bibliografică de pe parcursul primelor zece luni ale anului 2019 ne-au relevat demersuri individuale sau colective care inventariau, cu precădere, volumele și studiile privind Marea Unire și, accidental, Primul Război Mondial. Recunoscuți cercetători au fost interesați de personalitățile Marii Uniri, iar alții de recunoașterea Marii Uniri. Volumele amintite inventariau doar o mică parte a bibliografiei dintre 2014-2017-2018, având în vedere că majoritatea lor a văzut lumina tiparului în anul 2018” (pp. 14-15).

Fiecare dintre cele trei părți este precedată de un consistent *Studiu introductiv*, subsumat conținutului respectivei părți.

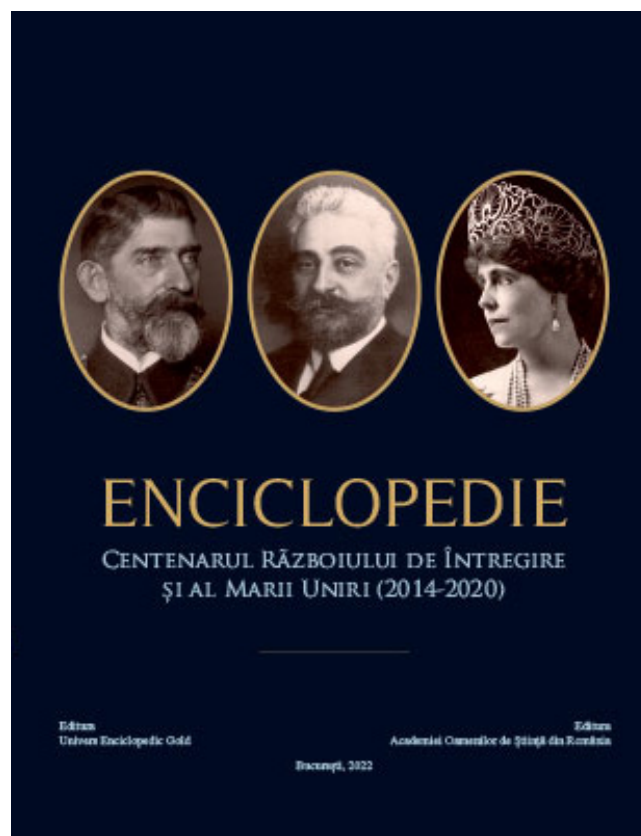
Dar, să enumerăm – întru lămurirea cititorului asupra arhitecturii și conținutului tomului – subtemele abordate.

Partea întâi. *Bibliografie* (pp. 43-472) 8973 poziții

Studiu introductiv. *De la Bibliografia Războiului pentru Întregirea Neamului la Bibliografia Centenarului Războiului de Întregire și al Marii Uniri* (autor: Adrian-Bogdan Ceobanu) (pp. 43-57: l.rom.; pp. 58-73: l.engl.; pp.74-90: l.franc.; pp. 91-107: l.germ.): „Indexarea unui număr atât de mare de titluri, aproape 9000, a determinat și o structură mai extinsă a bibliografiei, pentru a putea, în cele din urmă, să observăm anumite tendințe și direcții în istoriografia română a ultimilor șapte ani în studierea Primului Război Mondial și a Marii Uniri; o bibliografie nici selectivă, nici exhaustivă” (p. 53).

Partea întâi are 17 capitole, descrierile bibliografice (8973 repere) fiind organizate pe: a) cărți de autor, b) documente, c) jurnale, memorii, corespondență privată, d) ediții îngrijite, e) studii și articole.

Capitolul I. *Istoriografia Războiului de Întregire și a Marii Uniri* (pp. 109-133). Capitolul II. *Sinteze, studii, articole și documente privind România în timpul Războiului de Întregire* (pp. 134-184). Capitolul III. *România în anii neutralității (1914-1916). Basarabia, Bucovina, Transilvania la începutul Marelui Război* (pp. 195-205). Capitolul IV. *Intrarea României în Războiul de Întregire* (pp. 206-234). Capitolul V. *Campania Armatei Române în 1917* (pp. 235-242). Capitolul VI. *România, Basarabia, Bucovina și Transilva-*



nia sub impactul evenimentelor din Rusia (1917-1918) (pp. 243-254). Capitolul VII. *Marea Unire din 1918* (pp. 255-293). Capitolul VIII. *Viața politică, economică, social-culturală, presa și starea de spirit în Regat, Basarabia, Bucovina și Transilvania (1916-1918)* (pp. 294-310). Capitolul IX. *Acțiuni și atitudini ale românilor din afara Regatului în timpul Războiului de Întregire* (pp. 311-320). Capitolul X. *Biserica în timpul Războiului de Întregire și al Marii Uniri* (pp. 321-343). Capitolul XI. *Contribuția femeilor române la Războiul de Întregire. Organizații și acțiuni caritabile* (pp. 344-350). Capitolul XII. *Campania Armatei Române în Transilvania, Maramureș, Banat, Pocuția și Ungaria (1919-1920)* (pp. 351-359). Capitolul XIII. *Recunoașterea internațională a Marii Uniri* (pp. 360-390). Capitolul XIV. *Personalități din Războiul de Întregire: combatanți și eroi, făptuitori ai Marii Uniri* (pp. 391-444). Capitolul XV. *Militari și civili români în prizonierat / captivitate / refugiu* (pp. 445-449). Capitolul XVI. *Războiul de Întregire, Marea Unire și Artele* (pp. 450-461). Capitolul XVI. *Despre monumente și însemne comemorative închinete ostașilor și făuritorilor Marii Uniri* (pp. 462-472).

Partea a doua. *Manifestări științifice dedicate Războiului de Întregire și al Marii Uniri la Centenar* (pp. 473-731).

Studiu introductiv: *Inventarierea manifestărilor științifice dedicate Războiului de Întregire și Marii Uniri la Centenar* (autor: Adrian-Bogdan Ceobanu) (pp. 475-480: l.rom.; pp. 481-486: l.engl; pp.487-492: l.franc.; pp. 494-500: l.germ.: „Pentru unii ar putea părea un demers inutil, într-o perioadă în care accesul al Internet este unul facil. Dimpotrivă, ne-am confruntat cu situații în care am încercat să găsim programele unor congrese, conferințe, simpozioane internaționale, naționale, locale, dar fără succes. În unele situații *site*-uri create special pentru aceste manifestări nu mai sunt accesibile, iar în alte cazuri unde pe paginile de internet ale unor instituții nu se mai regăsesc programele manifestărilor științifice. Tocmai din acest motiv, am încercat să recuperăm, pe cât posibil, cronologia evenimentelor, iar acolo unde am știut că lucrările participanților au fost publicate integral sau în mare parte, am făcut trimiterea la volumul tipărit sau revista publicată” (p. 477).

Capitolul I. *Congrese și conferințe naționale / internaționale* (pp. 503-566). Capitolul II. *Simpozioane* (pp. 567-615). Capitolul III. *Sesiuni / colocvii / mese rotunde* (pp. 616-667). Capitolul IV. *Expoziții evocatoare ale Războiului de Întregire și a Marii Uniri* (pp. 668-731).

Partea a treia. *Monumente și însemne comemorative / aniversare închinare eroilor din Războiul de Întregire și făuritorilor Marii Uniri* (pp. 733-1550).

Studiu introductiv (datat: *Iași, de ziua nașterii Maicii Domnului, 8 septembrie 2022*; autor: Ion I. Solcanu) (pp. 735-755: l.rom.; pp. 757-777: l.engl; pp.779-800: l.franc.; pp. 803-825: l.germ.):

„Cât de cuprinzătoare este recunoștința societății românești în anii Centenarelor – al intrării României în războiul de Întregire, al unirii Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu Țara mamă, al apărării Marii Uniri din 1919 și al recunoașterii internaționale – pentru eroii și făptuitorii acestora este probată de inițiatorii și finanțatorii monumentelor comemorative și omagiale. Între inițiatori se impun de la distanță comunitățile rurale prin grija autorităților locale, Consilii și Primării, a preoților parohi – ortodocși, romano-catolici și greco-catolici –, a intelectualilor, îndeosebi profesorii de istorie, dar și persoane particulare descendente ale eroilor sau oameni de afaceri” (p. 745).

Capitolul I. *Ansambluri memoriale* (pp. 827-896). Capitolul II. *Obeliscuri comemorative* (pp. 897-980). Capitolul III. *Monumente comemorative compozite/ atipice* (pp. 981-1192). Capitolul IV. *Cruci comemorative* (pp. 1193-1269). Capitolul V. *Statui* (pp. 1271-1305). Capitolul VI. *Busturi* (pp. 1307-1400). Capitolul VII. *Plăci memoriale /comemorative/ aniversare fixate pe edificii* (pp. 1401-1486). Capitolul VIII. *Însemne memoriale: monede, timbre, medalii* (pp. 1487-1529). *Făuritorii Marii Uniri omagiați în monumente de for public și însemne comemorative* (pp. 1531-1550).

Volumul este completat cu *Repertoriul autorilor de monumente: sculptori, pictori, meșteri populari (în piatră și în lemn), ateliere de turnare a pieselor de bronz* (pp. 1551-1566), respectiv cu *Reviste, abrevieri* (pp. 1567-1575) și *Volume colective, abrevieri* (pp. 1576-1595).

Un foarte util index încheie ampla și reprezentativa operă a istoriografiei noastre de azi: *Indice de autori* (pp. 1596-1623), respectiv *Indice toponimic* (Manifestări științifice: pp. 1624-1641; Monumente și însemne comemorative: pp. 1642-1647).

Preocupări contemporane

ACADEMICA 2024



Dileme contemporane. Autonomia individuală de a refuza utilizarea internetului și comparația sa cu dreptul de a refuza educația

Cristina Elena Popa Tache*

Motto: *În acest teatru al libertății, actorii decid să se miște în propriile lor ritmuri, cu riscurile și recompensele specifice. Fiecare pas e o suită de alegeri.*

Abstract

Utilizarea tehnologiilor poate fi un lucru dificil pentru majoritatea populației lumii. În această situație, care sunt alternativele? Poate fi, spre exemplu, abandonată utilizarea internetului și în ce condiții? Ne putem orienta pentru găsirea răspunsurilor, luând în considerare experiențele juridice și sociale acumulate din dreptul de a refuza educația? Care sunt consecințele și posibilitățile? Premisele de la care pornim sunt trasate de noile fenomene juridice firești actualelor dezvoltări, astfel încât asistăm la apariția unor noi drepturi ale omului pe măsură ce apar unele evoluții sociale noi, așa cum sunt tehnologiile. Articolul explorează metamorfozele drepturilor omului prin prisma conceptului de drept al individului de a se abține de la participarea în sfera online, fapt ce ridică întrebări fundamentale cu privire la aspecte juridice și etice. Totodată, lansez aici pentru prima oară, propunerea de creare a unor noi specialiști denumiți intermediari sau/și mandatar de internet și tehnologii. Printr-o abordare comparativă, articolul lansează în mod inovativ un subiect pe cât de rar pentru moment, pe atât de util, pentru a evidenția posibilele sinergii și tensiuni între aceste drepturi. Sunt reconsiderate consecințele asupra autonomiei individuale, a vieții private și a accesului la informații.

Cuvinte-cheie: *drepturile omului, digitalizare, noi tehnologii, educație, societate, drept internațional.*

1. Introducere

Dreptul de a nu utiliza internetul este considerat unul dintre subiectele delicate și dificile ale societății din ziua de astăzi. Este adevărat că nu putem discuta despre utilizarea internetului ca fenomen general, însă, atunci când îl comparăm cu educația, putem lua în calcul parametrii comuni care trasează granițele celor două¹. Ne confruntăm nu numai cu dileme juridice, dar și cu dileme etice sau sociale. Majoritatea considerentelor îndeamnă la găsirea unui echilibru în dezbaterile teoretice în general. Printre cele mai relevante se situează faptul că această posibilitate este o alegere personală motivată de mai mulți factori. Dacă din punct de vedere juridic, analiza drepturilor fundamentale are la bază izvoarele specifice de drept², atunci din punct de vedere sociologic vom vedea că analizele se bazează pe cantitatea de utilizare, varietatea utilizării și tipurile de utilizare a internetului³. Până aici, pe acest fapt se bazează și dreptul de a refuza educația. În analiza utilizării internetului, sociologii au folosit deseori variabilele demografice standard bazate pe patru categorii de educație: fără studii, studii secundare, studii superioare și studii universitare. Mergând mai departe în demonstrația noastră, în căutarea obiceiului juridic, observăm că tot sociologic, considerentele sunt date de: rasă (albă sau non-albă), locul (urban *versus* rural), starea de viață (studenți, angajați, șomeri și pensionari), starea civilă, sexul și vârsta. Din aceste perspective avem câteva similitudini între internet și educație, aspecte ce determină și sprijină juriștii să găsească posibilități de reglementare asemănătoare⁴. Demografic, există variații sociologice, dar juridic ne orientăm, în primul rând, raportându-ne

* Conferențiar universitar la Facultatea de Psihologie, Științe Comportamentale și Juridice, Universitatea „Andrei Șaguna”, România. Cercetător activ și membră în Consiliul Secretariatului General al CIRET-Center International de Recherches et Études Transdisciplinaires Paris. Co-președinte al Grupului de Interes Afaceri Internaționale și Drepturile Omului din cadrul Societății Europene de Drept Internațional-ESIL

la punctul dat de codificare, de convențiile internaționale și de modul în care acestea sunt absorbite în legislațiile naționale. Cu alte cuvinte, dimensiunile analizate separat de sociologie se regăsesc unite în științele juridice. Fenomenele juridice sunt identificate de sociologie și transpuse ulterior în norme de către științele juridice. Deși utilizarea internetului sau a noilor tehnologii poate fi considerată o formă de educație, totuși acest fapt trebuie menționat expres în instrumentarul juridic internațional și național, alături de diferențele sau limitele particular date de granița dintre educație și consum. Problemele apar la nivel planetar ca rezultat al diferențelor marcante asupra drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, acestea fiind asociate și reciproc influente. În societățile democratice primează recunoașterea că drepturile individuale și libertatea personală sunt fundamentale, astfel încât, dacă cineva decide să nu utilizeze internetul, o face dintr-o serie de motive care se aseamănă din ce în ce mai mult cu dreptul de a refuza educația, ajunsă și ea în situația de a se intersecta cu noile tehnologii. În ceea ce privește utilizarea internetului, se poate aplica experiența din educație conform căreia nimeni nu poate fi forțat legal să își exercite fără restricții acest drept. „Legea trebuie să reflecte, în flexibilitatea sa progresivă, posibilitățile crescânde de alegere pentru titularii de drepturi care sunt adulți *in fieri*”⁵. Este acest drept materializarea unui refuz întemeiat sau nu?

Cuprinsul acestui articol are menirea de a ne sprijini în găsirea unor răspunsuri. A nu utiliza internetul poate fi, pentru unii, o modalitate de autoprotecție a confidențialității și de evitare a expunerii la riscuri de securitate online, deoarece unii oameni aleg să-și păstreze informațiile personale și activitățile departe de spațiul digital. Stilul de viață offline determină indivizii să aleagă să trăiască într-un mod mai tradițional, axat pe interacțiunile directe față în față și pe activitățile tradiționale în detrimentul celor online. Din punct de vedere sociologic, au fost încadrate în aceste tendințe: preferința pentru lectură în format tipărit, socializare în persoană și alte activități offline. Însă, acest articol se va încadra, prin trăsăturile specifice, în categoria lucrărilor de cercetare juridică la nivel inter- și pluridisciplinar.

Analiza atinge chestiunea responsabilității și protecției juridice a statelor. Tendința acestora

este de protejare, ori de restrângere a dreptului de a nu utiliza internetul în interesul public. Pentru indivizi însă, renunțarea la internet poate fi o formă de a se proteja împotriva dependenței digitale pentru menținerea unui echilibru în viața lor, dar și cu scopul de evitare a impactului negativ al unei utilizări excesive a internetului. Motivele sunt diverse și analiza lor ne îndrumă mai departe spre metodologii transdisciplinare, fără de care apare aproape imposibil progresul drepturilor omului. Pot fi enumerate aici și hotărârile unei părți din populația globului de a evita internetul din considerente etice sau filosofice legate de colectarea de date, manipularea informațiilor sau alte aspecte ale mediului online⁶; pentru alții, accesul la internet poate fi limitat, din cauza resurselor financiare sau geografice, astfel încât renunțarea la internet poate fi o consecință a lipsei de accesibilitate la tehnologie.

Problemele capătă nuanțe conflictuale atunci când cei care își manifestă acest drept se situează antagonist, la un moment dat, cu cei pentru care, în lumea modernă, internetul a devenit un instrument esențial pentru accesul la informații, comunicare și participarea la diferite aspecte ale vieții sociale și economice. Prin urmare, aceasta este o alegere personală care poate avea anumite consecințe. Lipsa conexiunii online poate părea ca o lume străină unde comunicarea devine o vânătoare de cuvinte rare, pe când refuzul educației tradiționale poate suna ca o compoziție a riscurilor sociale, unde notele de integrare pot fi ușor pierdute în tumultul vieții fără manuale școlare. Atât premisele, cât și efectele dreptului de a nu utiliza internetul se află în analogie cu dreptul de a refuza educația, ambele fiind de fapt o singură odă spre sufletele nomade.

1.1. Relevanța științifică și importanța subiectului

Pentru a discuta științific subiectul prezentat, este primordială perspectiva multidisciplinară (chiar transdisciplinară) a științelor juridice, sociale, a psihologiei, educației, religiei, culturii și tehnologiei. În prezent ne aflăm într-un punct indeterminant în care nu găsim consacrate nici obligația de a utiliza internetul, și nici dreptul de a nu-l utiliza.

Discuțiile relevante privesc contextul actual al societății digitale și al importanței educației în era informațională, argumentarea, efectele sociale

și psihologice ale renunțării la internet, dependența de internet, evaluarea impactului social asupra indivizilor care aleg să nu utilizeze internetul, drepturile unor persoane vulnerabile precum copiii și bătrânii, spre exemplu, sau impactul asupra dezvoltării personale și profesionale. În definitiv, ne aflăm în fața imperativului de reconciliere cu nevoile și interesele societății, mai ales din punct de vedere juridic, situație în care ieșirea este identificarea limitelor și regulilor care ar putea asigura echilibrul între drepturile individuale și binele comun. Altfel spus, alegând să părăsească universul digital, călătorii își construiesc propria oază într-o lume de pixeli și coduri. Ei devin nomazi ai timpului, plimbându-se prin parcuri de gânduri în loc să alerge pe autostrăzi digitale. În tăcerea lor, ei aud eco-ul poveștilor personale, scrise cu cerneală și hârtie, nu cu lumina albastră a ecranelor. Această oază va fi lăsată în afara reglementării?

2. Definiția și analiza dreptului de a nu utiliza internetul și unele asemănări cu dreptul de a refuza educația

Dreptul de a nu utiliza internetul poate fi conceptualizat ca expresie a autonomiei individuale, recunoscut în cadrul dreptului la intimitate și libertate personală. Această prerogativă oferă individului posibilitatea de a se distanța voluntar de mediul online, având în vedere opțiunile etice, valorile personale sau preocupările legate de securitate, fără a afecta însă drepturile sale fundamentale la educație și acces la informație în alternativele non-digitale disponibile. Uneori, aceste posibilități socio-juridice de distanțare față de internet sunt justificate de științele medicale care afirmă apariția unui nou tip de dependență, după cum s-a discutat în literatura de specialitate⁷. S-a constatat că există dependență de internet, într-o măsură asemănătoare în care există abuzul de droguri și alcool, jocurile de noroc patologice și chiar dependența de jocuri video⁸. Or, din această optică, nu putem afirma că există și un abuz de educație, deși noua dependență de internet poate crea probleme maritale, academice și legate de muncă, uneori la fel ca educația. Fără a intra în diferențele dintre patologie și problematic, vom căuta doar să ușurăm identificarea de rampe de lansare pentru reglementări juridice optime. O altă latură este găsirea liniilor de hotar între abuz și nevoie. În ceea ce privește accesul la

internet *versus* accesul la tehnologii, apar diferențe date de imposibilitatea accesării unor tratamente din cauza inaccesibilității, a necunoașterii etc. Spre exemplu, îngrijirea adecvată a sănătății este astfel recunoscută ca parte a dreptului omului la sănătate⁹. Prin urmare, o astfel de inaccesibilitate ar afecta însuși dreptul la sănătate iar aceasta poate fi sugerată ca fiind una dintre limitele neutilizării internetului (sau chiar a tehnologiilor medicale).

La nivel mondial, recunoașterea explicită a dreptului de a nu utiliza internetul este încă în stadii incipiente și este mai mult o chestiune implicită decât una explicită în documentele internaționale cu caracter juridic. Evoluția acestui concept este dată de dinamica modernă a dreptului internațional și poate fi observată în contextul mai larg al drepturilor individuale și al adaptării acestora la curenții sociali, inclusiv la influența tot mai mare a tehnologiei și a internetului.

Deși nerecunoscut universal, dreptul de a nu utiliza internetul poate fi definit în acest moment ca fiind dreptul potențial fundamental al unei persoane de a alege să nu participe direct și activ la mediul online, fără a suporta consecințe negative sau discriminare, asigurându-i-se libertatea de a-și gestiona propria prezență digitală și de a i se proteja intimitatea personală. Cum respectarea drepturilor este atribuția fiecărui stat, și de data aceasta tot statelor le revine să echilibreze protecția drepturilor individuale cu necesitatea de a menține securitatea și buna funcționare a societății în era digitală.

Paralelismul sesizat de mine în acest material este util și pentru noile tehnologii în general, fie acestea emergente sau disruptive, unde intervin și aspecte complexe militare sau de securitate. Au fost aduse în prim-plan preocupări privind drepturile la intimitate și viață privată, precum Regulamentul General privind Protecția Datelor (GDPR) din Uniunea Europeană, fapt ce reflectă îngrijorarea amplificată cu privire la protecția datelor personale online. Drepturile la libertate personală și alegerile individuale au fost întotdeauna în centrul societăților democratice, iar adaptarea lor la tehnologie este un proces firesc aflat în plină desfășurare.

În timp ce pentru anumite jurisdicții, protecția dreptului la intimitate și autonomie personală poate fi interpretată ca inclusiv dreptul de a

decide să nu utilizezi internetul, dreptul de a refuza educația este discutat mai ales în cadrul reglementărilor privind drepturile copiilor și educația obligatorie, oferind uneori posibilitatea părinților de a alege alternative la învățământul tradițional. Se va reuși oare găsirea unui echilibru planetar între libertatea individuală de a refuza internetul și imperativele societății aflate în transformare digitală (tehnologică)? Sunt de așteptat reglementări mai explicite și mai adecvate atât preocupărilor de amploare privind drepturile fundamentale ale omului în raport cu securitatea digitală, protecția datelor și accesul la informații offline, cât și mai adecvate sustenabilității. Motivele sunt parte din realitate și deja discutate teoretic, un exemplu fiind acela conform căruia internetul este denumit la nivel simbolic „al 12-lea Continent”, „Cyber Ocean” sau chiar Baobaxia. Acești termeni reflectă dimensiunea globală a internetului, comparându-l cu un continent sau un ocean virtual în care informațiile circulă liber. Baobáxia, ca parte a unei discuții mai largi despre evoluția internetului și a societății în ansamblu, metaforic este văzută ca o rețea social-tehnic-ecologică a diversilor actori crescuți, născuți din pământ, sau o rețea de actori „tereștri”, ce funcționează ca o rețea autonomă descentralizată, fără a ține seama de granițele statelor-națiune și ale grupurilor etnice. Baobaxia s-a dovedit a fi și o cauză a „reteritorializării” digitale și geografice¹⁰.

Ca abordare ecologică, asemeni Baobaxia, internetul precedă apelul lui Latour de reteritorializare a pământului pentru viața viitoare¹¹. Comparația este rodul metodologiilor transdisciplinare. „Baobaxia desenează o nouă hartă, sau mai bine zis, ne amintește de o cartografie veche a lumii, din perspective istorice mai lungi și non-eurocentrice, care pot ghida înțelegerile academice ale lumii”¹². Internetul, fie că îi spunem Baobaxia, fie strada principală virtuală sau satul virtual, se materializează metaforic pentru a sublinia aspectele sale sociale și interacțiunea umană online, comparându-le cu relațiile comunitare tradiționale în contexte familiare sau vizuale. Fiecare metaforă pune în evidență diferite caracteristici ale experienței online și ale impactului internetului asupra societății. Cert este că avem de-a face cu un nou fenomen juridic, pentru că internetul nu este doar o entitate tehnică sau un mediu de comunicare, ci

radiază și o gamă largă de aspecte juridice. Dreptul unei persoane de a nu-l utiliza este direct proporțional cu recunoașterea sa formală și detaliată în legislație, conștientizarea societății și adaptare. În această epopee a libertății, fiecare călătorie devine o stație într-un traseu al renunțării și al refuzului care nu trebuie să resimtă negativ efectele lipsei conexiunii.

Dacă ar fi să trasăm liniile generale ale argumentelor pro sau contra dreptului de a nu utiliza internetul, am putea observa cum, în categoria „pro” pot fi incluse: 1) dreptul la intimitate ca modalitate de a proteja intimitatea și de a evita expunerea excesivă a informațiilor personale în mediul online; 2) dreptul de a face alegeri personale-principiu fundamental al societăților democratice conform căruia refuzul de a utiliza internetul este o expresie a autonomiei individuale; 3) conservarea sănătății mintale cu rol de reducere a impactului negativ al utilizării excesive, precum stresul și anxietatea online; 4) evitarea dependenței digitale și a impactului negativ al timpului excesiv petrecut online; 5) opțiunea pentru un stil de viață „offline”; sau 6) protecția individului pentru unele valori personale religioase, filosofice sau tradiționale. Argumentele de aici sunt prezentate prin lentila individului.

În contrapartidă, pot fi identificate câteva argumente „contra” dreptului de a nu utiliza internetul precum: 1) accesul la informație și educație (la resursele educaționale), caz în care refuzul său poate limita posibilitățile de învățare și dezvoltare personală; 2) internetul facilitează comunicarea și interacțiunea socială, iar absența de pe platforme online poate duce la izolare socială și limitarea conexiunilor cu alți oameni; 3) probleme pentru dreptul muncii în ceea ce privește eficiența la locul de muncă sau chiar oportunitățile profesionale, dat fiind că cei mai mulți angajatori utilizează internetul în procesul de recrutare, iar absența online poate limita oportunitățile profesionale și de carieră; 4) excluderea de la participarea în economia digitală, afectând accesul la servicii și posibilitățile de afaceri; 5) internetul aduce cu sine avantaje în ceea ce privește eficiența în comunicare, accesul rapid la informații și rezolvarea problemelor cotidiene, iar refuzul său poate duce la pierderea acestor avantaje; și 6) excluderea socială. Mare parte din argumentele „contra” observăm că

vin pe linia unor probleme semnalate de autoritățile publice.

Multe dintre acestea au fost afirmate și în cazul școlii de acasă de exemplu, când erau în desfășurare discuții privind educația *versus* drepturile omului. În teorie întrebarea a fost „dacă promisiunea drepturilor omului este libertatea individuală, atunci un sistem care justifică sau susține controlul de stat asupra educației în scopul conformității culturale poate fi considerat a fi mult prea etatist pentru o societate liberă și democratică?”¹³. Educația la domiciliu, ca exemplu de caz, a evidențiat trăsăturile geografiei educației, luând în calcul tradițiile culturale și etnice¹⁴, colapsul regimurilor totalitare comuniste din fostul bloc estic, răspândirea neoliberalismului, reacția neolocalismului la efectele standardizatoare ale globalizării, imigrația internațională și succesul în integrarea imigranților¹⁵. La o primă evaluare, dreptul de a nu utiliza internetul poate împrumuta aceleași trăsături. Nu în ultimul rând, se pune problema dacă nu cumva afirmarea unor noi drepturi internaționale ale omului ar putea duce la însăși încălcarea drepturilor omului pe care intenționează să le protejeze. Privind în urmă, afirmarea dreptului la educație în categoria de drepturi ale omului a condus la încălcări de acest gen¹⁶, așa cum școala acasă nu a fost recunoscută în toate statele. Tot astfel, dreptul la internet sau la noile tehnologii, prin includerea sa în categoria drepturilor fundamentale, poate înfrâna astăzi protecția dreptului de a nu utiliza internetul. Din aceste considerente necesită multă atenție și precizie operația de înglobare a dreptului de a refuza internetul în categoria drepturilor omului, mai ales că de cele mai multe ori „the life you save may be our own”¹⁷. În mod cert toate discursurile despre internet și drepturi ca drepturi ale cetățeanului generează debateri ideologice, economice și politice care trebuie tratate și ghidate pe drumul spre codificare. Precizia în reglementarea juridică are rostul de a ridica ziduri de neescaladat între protecția eficientă a acestor drepturi și orice vulnerabilizare a acestora. Tuturor acestor linii directe li se adaugă necesitatea unui ritm rapid de decizie care mută discursul dincolo de retorica filosofică la interpretări practice ale politicilor¹⁸.

A nu utiliza internetul are o serie de consecințe practice, unele cu efect imediat. Ne putem

referi aici, așa cum am mai relatat mai sus, la accesul limitat la informații, cercetare și știri online, ceea ce poate influența cunoașterea și perspectiva asupra lumii, realitatea însăși. Excluziunea socială de care am amintit poate îngloba excluderea din servicii online, cum ar fi serviciile bancare electronice, achiziționarea online și alte activități legate de economia digitală. Față de aceste probleme, ce alternative economice, politice, sociale și juridice pot fi identificate? Cum ne-am putea propune să funcționeze întregul sistem inclusiv piața forțelor de muncă? Vor apărea oare printre funcțiile viitorului intermediari sau chiar mandatar de internet între societate (sau interesul public al statului) și cei ce refuză utilizarea sa? Vor putea fi aceștia funcționari publici care asigură statului funcționarea internetului, a digitalizării și a noilor tehnologii? Ne putem imagina departamente instituționale sau sedii fizice de birouri destinate acestor noi ocupațiuni de muncă prin care surse alternative vor fi puse la dispoziția celor ce nu vor să utilizeze internetul? Poate că aceste noi profesii sau meserii vor echilibra situații precum cele în care, într-un context profesional, refuzul de a utiliza internetul poate duce la dificultăți în comunicarea cu colegii, clienții sau partenerii de afaceri care folosesc tehnologia online. Pare echitabil și fezabil. Cert este că în prezent, din punctul nostru de vedere, atingerea unui rezultat de acest gen a fost imposibilă, întrucât apariția aproape bruscă a internetului de astăzi, nu a făcut loc și nici nu a fost timp pentru o tranziție firească. S-a creat un *omisso medio*. Principalii actori în acest domeniu nu sunt pregătiți pentru era digitală sau a noilor tehnologii, ci au nevoie de mai mult exercițiu. Cutuma juridică ar putea rezolva o serie de probleme de exemplu, însă ea are un caracter foarte special când discutăm despre internet sau noi tehnologii. Aici, cutumei nu îi mai trebuie o perioadă de timp prea îndelungată pentru a se forma, întrucât modul de răspândire este mai rapid decât orice alt obicei. Regăsim cutuma doar dacă știm cum s-o privim, la stadiul în care se cer corelative aceste drepturi cutumiare în aceeași măsură cu altele, precum neutralitatea internetului (codificată deja în mai multe jurisdicții) sau cu altele precum descurajarea digitală etc. Chiar dacă am fi părtași sau martori la cutuma juridică a dreptului

de a nu utiliza internetul, scopul final este codificarea sa.

În ceea ce privește implicațiile sociale putem identifica, în primul rând, percepțiile asupra lumii, percepții ce pot fi ori foarte diferite, ori foarte limitate, depinde de polul în care se situează individul. Lumea „fără semnal” poate deveni un deșert al solitudinii. Protecției intimității îi este opusă recunoașterea beneficiilor internetului ce sporește autonomia individuală, luarea deciziilor, nivelul de informare și de implicare online conform valorilor, preferințelor și nevoilor lor. Dacă avem în vedere argumentele acestei lucrări, putem afirma că dreptul de a nu utiliza internetul este necesar totuși și contribuie la menținerea unui echilibru sănătos între viața online și cea offline, promovând astfel un stil de viață diversificat. Dacă ceva contravine aici interesului public, atunci ne orientăm către schimbări corespunzătoare în interiorul pieței locurilor de muncă și așa aflată în plin proces de reformare.

3. Concluzii

Reafirmarea juridică a importanței drepturilor individuale în contextul modern este un proces firesc, fiind fundamentală pentru protejarea libertăților și autonomiei fiecărui individ în fața evoluțiilor tehnologice, sociale și politice. Pe de o parte, persoanele care aleg aceste drepturi caută alternative care să corespundă nevoilor și preferințelor lor, reafirmând astfel importanța diversității în cadrul procesului de formare și dezvoltare personală. Pe de altă parte, statele urmăresc găsirea unor soluții adecvate noilor metamorfoze tehnologice, deoarece nu este loc pentru așteptare. Această ecuație a libertății individuale nu este scutită, totuși, de o tensiune subtilă între autonomia personală și responsabilitatea socială. Principiul „paza bună trece primejdia rea” determină indivizii să evite expunerea la informații false sau invazia vieții private, cu sacrificiul excluderii din anumite aspecte ale vieții moderne, dacă va fi nevoie. Statele, în baza aceluiași principiu, caută cele mai bune soluții.

Din punct de vedere juridic, dreptul de a nu utiliza internetul și dreptul de a refuza educația sunt abordate pe cât de eterogen, pe atât de variabil în funcție de jurisprudența conferită de dreptul intern al statelor. Totuși, pe linie de paralelism, se

pot identifica unele avantaje sau dezavantaje la nivel de jurisdicție și pot fi învățate mai ușor unele lecții. Cele mai expuse cazuri sunt cele ce privesc accesul la anumite servicii și informații condiționate de utilizarea internetului ce afectează accesul la servicii publice esențiale, reglementările privind monitorizarea online și supravegherea comunicărilor, faptul că în multe state este impusă o anumită perioadă de educație obligatorie al cărei refuz intră în conflict cu aceste legi, iar părinții sau tutorii legali pot fi supuși sancțiunilor sau amenzilor, drepturile individuale în fața intervenției statului, opunerea contra colectării excesive sau abuzive de informații online, ori recunoașterea libertății de conștiință și religie.

Ca soluții alternative se poate discuta despre crearea unor mecanisme care să garanteze că persoanele care nu utilizează internetul au acces echitabil la serviciile și informațiile publice prin mijloace alternative, cum ar fi documente tipărite sau alte forme de comunicare non-digitale. Recomandările sunt pentru adoptarea unor acte normative care să recunoască oficial forme alternative de educație, precum învățarea la domiciliu sau modele de învățare flexibile, cu condiția să îndeplinească standardele legale de calitate și să asigure dezvoltarea adecvată a celor ce studiază. Pentru aceasta este necesară evaluarea și, dacă este necesar, reformarea sistemului educațional obligatoriu, pentru a ține cont de diversitatea modalităților de învățare și de nevoile individuale, facilitând astfel adaptabilitatea la diferite stiluri de învățare. Aici intervine rolul statelor, crearea de noi locuri de muncă (apariția mandatarului sau intermediarului de internet, e.g.), instituții și reglementări destinate protecției drepturilor individuale fără a compromite interesele generale ale societății. Toate acestea pot fi realizate la nivel macro, meso sau micro. În ultima situație se încadrează introducerea în programa școlară a unor cursuri de educație digitală obligatorii, cu respectarea dreptului de a refuza anumite aspecte ale mediului online.

Pentru domeniul educațional, promovarea politicii educaționale flexibile reprezintă o direcție vitală. În paralel, investițiile în programe de alfabetizare digitală și educație digitală devin prioritare în promovarea unei utilizări responsabile și eficiente a internetului. Paralelismul căutat în acest material este un pas spre dezvoltarea de strategii

menite să reducă disparitățile, fiind exemple vii ale modului în care alegerea de a renunța la aspecte fundamentale ale mediului online sau al educației tradiționale poate redefini parcursurile personale și poate contribui la evoluția societății într-un mod mai adecvat și diversificat.

Bibliografie selectivă

1. Aviv Weinstein & Michel Lejoyeux (2010) *internet Addiction or Excessive internet Use*, The American Journal of Drug and Alcohol Abuse, 36:5, 277–283, DOI: 10.3109/00952990.2010.491880.
2. Barton, A. H. (1955) *The concept of property space in social research*, in P. F. Lazarsfeld & M. Rosenberg (Eds.), *The language of social research: A reader in the methodology of social research* (pp. 40–53).
3. Brandtzæg, P. B. (2010) *Towards a unified media-user typology (MUT): A meta-analysis and review of the research literature on media-user typologies*, Computers in Human Behaviour, 26(5), 940–956. doi:10.1016/j.chb.2010.02.008.
4. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (adopted 18 December 1979).
5. David Hána & Yvona Kostecká (2022) *A comparison of home education legislation in Europe from the perspective of geography of education*, Research Papers in Education, 37:5, 603–632, DOI: 10.1080/02671522.2020.1864762.
6. Emily F. Henderson (2015) *Education as a human right: principles for a universal entitlement to learning*, Compare: A Journal of Comparative and International Education, 45:4, 658–660, DOI: 10.1080/03057925.2013.861692.
7. Fortson B.L., Scotti JR, Chen YC, Malone J., Del Ben KS. *Internet use, abuse, and dependence among students at a south-eastern regional university*. J Am Coll Health 2007; 56(2):137–144 and Young KS. *Internet Addiction: A new clinical phenomenon and its consequences*, in American Behavioural Scientist 2004; 48(4):402–415.
8. Fujikane, C. (2021) *Mapping Abundance for a Planetary Future: Kanaka Maoli and Critical Settler Cartographies in Hawai'i*. Durham, NC: Duke University Press.
9. Greco GM, Floridi L. (2003) *The tragedy of the digital commons*, Ethics and Information Technology 6:73–81.
10. Ignacio Calderón-Almendros and Gerardo Echeita-Sarrionandia (2022) *Inclusive Education as a Human Rights*, OUP, <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264093.013.1243>, pp. 19–32.
11. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (adopted 16 December 1966, entered into force 3 January 1976) 993 UNTS 3 (ICESCR).
12. José-Luis Gaviria, *Education: a Compulsory Right? A Fundamental Tension within a Fundamental Right*, British Journal of Educational Studies, 70:6, pp. 653–675, 2022, DOI: 10.1080/00071005.2021.2024136.
13. Joshua Skoczyliś & Sam Andrews (2022) *Strain theory, resilience, and far-right extremism: the impact of gender, life experiences and the internet*, Critical Studies on Terrorism, 15:1, 143–168, DOI: 10.1080/17539153.2022.2031137.
14. Latour, B. (2018) *Down to Earth: Politics in the New Climatic Regime*, Cambridge: Polity Press.
15. Michael P. Donnelly (2016), *The Human Right of Home Education*, Journal of School Choice, 10:3, 283–296, DOI: 10.1080/15582159.2016.1202069.
16. Murphy E. et al. (2019) *Right to Education Handbook*, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization 2019, available here: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000366556?posInSet=11&queryId=N-bcae0510-a577-400f-a25a-416432a4837f>, accessed 08.02.2024.
17. Shaozeng Zhang, Mariana Ribeiro Porto Araujo & Ana Carolina de Assis Nunes (2022) *A terrestrial internet from the quilombos: the transatlantic evolution of baobab from colonial to digital capitalism*, Tapuya: Latin American Science, Technology and Society, 5:1, DOI: 10.1080/25729861.2022.2037818.
18. Shaozeng Zhang, Mariana Ribeiro Porto Araujo & Ana Carolina de Assis Nunes (2022) *A terrestrial internet from the quilombos: the transatlantic evolution of baobab from colonial to digital capitalism*, Tapuya: Latin American Science, Technology and Society, 5:1, DOI: 10.1080/25729861.2022.2037818.
19. *The Universal Declaration of Human Rights* adopted on 10 December 1948 by Resolution 217 A of the Third Session of the United Nations General Assembly.
20. Toks Oyedemi (2015) *Internet access as citizen's right? Citizenship in the digital age*, Citizenship Studies, 19:3-4, 450–464, DOI: 10.1080/13621025.2014.970441.

Note

1 Deși hârtia noastră este fabricată din materialul cercetării juridice, din punct de vedere sociologic, vezi mai multe despre spațiul de proprietate al utilizării internetului și cele trei dimensiuni principale: cantitatea de utilizare, varietatea de utilizări diferite și tipurile de utilizare în Grant Blank & Darja Groselj (2014) *Dimensions of Internet use: amount, variety, and types*, Information, Communication & Society, 17:4, 417–435, DOI: 10.1080/1369118X.2014.889189.

2 Sursele dreptului dobândesc valențe deosebite când le raportăm la tematica noastră. Ne referim la convențiile internaționale, legislația națională, cutuma (obiceiul) juridică, principiile generale de drept și, auxiliar la jurisprudență și doctrina celor mai calificați specialiști.

3 See Brandtzæg, P. B. (2010) *Towards a unified media-user typology (MUT): A meta-analysis and review of the research literature on media-user typologies*, Computers in Human Behavior, 26(5), 940–956. doi:10.1016/j.chb.2010.02.008; sau Barton, A. H. (1955) *The concept of property-space in social research*, în P. F. Lazarsfeld & M. Rosenberg (Eds.), *The language of social research: A reader in the methodology of social research* (pp. 40–53). Pentru unele diferențe sociologice vezi de asemenea van Deursen, A. J., & van Dijk, J. A. (2013) *The digital divide shifts to*

differences in usage, *New Media & Society*. Advance online publication. doi:10.1177/1461444813487959.

4 De exemplu, Livingstone, S., & Helsper, E. (2007), *Gradations in digital inclusion: Children, young people and the digital divide*, *New Media & Society*, 9(4), 671–696. doi:10.1177/1461444807080335 sau James, N. 2022, *Countering Far-Right Threat through Britishness: The Prevent Duty in Further Education*, *Critical Terrorism Studies*. Online First, pentru analiza de regresie în investigarea impactului pe care tensiunea și reziliența, genul indivizilor, situațiile economice, experiențele individuale de viață și utilizarea internetului îl au asupra înclinației lor de a asocia, implica și susține ideologiile de extremă dreapta și violența asociată vezi Joshua Skoczylis & Sam Andrews (2022) *Strain theory, resilience, and far-right extremism: the impact of gender, life experiences and the internet*, *Critical Studies on Terrorism*, 15:1, 143-168, DOI: 10.1080/17539153.2022.2031137.

5 José-Luis Gaviria, *Education: a Compulsory Right? A Fundamental Tension within a Fundamental Right*, *British Journal of Educational Studies*, 70:6, pp. 653-675, 2022, DOI: 10.1080/00071005.2021.2024136.

6 Vezi Aviv Weinstein & Michel Lejoyeux (2010) *Internet Addiction or Excessive Internet Use*, *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 36:5, 277-283, DOI: 10.3109/00952990.2010.491880.

7 Fortson BL, Scotti JR, Chen YC, Malone J, Del Ben KS. *Internet use, abuse, and dependence among students at a southeastern regional university*. *J Am Coll Health* 2007; 56(2):137–144 și Young KS. *Internet Addiction: A new clinical phenomenon and its consequences*, in *American Behavioral Scientist* 2004; 48(4):402–415.

8 Aviv Weinstein & Michel Lejoyeux (2010) *Internet Addiction or Excessive Internet Use*, *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 36:5, 277-283, DOI: 10.3109/00952990.2010.491880.

9 Merten Reglitz & Abraham Rudnick (2020) *Internet access as a right for realizing the human right to adequate mental (and other) health care*, în *International Journal of Mental Health*, 49:1, 97-103, DOI: 10.1080/00207411.2020.1727019.

10 Shaozeng Zhang, Mariana Ribeiro Porto Araujo & Ana Carolina de Assis Nunes (2022) *A terrestrial Internet from the quilombos: the transatlantic evolution of baobab from colonial to digital capitalism*, *Tapuya: Latin American Science, Technology and Society*, 5:1, DOI:

10.1080/25729861.2022.2037818. „Baobáxia” ridică problema resurselor materiale care susțin internetul și capitalismul digital. Aceasta este văzută de autori „ca o rețea digitală pentru partajarea conținutului produs de comunitate care a apărut în „quilombos” (comunități de descendenți ai sclavilor fugari) din Brazilia la începutul anilor 2000 și s-a extins la alte grupuri marginalizate din America de Sud, Africa și Europa”. Analiza dezvoltată de acest articol relevă „articularea cunoștințelor ancestrale și a noilor tehnologii în construirea Baobáxia, o rețea care se adaptează la condițiile locale-geografice, ecologice și infrastructurale și care susține rezistența comunității, autonomia și sustenabilitatea”.

11 Vezi explicațiile în Latour, B. (2018) *Down to Earth: Politics in the New Climatic Regime*, Cambridge: Polity Press.

12 Shaozeng Zhang, Mariana Ribeiro Porto Araujo & Ana Carolina de Assis Nunes (2022) *A terrestrial Internet from the quilombos: the transatlantic evolution of baobab from colonial to digital capitalism*, *Tapuya: Latin American Science, Technology and Society*, 5:1, DOI: 10.1080/25729861.2022.2037818. Vezi pentru o analiză comprehensivă Fujikane, C. (2021) *Mapping Abundance for a Planetary Future: Kanaka Maoli and Critical Settler Cartographies in Hawai'i*. Durham, NC: Duke University Press.

13 Michael P. Donnelly (2016) *The Human Right of Home Education*, *Journal of School Choice*, 10:3, 283-296, DOI: 10.1080/15582159.2016.1202069.

14 See Xiaoming Sheng (2019) *Confucian home education in China*, *Educational Review*, 71:6, 712-729, DOI: 10.1080/00131911.2018.1471665.

15 David Hána & Yvona Kostelecká (2022) *A comparison of home education legislation in Europe from the perspective of geography of education*, *Research Papers in Education*, 37:5, 603-632, DOI: 10.1080/02671522.2020.1864762.

16 În literatura de specialitate s-au discutat aceste aspecte: Emily F. Henderson (2015) *Education as a human right: principles for a universal entitlement to learning*, *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 45:4, 658-660, DOI: 10.1080/03057925.2013.861692.

17 Este o expresie americană deseori utilizată: „Viața pe care încerci să o salvezi poate fi chiar a ta”.

18 Toks Oyedemi (2015) *Internet access as citizen's right? Citizenship in the digital age*, *Citizenship Studies*, 19:3-4, 450-464, DOI: 10.1080/13621025.2014.970441.

Personalități istorice



2024 – Anul Avram Iancu

Alexandru Porțeanu*

La 20 iunie 2023, Camera Deputaților a adoptat Proiectul de lege pentru instituirea anului 2024 ca *Anul Avram Iancu*. Proiectul a fost adoptat și de Senat, Camera Deputaților fiind for decizional în speță. Legea a fost promulgată la 14 iulie 2023 de președintele Klaus Iohannis.

„Se instituie anul 2024 ca *Anul Avram Iancu* pentru aniversarea a 200 de ani de la nașterea revoluționarului Avram Iancu. Parlamentul, Administrația Prezidențială, Guvernul, Autoritățile Administrației Publice Locale, precum și instituțiile publice aflate în subordinea sau coordonarea acestora, pot organiza sau sprijini logistic și material manifestări culturale, artistice sau educaționale dedicate celebrării vieții și activității lui Avram Iancu”, precizează legea.

Născut în 1824, la Vidra de Sus, Avram Iancu a fost un demn continuator al tradițiilor de luptă ale lui Horea, Cloșca și Crișan. A urmat școala primară de la Vidra de Sus, Poiana Vadului și Câmpeni. A urmat apoi gimnaziul la Zlatna și Liceul Piarist din Cluj. În anul 1844 și în cei următori a frecventat Facultatea de Drept din Cluj. În 1846 i-a fost respinsă cererea de încadrare în slujba de practicant fără salariu la Târgu Mureș. În 1848 a promovat examenul de avocat.

Anul 2024 înseamnă bicentenarul nașterii lui Avram Iancu. În biografia acestuia, anii 1848-1849 ocupă locul central prin activitatea în care s-a angajat, aceea de conducător al luptelor politico-naționale ale românilor din Transilvania.

Decesul lui Avram Iancu a survenit la 10 septembrie 1872, la Baia de Criș. A fost înmormântat la 13 septembrie 1872 la Țebea. Serviciul religios a fost oficiat de un sobor de 36 de preoți și protopopi, ortodocși și greco-catolici. Clopotele au fost trase încontinuu timp de trei zile și trei nopți. Au participat mii de moți pe tot traseul între Baia de Criș și Țebea, care cântau *Marșul lui Iancu* și *Deșteaptă-te, române!* Tricolorul românesc a fost arborat în bernă. În momentul solemn final au fost trase salve de pușcă în semn de onoruri militare. Pe crucea de piatră de pe mormânt a fost înscris simplu numele lui Avram Iancu.

Necrologul publicat în presa română menționa concluziv însemnătatea personalității lui Avram Iancu: „Viața lui în totalitatea ei a rămas o oglindă sinceră a vieții noastre naționale”.

În perioada de la moartea sa și până la 1 Decembrie 1918, regimul politic al dualismului austro-ungar nu a permis marcarea aniversării și a comemorării lui Avram Iancu. Cu destule dificultăți, presa română din Transilvania a publicat articole despre Avram Iancu.

Aniversările și comemorările lui Avram Iancu au fost marcate în perioada interbelică din România Mare, când a fost ridicat la rangul de erou național al tuturor românilor, nu numai al celor din Transilvania. Manifestările consacrate lui Avram Iancu au fost patronate de ASTRA.

Semicentenarul decesului lui Avram Iancu și îndeosebi centenarul nașterii sale s-au bucurat de

* Profesor universitar dr.

un interes deosebit, inclusiv prin prezența Regelui Ferdinand și prin cuvintele sale la acele manifestări.

La centenarul morții lui Avram Iancu am intitulat articolul comemorativ *Avram Iancu – ideea, forță materială* (revista ASTRA din Brașov, 1972, nr. 9, p. 14).

La comemorarea din 1997 am publicat în revista „Contemporanul. Ideea europeană”, articolul *Avram Iancu, Țebea și noi cei de astăzi* comentariu critic al disputelor politicianiste care alterează sensul istoriei.

Prin tema și profilul acestei evocări, nu ne propunem aici să o extindem dincolo de perioada pașoptistă.

La serbările de la Țebea din 12 septembrie 2021, lângă gorunul lui Horea a fost înscris textul testamentar al lui Avram Iancu „Iar când a venit dușmanul / să vă ia pământ și drept / români, scuturați gorunul / ca din somn să mă deștept”.

2024 – Anul Avram Iancu, aflat în plină desfășurare, îndreptățește din plin aceste priviri și repriviri istorice, cu toate semnificațiile lor din zilele noastre.

In memoriam

Doina-Florica Velican



Academia Română anunță stingerea din viață a dr. Doina-Florica Velican, medic anatomo-patolog, cercetător, recunoscută internațional pentru studii de pionierat asupra aterogenezei și evoluției naturale a aterosclerozei.

A absolvit Facultatea de Medicină Generală, UMF „Carol Davila” din București cu Diploma de merit. În 1957 a devenit cercetător științific, apoi cercetător științific principal, șef de laborator, secretar științific și director adjunct al Institutului de Medicină Internă „N. Gh. Lupu” din București, unde a fondat, împreună cu dr. Constantin Velican, primul Laborator de histochimie-imunohistochimie cu aplicații în diagnostic clinic precoce din România. În perioada 1996 – 1997 a fost membră în Comisia de evaluare a granturilor de cercetare biomedicală a Academiei Române, apoi redactor-șef la „Romanian Journal of Internal Medicine”, iar din 2003 a fost membră în comitetul editorial al revistei.

A desfășurat o muncă intensă în detectarea și caracterizarea stadiilor de dezvoltare a bolii aterosclerotice, de la făt la copil, adolescent și matur. Împreună cu dr. Constantin Velican a alcătuit o adevărată bancă de probe biologice din mii de specimene de artere coronare recoltate de la copii, adolescenți și adulți, pe care au performat analiza anatomopatologică și histochimică ce a dus la rezultate prioritare vizând: descrierea stadiilor progresiei

aterosclerozei de la copil la adult, tipul de distribuție al arterelor coronare ca factor de risc endogen în aterogeneză, aterogeneza pediatrică, vizând modificările incipiente ale arterelor coronare în copilărie și adolescență, modificările complexelor macromoleculare ale țesutului conjunctiv în bolile cronice netransmisibile, histochimia țesutului conjunctiv și a mastocitelor.

Ca performanță, dr. Doina Velican a fost autor principal sau coautor la 141 de articole științifice originale, majoritatea publicate în reviste internaționale. Rezultatele științifice au apărut în reviste precum „Nature”, „Atherosclerosis”, „Acta anatomica”. A publicat opt monografii, dintre care patru în edituri internaționale.

Domeniile activității științifice desfășurate timp de 40 de ani au fost aterogeneza și istoria naturală a aterosclerozei.

Meritele deosebite au fost recompensate cu numeroase premii: Premiul „Ștefan S. Nicolau” al Academiei Române, Premiul „Gr. T. Popa” al Academiei de Științe Medicale, Premiul „Nicolae Simionescu” al Societății Române de Biologie Celulară, Diploma de Excelență pentru întreaga activitate, acordată de Colegiul Medicilor din București.

Plecarea din această lume a dr. Doina-Florica Velican este o mare pierdere pentru Academia Română.

In memoriam

Nicolae Dinculeanu



Academia Română anunță stingerea din viață a prof. Nicolae Dinculeanu, matematician român din S.U.A., membru de onoare al Academiei Române din 21 iulie 2003.

Născut la 26 februarie 1925, în localitatea Padea-Segarcea, județul Dolj, Nicolae Dinculeanu a absolvit Facultatea de Electronică a Institutului Politehnic din București și Facultatea de Matematică și Fizică a Universității din București (1951). În 1950 a fost numit preparator la Institutul de Geologie și Tehnică Minieră din București și la Facultatea de Matematică din București, iar în 1951, preparator la Institutul de Matematică al Academiei. A fost asistent (1952), lector (1957), conferențiar (1961) și profesor (1966–1976) la Facultatea de Matematică din București. Între anii 1965 și 1976 a fost director adjunct științific al Institutului de Matematică al Academiei. În 1957 a obținut titlul de doctor în matematici cu teza *Spații Orlicz de câmpuri de vectori*. În 1967 a obținut titlul de doctor docent.

A fost *visiting professor* la Queen's University din Kingston, Canada (1966–1967), la universități din Liege (1968), Rennes (1970), Erlangen (1970), *distinguished visiting professor* la University of Pittsburgh (1970–1971), *visiting research professor* la University of Florida (1971, 1973, 1974, 1975), din 2003 *profesor emeritus*. A fost invitat să țină conferințe la mai multe universități din S.U.A., Canada, Mexic, Japonia, India, Iran, Grecia, U.R.S.S., Polonia, Cehoslovacia, Ungaria, Austria, Elveția, Germania, Franța, Spania, Italia. A publicat

peste 100 de lucrări în prestigioase reviste de matematică din țară și din străinătate.

În colaborare cu prof. Miron Nicolescu și prof. Solomon Marcus, a scris un *Manual de analiză matematică* în două volume pentru studenții facultăților de matematică. A mai publicat: *Teoria măsurii și funcții reale* (1964), *Integrarea pe spații local compacte* (1965), *Vector Measures* (1967), *Integration on Locally Compact Group* (1974), *Vector Integration and Stochastic Integration in Banach Spaces* (2000). Activitatea sa de cercetare științifică s-a desfășurat în mai multe domenii ale matematicii: analiză funcțională, teoria măsurii și a integralei, teoria ergodică, procese stocastice, a introdus Spațiile Orlicz de câmpuri de vectori și a dat o reprezentare integrală a operatorilor lineari pe astfel de spații, a creat teoria integralei funcțiilor vectoriale în raport cu o măsură vectorială cu semi-variație finită și a folosit această integrală pentru a da o reprezentare integrală a operatorilor lineari pe astfel de spații. A fost referent la „Zentralblatt für Mathematik” și la „Mathematical Reviews”; *doctor honoris causa* al universităților din Craiova (1996) și București (2003). A fost distins cu Premiul Ministerului Învățământului (1963), cu Premiul „Simion Stoilow” al Academiei Române (1964) și cu Ordinul Național „Steaua României” în grad de Cavaler (2011).

Plecarea din această lume a prof. Nicolae Dinculeanu este o mare pierdere pentru Academia Română.

Cronica vieții academice

APRILIE

4 APRILIE

În Aula Academiei Române, în prezența Adunării generale, a avut loc sărbătorirea a 158 de ani de la înființarea Academiei Române. La manifestare au luat cuvântul academicianul Ioan Aurel Pop, președintele Academiei Române, și academicianul Ion Tighineanu, președintele Academiei de Științe a Moldovei. Cu acest prilej a fost organizată Ziua Porților Deschise. Publicul a fost invitat să viziteze cele mai importante spații din sediul istoric al Academiei Române: Aula Academiei, Galeria președinților, Clubul academicienilor, Muzeul memorial.

11 APRILIE

În Aula Academiei Române acad. Lucia-Doina Popov a susținut Discursul de recepție intitulat „Mărturii și modele ale cercetătorului în halat de laborator”. Cuvântul de răspuns a fost dat de acad. Maya Simionescu, președinta Secției de științe biologice.

15 APRILIE

Fundația Națională pentru Știință și Artă a organizat „O după-amiază la Fundație”, eveniment dedicat academicianului Fănuș Neagu. În prezența prietenilor și apropiaților scriitorului, a avut loc un moment evocator, consacrat vieții și operei acestuia, prilej cu care acad. Mircea Martin (profesor emerit, Universitatea din București, Facultatea de Litere) a prezentat două volume (proză scurtă). Au luat cuvântul prof. univ. dr. Lucian Chișu, directorul Institutului de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” al Academiei Române, și prof. dr. Viorel Coman, îngrijitorii ediției volumelor I-IV din colecția „Opere fundamentale”, apărute în anul 2024 la Fundația Națională pentru Știință și Artă, sub egida Academiei Române.

16 APRILIE

Academia Română a găzduit lansarea volumului *Andrei Rădulescu – Corespondență*, editat de Fundația „Andrei Rădulescu și a Marilor Juriști Români” și Editura Muzeului Național al Literaturii Române. Evenimentul ce a avut loc în Aula Academiei Române a fost un omagiu adus academicianului Andrei Rădulescu (1880-1959), reputat jurist, cu o vastă cultură, președinte al Academiei Române, în dificilii ani 1946-1948, ales de patru ori vicepreședinte al înaltului for între anii 1925-1946 și președinte al Secțiunii istorice a Academiei Române, în perioada 1938-1941, cât și președinte al Înaltei Curți de Casație și Justiție (1938-1940).

Personalitatea și activitatea academicianului Andrei Rădulescu au fost evocate de acad. Mircea Dumitru, vicepreședinte al Academiei Române, Corina-Alina Corbu, președinta Înaltei Curți de Casație și Justiție, prof. univ. dr. Răzvan Dincă, decanul Facultății de Drept a Universității din București, prof. univ. dr. Ioan Cristescu, director general al Muzeului Național al Literaturii Române, prof. univ. dr. Flavius Antoniu Baias, Facultatea de Drept a Universității din București, conf. univ. dr. Mireille Rădoi, director general al Bibliotecii Centrale Universitare din București, și avocat dr. Dana Gruia Dufaut, președinta Fundației „Andrei Rădulescu și a Marilor Juriști Români”.

18 APRILIE

La Sala Dalles, prof. ing. Nicolae Noica, membru de onoare al Academiei Române, directorul Bibliotecii Academiei Române, a susținut conferința „Biblioteca Academiei Române: tezaur cultural și științific”. Conferința a fost dedicată promovării patrimoniului de excepție existent în Biblioteca Academiei Române, cea mai mare și mai bogată bibliotecă din România, cu o structură enciclopedică, formată din colecții ce acoperă o vastă diversitate tipologică, alcătuite din piese

ce depășesc ordinul zecilor și sutelor de mii. Manifestarea a făcut parte din seria de Conferințe „Dalles” ale Academiei Române.

24 APRILIE

În cadrul Conferințelor „Ora de știință”, moderate de acad. Marius Andruh, vicepreședinte al Academiei Române, prof. Valentina Sandu-Dediu (Universitatea de Muzică din București) a susținut conferința „Citatul, autocitatul și colajul în compoziția muzicală”. Conferința a propus analiza conceptului de citat în creațiile muzicale.

24 APRILIE

Academia Română, prin Secția de științe medicale, a organizat lansarea volumului *Hypertension and Heart Failure. Epidemiology, Mechanisms and Treatment* (Hipertensiunea și insuficiența cardiacă. Epidemiologie, mecanisme și tratament), ediția a doua, care a apărut sub egida Societății Europene de Hipertensiune și este publicat, ca și prima ediție, la prestigioasa editură Springer. Doi dintre cei cinci editori sunt cunoscuți profesori și medici de specialitate români: acad. Victor Voicu, președintele Secției de științe medicale a Academiei Române, și prof. dr. Maria Dorobanțu, membru corespondent al Academiei Române și membru al Academiei Medicale din Franța. La manifestare au susținut alocuțiuni prof. univ. dr. Cezar Macarie și prof. univ. dr. Dan Dominic Ionescu.

MAI

8 MAI

Academia Română a lansat un dialog-dezbateri „Proiectul național românesc în orizontul secolului 21: reinterpretări și reevaluări la centenarul publicării lucrării «Istoria civilizației române moderne» de Eugen Lovinescu”. La evenimentul desfășurat în Aula Academiei Române au luat cuvântul: acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române, acad. Mugur Isărescu, guvernatorul Băncii Naționale a României, acad. Mircea Dumitru, vicepreședinte al Academiei Române, și acad. Mircea Martin.

8 MAI

Academia Română și Academia de Științe a Moldovei au organizat conferința desfășurată în format mixt în Aula Academiei Române și în Sala Azurie din Chișinău, intitulată „Consolidarea spațiului științific românesc în context european”. Au transmis mesaje de salut: acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române, acad. Ion Tighineanu, președintele Academiei de Științe a Moldovei, și prof. Randy Schekman, Universitatea California/ Berkely, laureat al Premiului Nobel. Au susținut comunicări:

- acad. Bogdan C. Simionescu, Academia Română, *Rolul și importanța institutelor Academiei Române*,

- acad. Mihai Cimpoi, Academia de Științe a Moldovei, *Cercetări eminescologice în contextul relațiilor culturale europene*,

- Ion Hadârcă, membru corespondent, Academia de Științe a Moldovei, *Dimensiunea europeană a operei cantemiriene*.

15 MAI

Secția de științe medicale a Academiei Române și Editura Academiei Române au organizat la Clubul academicienilor lansarea lucrării *Bolile neurodegenerative*. Volumul este coordonat de acad. Victor Voicu, președintele Secției de științe medicale, profesor universitar Alexandru-Vlad Ciurea, membru de onoare al Academiei Române, și prof. univ. Sergiu Groppa, University Medical Center Mainz. La eveniment au susținut alocuțiuni: prof. univ. Dafin Mureșanu, membru corespondent al Academiei Române, prof. univ. Dragoș Vinereanu, membru corespondent al Academiei Române, prof. univ. Alexandru-Vlad Ciurea, membru de onoare al Academiei.

20 MAI

În cadrul Conferințelor „Ora de știință”, prof. dr. Adrian Șalic, Universitatea Harvard, a susținut, în Aula Academiei Române, conferința „Cum comunică celulele?”. Manifestarea a fost moderată de acad. Marius Andruh, vicepreședinte al Academiei Române.

22 MAI

Acad. Mircea Dumitru, vicepreședinte al Academiei Române și profesor la Universitatea

București, a susținut conferința „Minți posibile, promisiuni și limite ale inteligenței artificiale”. Manifestarea a avut loc în cadrul Conferințelor „Dalles” ale Academiei Române.

22 MAI

În Aula Academiei Române, acad. Gheorghe Chivu a susținut Discursul de recepție intitulat „Istoria limbii române și nevoia permanentă de limbă literară”. Cuvântul de răspuns a fost dat de acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române.

28 MAI

În Aula Academiei Române, Secția de științe istorice și arheologice a Academiei Române a organizat sesiunea științifică „Bicentenarul nașterii lui Avram Iancu – Eroul, contemporanii, epoca”. La eveniment au susținut alocuțiuni:

- acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române, *Avram Iancu – vizionarul*,
- prof. univ. Ioan Bolovan, membru corespondent al Academiei Române, prof. univ. Sorin Șipoș, Universitatea din Oradea, *Avram Iancu între glorie și defăimare*,
- prof. univ. Ionel Căndea, membru corespondent al Academiei Române, *Un contemporan al lui Avram Iancu în Moldova – Episcopul Melchisedec Ștefănescu*,
- prof. univ. Gheorghe Cliveti, membru corespondent al Academiei Române, *Bărnuțiu și Avram Iancu – Centralitatea ardeleană a revoluției române de la 1848–1849*,
- prof. univ. Dumitru Preda, *Avram Iancu, conducătorul războiului de apărare a neamului românesc din Transilvania: 1848–1849*.

28 MAI

În Sala de consiliu a Academiei Române, Secția de științe matematice a organizat Seria de comunicări „Colocvii matematice”. În cadrul evenimentului, prof. univ. dr. Ionel Popescu (Facultatea de Matematică și Informatică, Universitatea din București) a susținut conferința „Matematica în era învățării automate”.

28 MAI

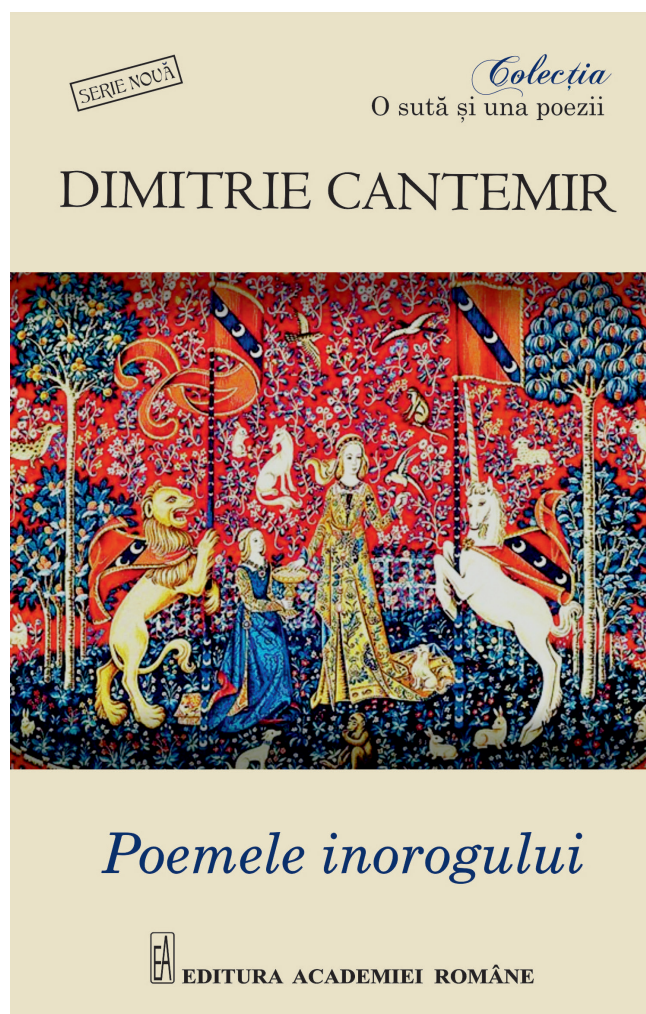
Acad. Sabina Ispas, președinta Secției de arte, arhitectură și audiovizual, directoarea Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”, a susținut conferința „Folclorul, factor identitar și mijloc de coeziune socială”. Manifestarea a avut loc în cadrul Conferințelor „Dalles” ale Academiei Române.

29 MAI

În Aula Academiei Române a avut loc Adunarea generală a membrilor Academiei Române, în cadrul căreia au fost aleși cinci membri titulari:

- prof. Ioan Pop (Secția de filologie și literatură)
- prof. Niculae Saramandu (Secția de filologie și literatură)
- prof. Dan Eugen Demco (Secția de științe fizice)
- prof. Maria-Luisa Flonta (Secția de științe biologice)
- prof. Mircea Dumitrescu (Secția de arte, arhitectura și audiovizual).

Apariții la Editura Academiei



POEMELE INOROGULUI

Autor: **Dimitrie CANTEMIR**

Colecția: „O sută și una poezii”

Prin actuala ediție ne-am propus să punem în evidență o calitate mai puțin elucidată și aproape deloc abordată sistematic în alte studii, anume, aceea de poet și precursor al poeziei române moderne. Paradoxal, dar e un caz, probabil, unic în literatura universală, când se vorbește despre poet în lipsa Operei poetice, deși aprecieri sporadice, zgârcite sau generoase, au fost totdeauna. Nicolae Iorga este printre primii cercetători care încă pe la 1901(!) semnala substanța poetică a textelor cantemirești. Un prim travaliu de autonomizare a fragmentelor de texte filosofico-artistice se pare a fi cel al lui Em. G. Grigoraș (1933). Cea mai autoritară opțiune critică în favoarea textelor poetice cantemirești a fost emisă, răspicat, încă din anii '30 ai secolului XX, de George Călinescu în monumentală sa *Istorie a literaturii române de la origini până în prezent*. Entuziasmat de poemele cantemirești citite printr-o frapantă grilă a modernității și „așezate într-o altă statură tipografică”, prima tentativă masivă de antologare o face, ghidat de infailibilul său gust poetic, Nichita Stănescu în *Cartea de recitare* (1972). De atunci a trecut ceva vreme, dar nici până astăzi nu avem, din păcate, un volum mai consistent (cvasiantologic și autonom față de operele din care descind) al textelor lui Dimitrie Cantemir, care i-ar pune în valoare anume calitatea de Poet!

GHID PENTRU AUTORI

Propunerile de articole se predau la redacție în format electronic (CD, stick) sau se trimit prin e-mail, ca fișiere atașate.

Sunt returnate autorilor propunerile de articole care nu corespund indicațiilor din prezentul ghid, care nu sunt culese cu toate semnele diacritice pentru limba română sau franceză și care nu sunt corect scrise în limba română sau străină.

Sunt respinse propunerile de articole care au fost publicate (parțial sau integral), care nu au conținut științific pertinent, elemente originale, resurse bibliografice relevante și de actualitate.

Consiliul editorial decide acceptarea sau respingerea manuscrisului. Autorii sunt singurii responsabili asupra opiniilor și ideilor exprimate.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază!

Din cauza volumului mare de lucru, nu se primesc materiale dactilografiate sau scrise de mână care necesită culegere.

Pentru a scurta timpul de pregătire editorială, lucrările trebuie redactate, după cum urmează:

- Redactarea manuscriselor va respecta standardele precizate de Dicționarul explicativ al limbii române – DEX (ediția 2007, Editura Univers Enciclopedic sau <http://dexonline.ro/>), Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române – DOOM (ediția 2005, Editura Univers Enciclopedic), Hotărârea Adunării generale a Academiei Române din 17.02.1993 privind revenirea la grafia cu „â”, și „sunt”, în grafia limbii române (www.acad.ro/alteInfo/pag_norme_orto.htm).

- Cuvintele străine inserate în textul în limba română se vor culege italic.

- Se menționează referințele despre autori: titlul științific, prenumele și numele de familie ale autorilor, funcția, locul de muncă, localitatea, țara și datele de contact (telefon, e-mail etc.).

- Referințele bibliografice se scriu la sfârșitul articolului, în ordinea citării în text, numerotându-se cu cifre arabe, urmate de punct.

- Citările se scriu cu caractere italice. Fiecare citare trebuie să fie însoțită de sursa bibliografică, obligatoriu, menționată în lista de referințe bibliografice.

- Materialul ilustrativ se va prezenta separat de textul articolului, scanat cu rezoluția de 300 dpi, alb-negru cu extensia TIFF sau se vor prezenta originalele ilustrațiilor, care vor fi scanate și prelucrate la redacție, după care se vor înapoia sub semnătură, autorului.

- În cuprinsul articolului se va menționa locul unde se va plasa figura sau tabelul, precum și legenda figurilor sau titlul tabelului.

- Tabelele trebuie să fie alb-negru fără coloane evidențiate cu alte culori. De asemenea, dacă există scheme nu trebuie să aibă evidențieri în alte culori.

- Dimensiunile unui articol trebuie să fie 5–6 pagini calculator, corp 12 și 3–4 ilustrații.

Redacția revistei „Academica”
Casa Academiei – Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, București,
tel.: 021.318.81.06/2712, 2713

Abonamentele la revista „Academica” se pot face prin mandat poștal pe adresa
revistei „Academica”, serviciul difuzare (Ioana Tălpeanu)
sau cu ordin de plată în contul RO64TREZ7055005XXX006462,
Trezoreria sector 5, București.
Prețul unui abonament pentru 12 luni este 36 lei.

ISSN 1220-5737 98 pagini

PREȚUL 6 LEI